

HITTEL

IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

FILIP-KÉGL ILDIKÓ:
Visszatalálás a gyermekhez

SÁRKÖZY PÉTER:
Tomaso Kemény halálára

BALOGH ISTVÁN:
Szűz Mária ajándéka

2

XXXIX. évfolyam
2026. február
945 Ft

„ENGEM MINDENHONNAN KIRÚGTAK”

TARTALOM

- 3 „Engem mindenhonnan kirúgtak”
(Alexa Károly, Ács Pál és Székely Júlia Szakolczay Lajossal beszélget)
- 20 Pintér Lajos: Az utolsó Szent György-hegyi szüret; Szigliget
- 22 D. Molnár István: Széttört dió közel egy országhatárhoz
(6. részlet egy talán soha el nem készülő regényből)
- 37 Oláh András: [valaki átsétált a hídon]; fájdalom maradsz; zárójelben;
kötéltáncosok vagyunk; [dezertőr]
- 41 Balogh István: Szűz Mária ajándéka
- 48 Kürti László: redőny, ablak
- 49 Kókai János: A bécsi visszatérő avagy az apakirohanás
- 52 Ayhan Gökhan: Haldoklóim; Give a hand
- 54 Haklik Tamás: Középamerika
- 59 Lutter Imre: Kánikula
- 60 Takáts Fábián: ...szép álmokat!
(Nino és Nina, amikor még utoljára visszanéztek)
- 62 Mező Ferenc: A geopolitika hullámai térben és időben
- 74 Sárközy Péter: A századforduló magyar Marinettije
(Búcsú az olaszul író magyar költőtől [Tomaso Kemeny, 1938–2025])
- 82 Borsi-Kálmán Béla: Kis magyar számvetés
(Széljegyzetek Bíró Béla Káprázat-siratók. Erdélyi zsákutcáink című kisregényéhez, 2. rész)
- 101 Pécsi Györgyi: Posztmodern honfoglalás-regény
(Hász Róbert: A künde)
- 109 Filip-Kégl Ildikó: Visszatalálás a gyermekhez, aki voltunk
(Fecske Csaba: Eljöhethnél hozzánk)
- 118 Mosonyi Kata: A nibuszfosztás esetlegességei
(Spiró György: Padmaly)
- 126 Aniszi Kálmán: A habcsók, avagy jutalomajándék
(Lezsák Sándor: Habcsók – majdnem – brutális komédia)
- 129 Könyvajánló // Gótfalvai Krisztina: Így készült a Hunyadi

Borító: Jánosi Nikolett. E lapszámunk képanyaga a Magyar Nemzeti Bank kortárs képzőművészeti kollekciónak a Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményébe letétként kerülő anyagába nyújt betekintést.

HITEL irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat. MAGYAR ÖRÖKSÉG. Örökös tiszteletbeli főszerkesztő: [Csoóri Sándor]; **Főszerkesztő:** Papp Endre; **Szerkesztők:** Léka Géza, Nagy Gábor; **Képszerkesztő:** Isó M. Emese; **Korrektúra:** Tornai Szabolcs; **Aszerkesztőség titkára:** Kovács Nóra; **Borító:** Jánosi Nikolett; **Tördelőszerkesztő:** Bagu László. **Felelős kiadó:** a Hitel Könyvkiadó Kft. ügyvezetője. **Kiadó és szerkesztőség:** 1066 Budapest, Nyugati tér 1., Tel.: +36-30-605-7356; E-mail: hitel@hitelfolyoirat.hu, honlap: www.hitelfolyoirat.hu; **Levelezési cím:** 1381 Budapest, Pf. 1324. Lapunk a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Kultúráért Alapítvány és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatásával jelenik meg. „A Hitel folyóirat 2024/1. szám kiadása” szakmai program megvalósítását 2024. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu; fax: (06-1) 303-3440. **Előfizetési díj:** egy évre 11340 Ft, fél évre 5670 Ft. E-mail: Isó M. Emese (képszerkesztő), iso@hitelfolyoirat.hu; Kovács Nóra (szerkesztőségi titkár), szerk@hitelfolyoirat.hu; Léka Géza (vers), leka@hitelfolyoirat.hu; Nagy Gábor (kritika, próza), nagy@hitelfolyoirat.hu; Papp Endre (főszerkesztő), papp@hitelfolyoirat.hu. // Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben 2026-ban. Felelős vezető: Balla László vezérigazgató. www.gyomaikner.hu; ISSN 0238–9908.

Melkovics Tamás: Blue kit Composition 9., 2020 (színezett MDF lemezből kimart, 59 elemből felépülő moduláris struktúra, 240x90x80 cm)

„Engem mindenhol kirúgtak”

Alexa Károly, Ács Pál és Székely Júlia Szakolczay Lajossal beszélget

SZAKOLCZAY LAJOS: Most megöregedtem, semmi nem jut eszembe. Tehát egy elég szerencsétlen emlékezés ez.

SZÉKELY JÚLIA: A '70-es évek első felében a Kortárs szerkesztőségében dolgoztál, a főszerkesztő Kovács Sándor Iván volt. Jankovics Jóska azt mondta:¹ nem tudom, honnan szedte Iván a Lajost. Hát honnan szedte?

SZ. L.: Hogy kerültem a Kortárhoz? Azon gondolkodtam, hogy – akármilyen tragikus is volt – egész életemben mindenhol kirúgtak, de mindenhol a legjobb voltam. Tízszer annyit tudok csinálni, mint más. Mert olyan hülye vagyok. Munkamániás. Miért nem vagyok alkalmas vezetőnek? Mert azt nem követelhetem meg a munkatársaimtól – ebből a szempontból hiányzik belőlem a megértés –, hogy mindenki olyan örülten dolgozzon, mint én.

ÁCS PÁL: Mit tudott rólad KSI?

SZ. L.: '67 őszén indult meg gyakorlatilag a pályám, első kritikám a *Napjainkban* jelent meg, 1968-ban, az *Ultunk* 68 évkönyvről. (Ennek is volt előzménye, igaz, nem irodalmi lapban, hiszen 1963 nyarán már írtam Buda Ferenc első könyvéről a *Csepel* című lap Olvasó munkás rovatába.) Ugyancsak '68-ban, egy *Alföld*-publikáció (Palocsay Zsigmond) mellett négy fiatal erdélyi poétát mutattam be, többek között Szisz, Szilágyi Domokos két könyvét és Király Laci² bemutatkozó kötetét. A következő évben szintén a *Tiszatáj* hozta két kárpát-ukrajnai magyar íróportrét és a Gaál Gáborról szóló cikket. Úgy vélem, Kovács Sándor Iván ezeket a szövegeket olvasva ismerkedett velem. S ahogy a hetvenes évek elején kinevezték főszerkesztőnek, írt nekem, hogy akar velem beszélni. Bementem a *Kortárs*ba, és azt mondta, hogy kettőnk, az egyik tanítványát, Jankovics Jóska-t és engem fél-félállásban odavenne, és hogy mit szólnék ehhez a dologhoz. Én nagyon örültem. És most, ahogy felidéztem mindezt,

1 Ács Pál – Székely Júlia: *A reneszánsz reneszánsza*. Beszélgetések Klaniczay Tiborról és a reneszánszkutatásról. Budapest, 2021, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

2 Írói álneve Vass László (Sóvárád, 1943. november 19.) Kossuth-díjas erdélyi magyar költő, író.

az is eszembe jutott, ha ez nem történik meg, talán nincs is pályám. Persze azért lett volna.

Egyetemre 26 évesen, magyar-népművelés szakra jelentkeztem. Húsz pont volt a ponthatár, tizennyolcat értem el, két négyesem volt. Sánta Ferenc-novella-elemzés, aztán egy beszélgetés a népművelés szakon. Nem emlékszem a tanárra, azt kérdezte tőlem, hogy „aztán olvasni szokott-e?”. „Hát, néha-néha szoktam. Folyóiratokat is.” „Aztán milyen folyóiratokat?” Azt feleltem: „az összeset”. Majdnem hanyatt esett a velem szemben ülő. „Micsodákat?” – kérdi. Mondom: „az összeset”. „Legalább kettőt nevezzen meg!” „Nem csupán a magyarországi folyóiratokat: az *Új Írást*, a *Kortársat*, a *Nagyvilágot*, a szegedi *Tiszatájat*, az *Alföldet*, a *Jelenkort* stb.” forgatom, hanem – mivel nagyon érdekel az egyetemes magyar irodalom – a marosvásárhelyi *Igaz Szót*, a pozsonyi *Irodalmi Szemlét* és a müncheni *Új Látóhatárt* is.” Naivul azt gondoltam, hogy talán beférek az egyetemre. Négyest kaptam, így nem jutottam be. Mérgemben mi más lett volna a sikertelenségre a válaszom: legközelebb akkor megyek, ha tanítani hívnak.

Á. P.: *Ez mikor volt?*

SZ. L.: Talán 1967-ben. Akkor épp a Csepel Vas- és Fémművek Központi Tervezőirodájában dolgoztam. Ahol az egyik munkatársam, a mellettem ülő ellopta egyik skiccemet. S amikor rájöttem, hogy ő volt, négykézlábra ereszkedtem – még a szomszéd szobából is bejött a mindenki –, és két percig ugattam. Majd fölállván azt mondtam: „maga ennyire ugatja ezt a szakmát”. Ilyen a szocialista Csepelen még nem történt, azonnal elbocsájtottak. Jött a segédmunkás-ság, a nevelői munka. De nemsokára rám köszöntött a Nap. Egyszer csak telefonon fölhív Sándor László,³ a Gorkij Könyvtár igazgatója, hogy nagyon szeretné, ha én hozzá mennék dolgozni. (Nyilván tetszett neki, amit a kárpát-ukrajnai írókról a *Tiszatájban* közöltem.) Föl is vett, a folyóiratárban tevékenykedtem. Ott ismertem meg Bata Imrét, aki a tájékoztató szolgálatot vezette. Telt-múlt az idő, majd Sándor László behívat az irodájába. „Arra szeretnék megkérni, hogy bizonyos embereket figyelj meg.” Mondom, „Laci bácsi, ne haragudj, én nem vagyok besúgó, ezt erkölcstelen dolognak tartom, én illet nem tudok csinálni”. Tovább rakosgattam a folyóiratokat. Az idő megint csak tovább gurult, de megakadt egy téglában. Újabb telefon az igazgatótól. Az irodában elő volt készítve egy szék, „ülj le oda!” Leültem. „Vedd tudomásul, ki vagy rúgva!” „Ne haragudj, valamit rosszul csináltam? Nem jól dolgoztam?” „Nálam ki hogyan dolgozik, az az utolsó szempont.” Kirúgott. Hát mindenholnan kirúgtak! Kovács Sándor Iván is, Juhász Ferenc is; Kis Pintér Imre ugyan nem rúgott ki, csak megorrolt rám.

Iván gondos-pontos szerkesztő volt, határozott válasza volt mindenre. Általában elfogadta a könyvjavaslataimat, sőt nem egynek örült is. (A Gaál Gábor

3 Sándor László, irodalomkritikus, a szovjet Kárpátaljából 1962-ben költözött Budapestre, ahol 1966-1978 között a Gorkij Könyvtár igazgatójaként működött.

verseiről írott szövegemre⁴ – a később a kolozsvári *Korunk* szerkesztőjévé vált írónak hajdanán 1234-es költő néven jelent meg Bécsben verseskönyve – a bukar esti Méliusz József is reagált.) Ha az általam ajánlott könyvek nem szerepeltek kritikatervei között, azonnal jelezte. Nem hímezett-hámozott, ha valamit rossznak, túlírtnak stb. tartott, bátran megírta. Nyilván százszor meggondolta, hogy kit vesz maga mellé, noha a *Tiszatáj*-ban megjelent kritikáim alighanem biztosítékul szolgáltak, hogy Budapestre való kerülése után 1972-ben odavegyen a *Kortárshoz*. Mint egy örült, úgy dolgoztam. A határon túli magyar irodalom mindig is szívügyem volt, így könnyedén ment az őket körülvevő világban (*Közös dolgaink*)⁵ való tájékozódás. Nekem nagyon szimpatikus volt Iván. Láttam, hogy egy törtető, erős valaki, de tudtam a politikai hátteret, Simon Istvántól meg akartak szabadulni.

Á. P.: És miért akartak megszabadulni tőle?

SZ. L.: Nem azért, mert népi író volt. A miskolci *Napjaink*hoz kapcsolódik ez az egész. E. Fehér Pál valamilyen felvidéki dologba beleszólt (talán Fábry Zoltán kapcsán), és ezt olyan csúnyán csinálta, ahogy szokta a „haver”, s azt hiszem, hogy Simon erre válaszolt, védte a *Napjainkat*. Valami ilyesmi volt, tudod? Például amikor én odakerültem a *Kortárshoz*, akkor még a kritikai rovat régi vezetője megbízott engemet, hogy írjak egy kis kritikát, és egyszerűen azt a szerkesztőség nem fogadta el. Tehát addig kellett várni a megjelenéssel, amíg ez a Simon-féle társaság elment. De Kovács Sándor Iván azért azt bennem mégis látta vagy láthatta, hogy a határon túli irodalom a kisujjamban volt, de látta azt is, hogy igaz, ami igaz, én tudós ember nem vagyok. Én csak egy végtelenül lelkes ember vagyok, szeretem az irodalmat, erkölcsösen csinálom mindent, munkabíró vagyok. És azt is látta, hogy gyakorlatilag rengetegen jönnek hozzám, meg én is megyek hozzájuk. Őneki egy ilyen figura kellett. És az az igazság, hogy nagyon korán, talán az elsők között publikáltam Sütő Andrásról egy kis portrét.⁶ Még annyira friss volt a Sütő! És akkor Kovács Sándor Iván erre a kéziratra ráírta, hogy ötös, jeles! El is hiszem! Akkor tudsz valamiről jól írni, ha te tudod a legjobban. (A *Nagyenyedi fügevirág*ban például teljes egészében egy Sütő András-vers is szerepelt.) Na, most könnyű annak a süket Szokolczaynak ugye, aki végigolvasott mindent, az *Igaz Szó* számait is, elő volt fizetve minden, könnyű volt nekem így dolgozni.

Á. P.: Írnod is kellett a lapba, de hozni is.

SZ. L.: Írnom is kellett a lapba, de hoznom is kellett embereket.

Á. P.: És kiket hoztál? Kik voltak a legjobbak? Kikre vagy leginkább büszke, akiket behoztál?

SZ. L.: Például Szisz, Szilágyi Domokos. Igen, ő nagy név. '72 nyarán a januári Petőfi-számunkhoz próbáltunk anyagot gyűjteni, és akkor egy kéthetes utat csináltunk Erdélyben és Bukarestben.

4 Szokolczay Lajos: Gaál Gábor, a költő. *Tiszatáj*, 1969/9, 855–858.

5 A *Kortárs* rovata.

6 Szokolczay Lajos: Sütő András. *Kortárs*, 1973/8.

ALEXA KÁROLY: *Kettesben?*

SZ. L.: Ivánnal kettesben. Bukarestben a magyar írók közül szinte mindenkit ismertem. '72 nyarán jelent meg Szisznek a *Sajtóértekezlet* című kötete. Szerencsére pont otthon találtuk. Fölmentünk hozzá az ötödikre. Örült a megjelenésünknek. Szívélyes volt, de furcsa. Fogta magát, elfordult és bámulta a falat. Én ismertem őt, nem voltam meglepve. Hirtelen megfordult, és azt mondja: „Lajos, megjelent egy könyvem, elfogadsz egyet? *Sajtóértekezlet*.” Mit írt be? „Varga Sz. Lajinak, gyarmatügyi előadónknak. Szisz.” Nyilván Ivánnak is dedikált. Oldódott a hangulat. Egy Orlai Petrich Soma Petőfi-festmény nyomatának a szegélyére kértünk a fölkeresett íróktól és a két Szervátiusztól meg Nagy Imrétől aláírásokat. Csaknem ötven híresség – Kós Károly, Balogh Edgár, Sütő András, Benkő Samu, Bözödi György, Szilágyi Domokos, Bajor Andor, Farkas Árpád, Domokos Géza, Beke György, Mihai Beniuc, Szemlér Ferenc és így tovább – tett hitet Petőfi zsenialitása mellett, kalapot emelve. Akkor még Marosvásárhelyen voltunk Sütőnél, vele is beszélünk, Sütő elvitt minket Nagy Imréhez⁷ Zsögödre. Ott töltöttünk fél napot, érdekes volt! Imre bácsi tudta, hogy Iván a főszerkesztő, én meg a slapaj. És egyszer csak beszélgetés közben azt mondja Kovács Sándor Ivánnak: „akkor ez a mángorlófa a tiéd”. Erre Sütő: „te, Imre bácsi, és a Lajosnak nem adsz?” Azt mondja, „milyen Lajosnak?” „Hát itt ül veled szemben!” Olyan zavarba jött, hogy nekem is adott egyet!

Egyszer Iván elküldött bennünket – Jankovics Jóska volt a társam – Hidas Antalhoz. Én Hidas Antalból úgy föl voltam készülve, nemcsak Hidas Antalból, hanem az égvilágon mindenből, ami orosz lágerirodalom, ami elérhető volt az Országos Széchényi Könyvtárban. Úgy megdöbbszent ezen, hogy meg sem tudott szólalni. Az sem tudta, hogy honnan jöttünk. Mint egy élő halott az ágyban. Nekem kellett volna megírni, de nem lett semmi az ügyből. Máskor Iván végtelenül leteremtett, amikor tudomására jutott, hogy 1972 decemberében huszonegy (!) írónak fogalmaztam – az ő fölhatalmazása nélkül, „giccseken, népiesen, retorikus stílusban” – újévi üdvözlőt. Postára adás előtt, nyilván a titkárnő asztalán, rátalált a paksamétára. Iszonyúan földühödött. Ebből ő tizenegyet – fogalmam sincs, hogy ki esett ki a kosárból – fölöslegesnek vélt. Két kézírásos oldalon hét pontban jellemezte baklövésemet. „Elszúrt 23 üdvözlő lapot, amiből pontosan fedezhettük volna azok üdvözlését, akiknek jókívánságokat küldünk nemcsak protokolláris, de baráti kötelezettség. Továbbá elvett tőlem egy félóra munkaidőt a dühöngéssel és e hét pont papírra vetésével – ez a legfájdalmasabb.”

Számomra mindmáig megmagyarázhatatlan rejtély, hogy szerkesztő barátunk mikor, mit és miért csinált. Humorral, gyakran fekete humorral akarta leplezni örömét, zavarát, kétkedését? Társát akarta bevinni – hogy élvezhesse megdöbbenését – egy olyan erdőbe, amelyet ő (megtehetete!) csupán bozótnak

7 Nagy Imre (Csíkszögöd, 1893. július 25. – Csíkszereda, 1976. augusztus 22.) romániai magyar festőművész.

gondolt? Talán, hogy ördögből egy csapásra angyallá változhasson? Egyetlen példa! A kolozsvári utcán bandukolva csöndben megszólaltam: „Kós Károlyt se feledjük!” Rám ordított: „nem! A szocialista Jordáky Lajoshoz⁸ megyünk, ő a fontos.” Persze voltunk mindkettőnél. S hazajövéen írt egy lírai beszámolót – már nyomdában volt az anyag, utánaküldte kéziratát –, valami ilyesfélére emlékszem: „itt ülök Kós Károly istenes lábainál”. Valódi vallomás volt ez, vagy megjátszott szerep? Megválaszolhatatlan kérdés.

Á. P.: *Találkozottok szerkesztőségen kívül is?*

SZ. L.: Nagyon szerette Iván az úgyszólván baráti, evős-ivós találkozókat, és mikor Kovács Sándor Iván, nem tudom, hányban,⁹ megkapta a József Attila-díjat, a belvárosban voltunk valamilyen éjszakai lokálban...

A. K.: ...és onnan elbuszoztunk Esztergomba, a Csülökcársárdába, és ott berúgtunk...

SZ. L.: ...E. Fehér ott volt a pesti buliban, és azt mondja Kovács Sándor Iván, hogy: Palikám, most te következél! De nem következett...

Á. P.: *Szerinted Iván érdeklődése a határon túli irodalom iránt honnan van? A Tiszatáj idejéből, vagy őneki volt valami különös oka?*

SZ. L.: Te, nem tudom. Ez nem volt divat akkoriban.

Á. P.: *Iván érdeklődött a határon túli magyar irodalom iránt, de ez kényes kérdés volt akkoriban. Hogyan ellenőrizték? Ő maga ellenőrizte, hogy mi jöhet, mi nem jöhet, vagy esetleg a politikával tartott valamilyen kapcsolatot? Hogy dőlt el, hogy mi az, ami bekerülhet, és mi az, ami esetleg nem kerülhet be a lapba?*

SZ. L.: Lehet, hogy őneki volt egy olvasója... Tudod? Úgy gondolom, hogy volt egy olvasója. Na most, hogy ez ki volt, vagy ki nem volt, ezt nem tudom.

Á. P.: *De arra emlékszel-e, hogy ti hoztatok határon túlról valami szöveget, ám végül nem jöhetett? Vagy ilyen nem volt? Ti tudátok, hogy mi az, ami teljesen rendben van?*

SZ. L.: A határon túliak politikai értelemben teljesen nyomdakész szövegeket küldtek.

Á. P.: *És beleavatkoztak-e abba, hogy te mit írsz?*

SZ. L.: Az én szövegeimbe nem nagyon szoktak belejavítani. De valamelyik ilyen szövegemben egy félmondatot ő maga belejavított. Igen, egy félmondatot beleírt.

Á. P.: *Hát az nem sok.*

SZ. L.: Az Örkény életműsorozatot 1971-ben kezdték kiadni, és akkor én egy portrészertű valamit akartam írni a könyvről, nemcsak egy egyszerű kritikát, hanem egy komolyabb tanulmányt. S abban, csak nagyon fal mentén, egy mondatban a közép-európai abszurd íróit is említettem. Ezt Kabdebó Lóránt kihúzta.¹⁰

8 Jordáky Lajos (álnevei: Erdélyi Lajos, Dáky Pál, Kolozsvár, 1913. szeptember 6. – Kolozsvár, 1974. november 29.) kolozsvári magyar szociológus, kritikus, tanulmányíró.

9 1973.

10 Kabdebó Lóránt (Budapest, 1936. augusztus 9. – 2022. január 24.) József Attila-díjas magyar irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár. 1962–84 között a *Napjaink* című folyóirat rovatvezetője, valamint főszerkesztő-helyettese.

Kétszer is kihúzta, hogy ezt nem lehetett leírni. Úgyhogy én a könyvemben írtam be csak ezt a részt.

A. K.: *Kabdebó ebben veszélyt látott.*

Á. P.: *Tehát volt egy olyan korszak, amikor a közép-európai abszurd nem jöhetett.*

SZ. L.: Na most lehet, hogy jöhetett volna, csak tudod, ő nem engedte. Ő félt.

Á. P.: *Térjünk vissza Ivánhoz!*

SZ. L.: Igen! Például ilyen dolgok is megtörténtek. Vasárnap reggel lemegyek a postaládához – az összes napilap, *Népszabadság*, *Magyar Nemzet* stb. elő volt fizetve –, hogy fölhozzam az olvasnivalót, s mit látok, az újságok között ott van egy levelezőlap, Iván írta. „Éjjel itt voltam, ellenőrzésen, nem engedél be. Még számolunk. Egész éjjel itt voltam, csengettem, nem engedél be ellenőrzésre, számolunk.” Na most, hogy ő ezt játékból csinálta, vagy azért, hogy féljünk, nem tudom. Az az igazság, hogy bennem egész életemben félelemérzet nem volt. Én mindig mindenhol leírtam azt, amit akarok mondani.

Képzeljétek, kikértem rólam a besúgói jelentéseket, alig ötven oldalt hoztak ki. Ez a nullával egyenlő. (Röhej, még kézíráspróbát is vettek tőlem, hogy nem én írtam-e azt a falra ragasztott röplapot.) Az első? 1973-ban a Marczi-bányi téri Művelődési Házban ki volt plakátolva, hogy egy fiatal költőt, Nagy Gáspárt bemutatja egy fiatal kritikus: Szokolczay Lajos, énekel egy fiatal énekes: Faragó Laura. Én megírtam a bemutatót, de megbetegedtem, és nem tudtam elmenni a rendezvényre. Jankovics Jóskát kértem meg, hogy olvassa fel a szövegemet. Na, most, ő jól fölolvashatta, mert a besúgó csak a plakátról tájékozódva Szokolczayt emlegetett a jelentésében. Nem tudta, hogy nem én vagyok.

Á. P.: *És a besúgó összekevert benneteket?*

SZ. L.: Végig. Azt hitte, hogy az általa látott Jankovics én vagyok. Ez egy jó történet. 1973-at írtunk.

Á. P.: *Kik lehettek ezek a besúgók?*

SZ. L.: Persze ez nem derült ki. De térjünk vissza a *Kortárshoz*! Avval, hogy KSI engem odavett, a saját munkáját is megtámogatta, mert én annyi mindent tudtam ezekből a dolgokból! De sajnós az a baj, hogy olyan emberek is voltak a *Kortársban*. ... Belenyúlok például egyszer a papírkosárba, kiveszek egy összegyűlt kézírásos lapot, ceruzást... Hát az Isten azért adott nekünk egy minimális tehetséget, ha elolvasol három mondatot, látod, hogy ezt író írta, hát nem? Aki ezt nem ismeri fel, és a *Kortársban* nem tudom, ki nem ismerte fel... Tudjátok, mi volt? A fantasztikus író, Szabó István¹¹ novellája! Nem is emlékszem, hogy mi lett a sorsa. Én annyira szerettem, egy zseni volt... Elképesztően ez! (Más: a Gorkij Könyvtár egyik papírkosarában pedig öt darab teljesen épp *Szép Szó* lapult; rejtély, hogy ez az unikum hogyan kerülhetett oda.)

11 Szabó István (Cserszegtomaj, 1931. március 7. – Budapest, 1976. március 16.) kétszeres József Attila-díjas író.

A. K.: *Akkor kié volt a szépprózarovat? Szeberényi ott volt már akkor?*

SZ. L.: Persze, Lehus volt a rovatvezető. Ami most következik, azt mindenképpen el szeretném mondani nektek! Hogy miképp akartam én az Aczél bajszát húzogatni? Két éven keresztül kiadtam egy 10 forintos Szakolczay Lajos-féle József Attila-díjat. Az első évben Csíkszentmihályi Robi barátom egy szoborba foglalta bele a pénzkarikát. A második évben Várhelyi György faszobrára került bele a „garas”. És én ezeket a 10 forintos József Attila-díjakat azoknak szántam, akiknek – a politikai mellőzés miatt – ez volt az első kitüntetésük: Mészöly Miklós, Utassy József, Kardos G. György, Szepesi Attila... Nem akármilyen névsor!

A hetvenes évek elején egy nevezetes esemény is történt a *Kortárs*ban. Egy-szer csak megjelenik a szerkesztőségben a párizsi *Magyar Műhely* egyik szerkesztője, Nagy Pál, és azt mondja: „Köszönöm, hogy leközültetek a novellámat.” Mi pedig csak néztünk, mint borjú az új kapura. Hogyan is közöltük volna, amikor nem is adott kéziratot. Egy nevezetes plágiumról van szó, amelyet benyeltünk. Pontosabban azok, akik elfogadták Varga Rudolfnak,¹² a fiatal költőnek a Lapkiadó Vállalat által kiírt pályázat díjnyertes kéziratát. Amely úgy nyert, s ezáltal ezer vidéki (megyei) napilapban meg is jelent, hogy – ha jól emlékszem – Lázár Ervin volt a harmadik helyezett. Nagy Pál írása Lőrinc Pál néven a müncheni *Új Látóhatár*ban jelent meg.¹³ Onnan másolta ki szó szerint Varga.¹⁴ Iván engem bízott meg, hogy utazzam el Miskolcra, és beszéljek a tolvajjal. Ő mindent tagadott. Mi lett az egésznek a vége? A fiatal költőt, már kész volt a szövege, Nagy László mutatta volna be az egyik, kezdő lírikusokat kis könyvnyi szöveggel (800 sor) elindító antológiában. Az utolsó pillanatban mindez meghíusult. Hogy mi lett a plagizáló büntetése? Nem emlékszem.¹⁵ Egy biztos: a hajdani fiatal költőből mára öreg költő lett, akiről eddig kettő vagy három monográfiát írtak. Egy másik történet: Németh László temetése! Én ott voltam. 1975. március 7., 12 óra.

A. K.: *KSI leszúrt?*

SZ. L.: Hú... ezért hogy kiabált velem! Én meg azt mondtam, „ne haragudj, én olyan temetésre megyek, amilyenre akarok”. Tehát velem senki nem tudott...

A. K.: *Ez durva!*

SZ. L.: Hogy „szégyent hozol rám és a *Kortásra*”. Mondom, „egy nagy író meghalt. Ha te bírálod, bírál! Más is bírálja! Az egész PB ott volt. Aczél ott volt.”

A. K.: *Ez nem egy illegális találka volt!*

SZ. L.: Hogy mondjam, Aczél teljesen kiegyezett Németh Lászlóval. Rám azt mondják, hogy én inkább egy ilyen népi vagy nem is népi, de konzervatív

12 Varga Rudolf (Szikszó, 1950. június 18. –) író, rendező, újságíró.

13 Lőrincz Pál: Malacok mennyországa. *Új Látóhatár*, 1960/4, 308–311.

14 Varga Rudolf: Négykézlábra ereszkedve (novella). *Kortárs*, 1973/7, 1107.

15 *Kortárs*, 1973/12, 2038. Visszhang rovat: A szerkesztőség megjegyzése Varga Rudolf plágiumügyéről.

valaki vagyok. Vagy nem is konzervatív, hanem haza meg lófasz. Meg tudom én, mi... Azt mondták az erdélyiek nekem, például Balogh Edgár: „te írhat a *Tiszatáj*ba, az *Alföld*be, mindegy. Nekünk akkor tudsz segíteni, ha a *Népszabadság*ba”. „Nem írok én!” De mégis rávett arra, hogy így segítsek. A *Népszabadság*ba elkezdtem írni. De persze rájöttem, hogy hát ott meg ugye az E. Fehér... Hogy én mit akarok... Csak hát velem nem lehet! Egész életemben szegény ember voltam, de aránylag erkölcsös. Az égvilágon mindenkinek megmondtam, amit tudtam, és meg is írtam.

Egyszer Kovács Sándor Iván viszont helyes volt. Éppen javítottam egy szöveget, és azt kérdezi: „Kiét javítod? Jaj! Hozzá ne nyúljál!” Mondom, „bocsánat! Bocsánat! Hát, ha mondjátok!” Mert javítani sokkal nehezebb, mint ha te magad írod. Ugye? Hát beledöglesz. Hány embernek át kell írni a szövegét! Én négyest kaptam a felvételin a fogalmazásmóddal, és ezt a sok töketlent meg javítottam...

SZ. J.: *Nem volt szabad javítanod?*

SZ. L.: Nem. Azt mondta, hogy „te olajipari technikus vagy...” Valami ilyeneket. Mindig azt mondta, hogy én semmit nem tudok, semmihez sem értek.

SZ. J.: *Igen, de szépirodalomba így bele lehet javítani? Ez hogy van?*

Á. P.: *Emlékszem, amikor a Kortársban dolgoztam, később, mint te, Mándi behozta a kéziratot, letette, és azt mondta, hogy „csináljátok vele, amit akartok, én rá sem akarok többet nézni. Nyugodtan írjátok át.”*

SZ. L.: Te, ezt még Illyés is megköszönte.

A. K.: *De versbe nem nyúltál bele.*

Á. P.: *Hogy volt a Kortársból való távozásod? Mi a története?*

SZ. L.: Igen, ez a nevezetes kirúgás. Tehát Kassa, a Fábry Zoltán-émléknapok,¹⁶ ez mindig egy amolyan kisebbségi összejevetel volt. Persze elsősorban a helyiek működtek, de aki tudott, akit meghívtak, az elment ezekre a napokra. Előadások is voltak, de inkább találkozó, közös könyvbemutatók. Stószon voltunk, van is egy fénykép: Lezsák Sanyi, Gál Sanyi,¹⁷ Görömbei András,¹⁸ én is ott vagyok, ott állunk a temetőben. Tehát Kassa, március 15. Viszont én nem magánszorgalomból mentem! Hirtelen nem tudtak pénzt adni, szállást foglalni, de mi Görömbeivel Gál Sanyi barátunknál laktunk. Tehát nekünk nem kellett semmi. Az utolsó pillanatban elmentünk, és erre a találkozóra az Iván küldött. Igen! Meg hogy kéziratot szerezzek. Szereztem kéziratokat. 1975. március 15–16-án, virradóra, kb. 0 óra 30 perckor jöttünk be a Kassától kb. 10 kilométerre lévő kis faluból, író-olvasó találkozóról. Egy kocsival. A kocsiban volt Zolcer János

16 Fábry Zoltán (Stósz, 1897. augusztus 10. – Stósz, 1970. május 31.), a stószai remete, felvidéki baloldali, antifasiszta író.

17 Gál Sándor (Búcs, 1937. november 29. – Buzita, 2021. május 28.) József Attila-díjas (1994) szlovákiai magyar költő, író, publicista.

18 Görömbei András (Polgár, 1945 – Budapest, 2013) Kossuth-díjas magyar irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, a Tudományos Akadémia rendes tagja.

újságíró, Török Elemér¹⁹ költő, aki igazgató volt talán a pozsonyi gimiben. Duba Gyula, Görömbei András, Szokolczay Lajos. És fél 1 körül a Fő utcával párhuzamos kis utcában – egy lélek nem volt, koromsötét – egy pillanatra megáll a kocsis, azt hiszem, hogy Duba Gyulát tettük ki a panzió előtt. Tehát „szevasz” – akart tovább menni a sofőr... És két hatalmas, egyenruhás ember áll a kocsi előtt, és ordít. Mert ugye közel volt március 15. Kerestek, de nem találtak, nyilván nem találtak semmit. És ordítanak. Kérdezem, „mit ordítanak”? Erre azt mondja Zolcer, hogy bevisznek bennünket a rendőrségre, mert rossz helyen parkoltuk. Kiszálltam, az egyik ürgének megfogtam a grabancát, de olyan magas volt, a szemét nem láttam, mind a kettő jegenye volt. Megfogtam a grabancát, és azt mondtam: „Beviszed az apád faszát. Testvérem vagy.” Megszólal magyarul: „Magyar. Nem testvér.” Igazoljuk magunkat. Mindenkinek ott volt az igazolványa az én útlevelem kivételével.

Éjjel 1-kor Gál Sanyihoz elmentek az útlevelemért. Nevezetes nap, mert Gál Sanyi felesége kilenc hónapon túl volt tíz nappal, már azon medítettak, hogy meg kell indítani a szülést. Ilyen állapotban. Éva, akiből irodalomtörténész lett, akkor született. És kérelek, hozzák az útlevelemet. Koromsötétben odaállítottak egy falhoz bennünket; a szélén a két idegen, vagyis mi voltunk. És egyszer csak az ürge, akinek azt mondtam, hogy „beviszed ám...”, int nekünk, hogy tűnjünk el. Tehát meg is úszhattam volna, hogy nem megyünk be. Mondtam Görömbeinek: „Figyelj! Ha ezeket beviszik a rendőrségre, agyonverik. Csináltunk valamit?!? Vigyenek be minket is!” Igen ám, de mivel kis kocsival jöttek ki, nem fértünk be az autóba. Ezután hamar „meglátogatott” bennünket hét géppisztolyos, nagy kocsival. Bevettek bennünket a rendőrségre. Leültettek egy lócára, és hogy el ne aludjál, szuronyos puskával szurkálták a hátadat. Na most, mivel 1 órától 6 óráig egy pár óra eltelt, hát elég kényelmetlen volt ez a bökdösődés. És óránként, főként minket, Görömbeit meg engem, kihallgattak.

Zolcer János fordított. Hogy éjszaka folyamán honnan szereztek, a sarzsijából ítélve, egy nacsalnyikot, azt nem tudom. De mindenesetre menjünk be. Mit várhattam a kihallgatástól, amikor a fekete képű Török Elemért, aki elég jó költő volt, többször megalázták. „Te cigány, te vagy az iskola igazgatója?” A velem szemben ülő tiszt egyetlen kérdést ismételt: „Mit akarnak Csehszlovákia államrendjével?” Felelem: „kérem, mi minden nemzetet, mindenkit tisztelünk, nem tudom, miért vagyunk itt, semmit sem csináltunk. Itt van a noteszom, szlovák címekekkel is, barátaim vannak itt. A kulturális miniszter, Miroslav Válek²⁰ verseskönyvéről írtam a *Kortársban*... Nem tudom, miért vagyunk itt.” Újból, sokadszorra elhangzott: „Mit akarnak Csehszlovákia államrendjével?”

A. K.: *Ez a Husak-féle idő már, ugye?*

SZ. L.: Persze. Mi mást felelhettem volna a tudakozónak! „Kérem, mi minden teljesítményt tisztelünk, nem tudom, miért vagyunk itt.” Öt perc után újból

19 Török Elemér (Lelesz, 1930–2006) költő, újságíró, tanító.

20 Miroslav Válek (Nagyszombat, 1927 – Pozsony, 1991) szlovák költő, publicista és politikus.

kiültettek a lócára. Öt óra telt el, és jött a sokadik kihallgatás. A kérdés ugyanaz volt. „Na”, gondoltam, „most ezt a hülyét beviszem az erdőbe. Ha már ennyit szórakozott”, és ötödszörre mondja: „Mit akarnak Csehszlovákia államrendjével?” „Kérem szépen, mi minden fajta teljesítményt, irodalom, képzőművészet, zene, színház, sport, néptől, fajtól függetlenül, tisztelünk. Kalapot emelünk minden nagy teljesítmény előtt. Emlékszik Ön, amikor Csehszlovákia labdarúgó-válogatottja 1956-ban a Népstadionban 4:2-re megverte a magyar válogatottat? Ugye, milyen nagy teljesítmény volt? Hiszen '54-ben mi a világbajnokságon másodikak voltunk. Tehát az Önök győzelme egy nagyon nagy teljesítmény volt. Meg kell egy ilyen teljesítményt becsülni? Bizony. Kalapot kell emelni rá!” Félig-meddig bólogatott. „Netalán arra is emlékszik, hogyan állt fel a csapatuk?” Az ürge dől a nevetéstől. „Kérem, mivel mi minden teljesítményt tisztelünk, 1956 késő nyarán Csehszlovákia labdarúgó-válogatottja így futott fel a Népstadion gyepére: Dolejší – Hertl, Hledík, Novak – Pluskál, Masopust – Pazdera, Moravčík, Feureisl, Borovička, Kraus.”

A. K.: *Az anyád istenit...*

SZ. L.: Hát nem látod, hogy meg vagyok öregedve, és mindent elfelejtek?! Folytatom. A tiszt egy percig hallgatott, és újra megkérdezte: „És mit akarnak Csehszlovákia államrendjével?” Végül 6 óraker elengedtek bennünket. S az egyik rendőr, akit elküldtem a búsba, valahonnan előkerült, s ahogy megyünk ki a kapun, odasomfordált mellém, és – magyarul! – megkérdezte: „maguknál lehet tegezni a rendőröket?” Mondom, „ha velem egyidős és jó ember, akkor igen! Viszlát!” Eljöttünk. Hát ilyen politikai cirkusz lett ebből az egészből!

Na most a legnagyobb poén az, hogy amikor hazajöttünk, és bemegyek a *Kortárshoz*, Kovács Sándor Iván rám ordít: „hol voltál?!” Nyilván kapott már valami politikai fülest, de nem gondoltam, hogy valami baj lenne. Azt feleltem: „ahová küldtél”. Erre ő: „Nem igaz, önhatalmúlag mentél Kassára. Hát miért visznek be egyből a rendőrségre, ha nem csináltál semmit?! Miért visznek be?”

Á. P.: *Ezt már Jankovics Jóska is említette, de amit előtte mondtál, azt nem mondta. Nem tudta.*

SZ. L.: Én önhatalmúlag mentem el? És akkor ráordítottam, hogy ne hazudjon... (Különben a kassai kalandról Gál Sanyi verset írt – *Rézkarc a Miklós-börtön falára* – Görömbei Andrásnak és Szakolczay Lajosnak, amely, ha jól emlékszem, az *Alföldben* jelent meg.)

A. K.: *Ezt szerette, Iván, igen, ha ráordítanak, haha!*

SZ. L.: Egy hét múlva Budai elvtársnő, a Lapkiadó Vállalat személyzeti osztályvezetője – a New York-palota első emeletén volt az irodája – telefonál: „kedves Szakolczay elvtárs, jöjjön be hozzám!” Bemegyek, akkora irodája volt, mint a Népstadion. Közepén odakészítve egy szék, „tessék, üljön le!” „Kérem, olvassa el ezt a levelet!” Kezembe nyomja a papírt, és látom, hogy Kovács Sándor Iván írta az MSZMP Központi Bizottsága Kulturális Osztályának. „Kedves Elvtársak! Szakolczay Lajos 1975. március 17-én a szerkesztőségben rám ordított, ezzel is

kifejezve tiltakozását a nemsokára kezdődő MSZMP XI. kongresszusa ellen – kérem a szerkesztőségből eltávolítani.” „Kérem, én irodalommal, művészettel foglalkozom, nem tudom, hogy... de én azért ordítottam rá, mert hazudott!” Azt mondja a nő: „kérem, innen el kell mennie. El kell mennie. Van családja?” Dühös lettem. „Csapkod?” – kérdi. „Hát igen, három gyereket kell eltartanom.” Erre: „Akkor is! Innen el kell mennie!”

Jankovics Jóskával ellentétben én nem emlékszem arra, hogy Ivánt meg akartuk volna buktatni. Miért is tettük volna? Miért tettem volna, amikor valójában neki köszönhetem, hogy odavitt a szerkesztőségbe. Akármilyen furcsa figura volt is – mit akart leplezni, valaminő furcsa félelmét, kommunistaságának valódi vagy megjátszott alapjait, az őt (a *Kortárshoz*) odaküldökhöz való viszonyát? –, lendületes főszerkesztői munkája, állandóan izzásba lévő (azt gondoltuk, hogy a jobb ügy érdekében végzett) tevékenysége nem adott alapot arra, hogy lázadtunk volna ellene. Persze Jóska és az én szégyenletes eltávolításom után fölforhatott a helyzet, de erről én semmit sem tudok mondani.

Juhász Ferenc engemet nagyjából ismert, hiszen riportot készítettem a biai családjáról és gyermekkoráról. Avval vigasztalt, hogy megpróbál odavenni az *Új Íráshoz*. Ketten elmentünk a vezérigazgatóhoz, Siklósi Norberthez. Na, ez az ember aztán egy genny alak volt, a begyemben volt. Az oroszok azzal bízták meg, hogy '56 után – senki nem akart belépni – szervezze meg az Írószövetséget és az Ujságíró Szövetséget... Megyünk be hozzá, és ő mondja: „Ja! Szokolczay. Ezt a nevet hallom mindenhol, meg ne halljam!” Eközben én ott ülök, beszélgetnek rólam, és akkor valahogy azt mondja Juhász, hogy „te, Norbert, ne haragudj, én Kossuth-díjas vagyok...” „Szarok én a te Kossuth-díjadra!” De nagy nehezen végül csak beleegyezett, és akkor én az *Új Íráshoz* kerültem.

Juhász Ferenc úgy szeretett engemet, levélben is kinyilvánította, örült, hogy mellette dolgozom. 1975 nyarán kerültem a laphoz, s a kérésére megszerveztem – az év végén le is zajlott – a zeneakadémiai *Új Írás*-matinét. Nem akármilyen névsorral: Déry Tibor, Pilinszky János, Nagy László, Sánta Ferenc, Kormos István... És Latinovits Zoltán mondott verset. Semmi baj nem lett volna, csak hát Csoóri Sándor elküldte a *Tenger és diólevél* című zseniális 120 flekkes esszéjét, ahol az égbe emeli Juhász Ferencet is. Levélben azon nyomban megválaszoltam. Másnap leadom a szöveget, azt kérdezi Juhász: „ez hogy került ide?” Mondom: „Csoóri elküldte nekem”. „Miért neked?” Mondom, „nem tudom”. Egy-két hónap múlva csöng a telefon: Sötér Istváné, akivel soha életemben nem találkoztam. „Szervusz, Lajos. Holnap küldök egy elbeszélést.” „Ne nekem küldjed, én nem foglalkozom prózával.” „De én neked akarom küldeni!” Másnap viszem Juhásznak a kéziratot, azt mondja, „miért nem nekem küldte?” „Nem tudom, én nem tehetek róla”.

Hogy rúgott ki? Ott ülünk benn az értekezleten, hús könyv előtte az íróasztalon. Friss könyvek, azért hívott össze bennünket, hogy megtanácskozzuk, melyikről íratunk, és kivel. Mondja a neveket, odaér: Nagy László. Mint egy kis nebuló, kezemet fölnyújtva jelentkezem a fal mellől: „ha lehetne, én egy rövidet

szeretnék írni". Megfogja a könyvet, a nyitott fiókba úgy belevágja, hogy talán el is szakadt: „Erről én írok!” Kijövünk az értekezletről, Farkas László²¹ azt mondja: „te tényleg ennyire hülye vagy?!” Kérdezem: „mit követtem el?” Azt mondja, „te még ezt a nevet ki mered ejteni előtte, hogy Nagy László? És akarsz írni a könyvéről?” „Én arról írok, akiről akarok!” – feleltem. A korai szívbeli barát, érezvén az Aczél György–Juhász Ferenc kapcsolatot, nyilván eltávolodott hajdani költőtársától. Tudtam én, hogy jelentkezéssel bünt követek el? Még aznap lemegyek a két emelettel lejjebbi *Magyar Nemzet* szerkesztőségébe Ruffy Péterhez. (A lapban előbb jelentek meg az erdélyi színikritikáim, mint a helyi újságokban.) „Lajoskám, hoztál valamit?” Mondom, „még nem, de Nagy Lászlónak megjelent egy kötete, arról írnék”. „Három hasáb elég lesz? És mikor hozod a kéziratot?” „Holnap.” Pár nappal később a vasárnapi számban (400 ezer példány!) megjelent a Nagy László-cikk, az *Adok nektek aranyvesszőt*-kritika. A 20 ezer példányban megjelenő Új Írás ráadásul csak három hónappal később tudta volna hozni. Hát ez volt az utolsó ténykedésem – és kirúgtak. Onnan is. De az ott töltött csaknem négy évben lubickoltam. Most is végtelenül örülök annak, hogy olyan embereket is megnyertem kritikaírásra – László Gyula, Baránszky-Jób László –, akiket akkor szinte semmibe vett a magyar kultúra. (Baránszky-Jób zseniális *Kő hull apadó kútba*-kritikája mindmáig csillog.) Ezek után az gondolható, hogy megorroltam Juhász Ferencre. Meg, de csak az emberre. Bekeretezett portréfotója azért lóg még most is a könyvespolcomon, mert az egyik legnagyobb magyar költő.

A Kortárstól való elbocsájtásom után, tíz vagy húsz évvel később, hivatalosak voltunk Püski Sándorék valamelyik unokájának az esküvői vacsorájára, talán valamelyik pünkösdfürdői étterem kerthelyiségébe. Egyszer csak fölbukkan Pozsgay Imre, akit csak futólag ismertem (Nagykanizsán, az Identitás Szabadegyetemen többször voltunk előadók), és megszólít: „Lajos, leülhetek ide, melléd?” „Hogyne”, feleltem. S akkor egész éjjel együtt voltunk. Elmeséltem neki a kassai történetet. Tudod, mit mondott? Ugye ő volt a miniszterhelyettes akkor.

A. K.: Akkor?

SZ. L.: Persze. De ő teljesen a történés ellenkezőjét tudta. Mondom neki, „ha valamelyik slapajt odaküldted volna hozzám, hogy kérdezzem meg engemet, hogy csináltunk-e valamit, kiderült volna az igazság”. Egy kissé szabadkozott.

Á. P.: Mi az az ellenkezője, mit tudott? Hogy magyarkodtatok? Hogy azért vittek be?

SZ. L.: Igen, de azt mondtam neki, „semmit nem csináltunk”!

A. K.: Vagy a tótok írtak-mondtak valamit...

SZ. L.: Más. Tolnai Gábor is előjött a Jankovics Jóskával való beszélgetésekenben.²² Volt az Új Írásnál egy életrajzi-emlékezés-esszérovat, és ő, Tolnai Gábor,

21 Farkas László (1931–2024) szerkesztő, kritikus, irodalomtörténész

22 A reneszánsz reneszánsza, i. m.

jelentkezett hivatlanul. Elolvastam a szövegét, másnap bejött a szerkesztőségbe, ott ültünk öten, azt kérdi: „milyen volt az írásom?” Azt mondom, „nagyon rossz”. Erre ő: „Te egyáltalán tudod, hogy én ki vagyok?” Ugye nekem nem professzor volt, hanem Gábor, hiszen én nem jártam egyetemre. „Hát persze! Szegedi Fiala Művészek kollégiuma, Baróti, Radnóti, Buday – és sorolom a neveket. Egy antikváriumban tíz évet vártam, amíg megvehettem (elő volt jegyezve) az általatok kiadott kis könyvedet az erdélyi magyar líráról. Na, akkor már sejtette, hogy nem egy bokorból bújtam ki. Azt mondja: „és lehet belőle valamit csinálni?”, „Hogyne, ha rám bízod.” Hát, ugye, a fatökű fogalmazása a nullával volt egyenlő... Végül csináltam belőle egy szép, nagyon szép szöveget.²³ Képzéjétek, bejött: „Lajos, köszönöm szépen. Tudod, ki a Buday György?” Mondom: „persze!” „Nekem Londonból mindig küld eredeti fametszeteket”, és ezzel egy borítékban öt kicsi Buday György-metszettel ajándékozott meg.

A. K.: *Szép történet.*

Á. P.: *A kirúgatásod után történt még valami Iván és közted?*

SZ. L.: Én nem találkoztam vele, nem beszéltem vele. Az utolsó találkozásunk 2006-ban, az Evangélium Színházban történt. Szabó Magda *A macskák szerdája / Szent Bertalan nappala* című drámáját mutatták be, Udvaros Béla rendezésében. Kovács Sándor Ivánt arra kérték meg, hogy az előadás előtt mondjon, az írórt éltetve, ünnepi köszöntőt. Iván húsz vastag könyvvel a kezében felment a színpadra...

A. K.: *Ez annyira jellemző...*

SZ. L.: Lepakolta a színpadra a húsz könyvet, és beszélt, beszélt, beszélt – talán húsz perc is eltelt. Kívülről intettek neki, de nem hagyta abba. És akkor odajött valaki, fölemelte a könyveket, de Iván beszélt tovább; végül a harmadik vagy negyedik kísérletre kihúzták a színpadról. Ez volt az utolsó „találkozásunk”. Ha hiszed, ha nem, nagyon megsajnáltam.

A. K.: *Lehet, hogy már a betegsége is benne volt.*

SZ. J.: *De akkor nem beszéltek egymással, csak láttad őt?*

SZ. L.: Igen.

SZ. J.: *Nem beszéltél vele többé? Az az ordítózás lezajlott, és vége?*

SZ. L.: Igen. Elhiszem, hogy őt akkor elsősorban a politika érdekelte, lehet. És mit tudom én, mit mondtak neki fentről. De engem legalább a kassai ügyben meg kellett volna kérdeznie vagy hallgatnia, de ez, gyakorlatilag, hogy én az MSZMP kongresszusa miatt...

A. K.: *Hát persze, ez ő... ilyen volt...*

SZ. L.: De hát ilyet, ha erkölcsösek vagyunk, nem csinálunk. Másik történet: Cs. Szabó László. Fél évig írtam egy tanulmányt róla. Azt mondta Béládi Miklós, „ne írd Cs. Szabóról”. „De én írok. Miért ne írjak?” „Az oroszokat nem lehet megemlíteni, 1956-ot nem lehet megemlíteni.” Mondom, hogy „én mindent tudom”, és amikor megírtam, elküldtem a *Jelenkornak*. Szederkényi Ervin,

23 Tolnai Gábor: Találkozásaim. *Új Írás*, 1976/4, 119–128.

a főszerkesztő azt írta vissza, „ilyen még nem volt. Hát, ez szenzációs.” Egy-két hónap eltelt, sehol semmi. Majd jött az újabb levél: „Ne haragudj, Lajos, nem tudjuk közölni”. „Hát jó”, mondom. „Ez sem lesz egyszerű eset.”

Meghallottam, hogy az *Alföld* „nyugati magyar író-számra” készül, a kéziratot azonnal postáztam nekik. Juhász Béla lelkendezése: „Jaj, hát ilyen még nem volt”. Egy hónap múlva, „ne haragudj, nem tudjuk közölni”. A *Vigilia* azzal adta vissza a tanulmányt, hogy benne az oroszokat (1848–49!) említtem. Akkor fogtam magamat, és berohantam a minisztériumba, „ha egy embert találok, agyonütöm a lépcsőházban”. És kivel találkoztam? Csapody Miklóssal.²⁴ „Szevasz, öreg, milyen a Cs. Szabó László, az esszéíró című tanulmányom?” Azt feleli: „nagyon jó!”. „Honnan tudod?” (Kiderült, hogy az összes nyugati magyar irodalomról szóló szöveget, „ellenőrzés” végett, a folyóiratoknak be kellett küldenie az Irodalmi Osztályra.) Végül, ők nyilván dacoltak a fura törvénnyel, a győri *Műhely*ben jelent meg, ami nem kimondottan irodalmi lap volt. Elkezdtünk levelezni Cs. Szabóval, el volt ájulva, és mikor először hazajött, egyből velem akart találkozni. Két óra hosszat sétálgattunk a Szerb utca környékén, és azt kérdi: „te melyik egyetemen tanítasz?” Mondom, „olajipari technikus vagyok”. Végtelesen csodálkozott.

A. K.: *Később visszamentél valamikor a Kortársba, nem?*

SZ. L.: Pár év múlva, már Száraz György volt a főszerkesztő. Olvasom a *Kortársat*, egyik közleménye: Kosztolányi Dezső és Weöres Sándor levelezése. Bal oldalon a facsimile, jobb oldalon a nyomtatott változat. Valami ilyesfélére emlékszem, hogy az „ifjúságból” „napsugár lett”, vagy fordítva. Egy levelezőlapon szóvá tettem a főszerkesztőnek a figyelmetlenséget. Másik történet. 1983-ban vagyunk, Kós Károly, az erdélyi polihisztor ekkor lett volna 100 éves. A *Kortárs* decemberben lead tizenkét Kós Károly-grafikát, de az egyik nem az övé. És én ezt egyből láttam. (Ennek volt „előzménye” is, hiszen 1979-ben a Corvina-kiadta Kós Károly-mappában az egyik grafika szerzője Kozma Lajos volt. Mindössze száz fogyott el a rossz kiadványból, hamar visszavonták.) Újból írtam Száraznak egy képeslapot: „Kedves Gyuri, ha nem tudtok különbséget tenni grafika és grafika között, bökjétek le a tollatokat, hátra kivirágzik.” Nagyon megharagudott rám. S amikor az egyik szerkesztőségi értekezleten azt mondja a főnök, hogy kellene ide egy ember, Tárnok Zoli azonnal rávágja: „Szakolczay”. „Szakolczay? Ezt a nevet meg ne halljam!” „Miért, mit követett el veled szemben?” Erre Száraz: „írt nekem két képeslapot!” „És mit írt?” Ezt és ezt. Azt mondja Zoli, „te, épp ezért nem éppen egy ilyen ember kéne ide?” „Hát, ha annyira akarjátok!” Három hónap próbaidőre fölvettem, és két hét múlva bocsánatot kért tőlem.

24 Csapody Miklós (Sopron, 1955 –) 1979 tavaszán az akkori Kulturális, később Művelődési Minisztérium Irodalmi Főosztályának előadója, majd főelőadója lett. Munkaterülete az irodalmi folyóiratok, elsősorban a vidéken szerkesztett lapok elemzése volt. 1982-ben a *Tiszatáj* egy Erdéllyel foglalkozó cikke miatt eltávolították állásából. 1990 és 2010 között MDF-es országgyűlési képviselő.

A. K.: *Jó fej volt az. Igen, egy korrekt ember volt. Meddig voltál ott?*

SZ. L.: Hamarosan meghalt, de utána jött Kis Pintér Imre. Mikor a nyugdíjas-kort elértem, még dolgoztam volna, de innen eljöttem. Kis Pintér olyan szerkesztőket vett maga mellé, akik se nem értettek hozzá, se nem dolgoztak semmit, mint például Vathy Zsuzsa. Egyszer mond egy nevet nekem, Münchenből kapott két hosszú elbeszélést, kétszer negyven oldalt, ismerem-e a szerzőt. „Ilyen író nincs. Mindenkit ismerek. És legalább jó?” „Nem”, mondja, „rossz”. „Írd meg neki! Rossz, közölhetetlen.” Csak azt merte válaszolni az „írónak”, hogy ilyen hosszú szövegeket nem tudunk közölni. A következő héten ettől a szerzőtől 40 darab kisebb terjedelmű írás érkezett. Hát ilyen szerkesztőkkel mit csinálsz te? A *Kortársban* a legnagyobb összetűzések: leadok egy verset, hármán megszólalnak: „ki ez?” „Figyeljete, öt verseskönyve van! Nektek mind ismernetek kellene! A szerkesztő arra való, hogy lelkiismeretesen csinálja a dolgát.” Mikor Ács Margit²⁵ volt a kritikai rovat vezetője, azt mondja, „holnap megy nyomdába az anyag, de nincs vezető kritika”. „Gyerekek, mindannyian talán mégiscsak ezzel foglalkozunk. Olvassuk a folyóiratokat, a könyveket, otthon jegyzetelünk, na, ki írja meg holnapra a nyomdába adandó szöveget?” Nagy csönd. „Oké, megírom.” Hazamentem délután négykor, másnap délután kettőre készen voltam a 15 flekkel (nem emlékszem pontosan, Csoóri vagy Sütő esszé-kötetét ismertettem volt).

A Faludy-cikkem történetét is elmesélem. Faludy György akkor a magyar irodalomból teljesen kitagadott volt. Megjelent a Püskinéll Amerikában az öszszegyűjtött versek.²⁶ Béládi Miklósnak mondom, hogy szeretnék írni róla, adja kölcsön a könyvet. Nem adta. Senkitől nem kaptam meg, ezért bementem az OSZK zárolt anyagok tárába, és ott a vezetőnek sok órai olvasást követően azt mondtam, „ne haragudjon, de hazaviszem ezt a könyvet”. „Mit csinál?” „Ezt a könyvet hazaviszem.” „Hogyan?” „Hát már betettem a táskámba, hétfőn hozom. Írni akarok róla.” És, kérlek szépen, hazavittem, szombat-vasárnap kijegyzeteltem, és hétfőn vittem vissza. Megírtam. A tanulmány, nem tudom hogyan, a *Mozgó Világban* végül is megjelent;²⁷ Aczél végtelenül kikelt ellene. Bata Imre, a „fiatal” kommunista főszerkesztő – ötvenéves korában lépett be a pártba – az *Élet és Irodalomban* nagyon ledorongolta. Volt azért esze, nem Faludyt pocskondiázta, hanem engem, főképp a rossz stílusomat. Miért írom azt, hogy a televízióból ácsoljunk könyvszekrényt; miért nem tudom, hogy az nem ács-, hanem asztalosmunka.²⁸ Én – ő nyilván nem olvasta a könyvet – Faludyt pontosan idéztem. Írtam, neki egy kis választ, melynek a lényege azt volt, hogy együtt tudjuk a nyelvet, ám a kritika nemcsak stílus, hanem erkölcs is. Ordított velem; a szövegem közölhetetlen. „Ezt a kis viszontválaszt”, mondom Kulin Ferinek,

25 Ács Margit 1992 után volt *Kortárs* kritikai rovatának vezetője.

26 *Faludy György Összegyűjtött versei*. New York, 1980, Püski.

27 *Mozgó Világ*, 1982/9.

28 Bata Imre: Méltatni mindenáron? *ÉS*, 1982. október 15.

„tedd be a levelezési rovatba”. Valamelyik éjjel avval hívott föl, hogy „most telefonáltak a kecskeméti nyomdából. Ha nem veszi ki Szokolczayt, nem nyomják ki a *Mozgó Világ*ot.” „Csak nem vagy hülye? Vedd ki!” Kivette. Pár hónap múlva a kis írást mégis hozta a folyóirat. „Szokolczay Lajosnak folyóiratunk 1982/9-es számában megjelent portrévázlatát Bata Imre, az *Élet és Irodalom* újonnan ki-nevezett főszerkesztője bemutatkozó írásában lesöpörte az irodalom asztaláról. Tartalmi ellenvetéseit mellőzve, sajátos stiláris kifogásokkal élt. Megbízható értesülésünk szerint Szokolczay Lajos érdemi vitát kezdeményezve válaszolni próbált, írását azonban Bata Imre nem közölte lapjában. A párbeszéd elkerülése egy szomorú hagyomány továbbélését jelzi.”²⁹ Erre írt Faragó Vilmos egy cikket az *ÉS*-be ellenem, hogy én olyan erkölcstelen vagyok, nem ott válaszolok, ahol megtámadtak: „Hiszen van egy régi hagyomány – nem szomorú és nem vág –, egyszerűen hagyomány: aki úgy érzi, hogy megtámadták, ott válaszol, ahol támadott cikke megjelent. Szerkesztőségi nyilatkozat helyett miért ne közölhette volna a *Mozgó Világ* Szokolczay Lajos »érdemi vitát kezdeményező írását«, ha »megbízható értesülése szerint« volt ilyen?”.

Mondok még egy történetet! Volt ez az évi 5 millió forintos regénydíj, amit összedobtak különféle szervezetek, és az előző év legjobb prózája kapta.³⁰ Ilia Miskát nagyon szerettem, de aztán írtam neki egy levelet, és evvel barátságunk megszakadt. A történet a következő: Szilágyi Pistának 2003-ban megüzenték, hogy az ő *Hollóidő* című könyve a legjobb, ő fogja kapni a díjat. Na, most, addig-addig szórakoztak az „okosok”, amíg Bodor Ádám börtöninterjúja, az interjúból lett életrajzi könyve is bekerült a díjazottak közé.³¹ A rádióban volt egy beszélgetés is erről, hogy ez a kettő kapja. De Bodor Ádám könyve nem volt regény! (Hát különben csak Esterházy regénye, a *Harmonia Caelestis* kapott korábban a szavazáson 7:0-s szavazatot, ezt maga Göncz Árpád mesélte.) Na, mindegy is, itt most döntetlen volt a szavazás eredménye, és Réz Pál, az elnök, aki egy nagy szemét, bocsánat, végtelenül gonosz ürge volt, eldöntötte, hogy így együtt kapják. Akkor éppen kinn volt Szilágyi, azt hiszem, Németországban, a fiánál, és fölhívták, hogy „gratulálunk, együtt kaptátok a díjat. Holtversenyben voltál, igen!” És erre a meglepett azt mondta: „kérem, nem fogadom el!” Kérdezték: „miért nem?” Azt mondja, „mert a hőseim kiröhögnének”. Így felelt Pityók. Ilia

29 *Mozgó Világ*, 1983/1.

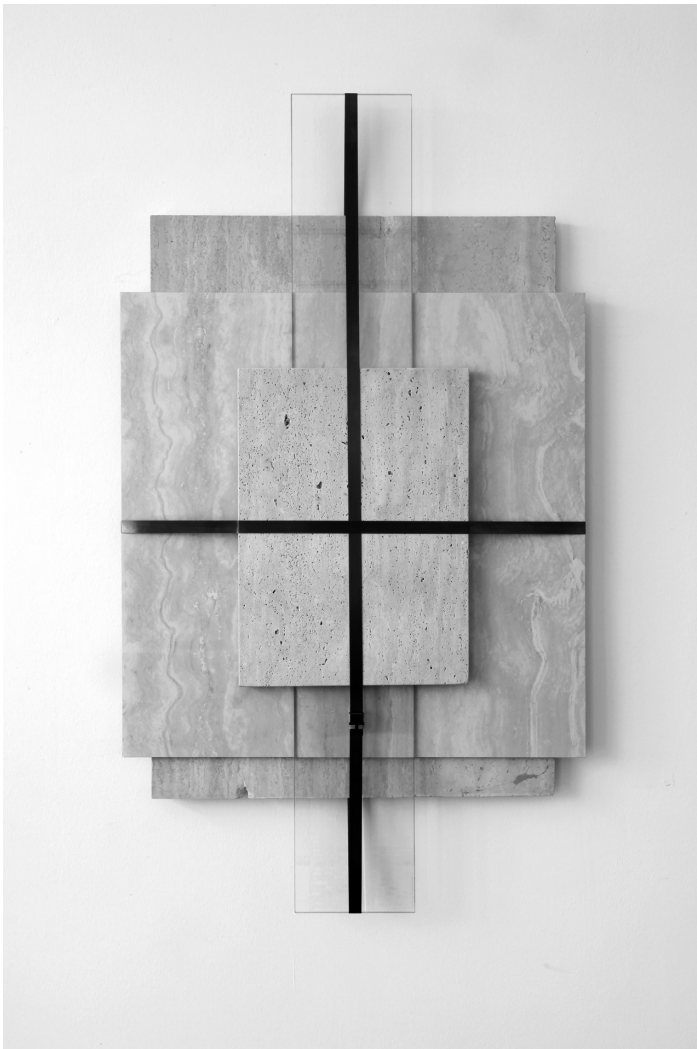
30 Magyar Irodalmi Díj. A Magyarország Európában Alapítvány által működtetett Magyar Irodalmi Díjat 2001 és 2005 között minden év januárjában adták át a megelőző év legjobb irodalmi alkotásának minősített munka szerzőjének. A Göncz Árpád és Kosáry Domokos által kezdeményezett díjat a Göncz Árpád elnökleivel létrejött alapítvány biztosította, mely eredetileg is öt évre vállalta a kötelezettséget a díj kifizetésére. Az időszak letelte után a díj megszűnt. A kuratórium tagja Kosáry Domokos, Pomogáts Béla irodalomtörténész. A díj fennállása során a díjat odaítélő szakzsúri tagjai voltak még: Angyalosi Gergely, Bojtár Endre esztéta, Ilia Mihály, Kántor Lajos, Poszler György, Réz Pál.

31 *A börtön szaga*. Válaszok Balla Zsófia kérdéseire. Egy korábbi rádióinterjú változata. Budapest, 2001, Magvető.

Miska is benne volt a bizottságban, és ahogy később megtudtam, Szilágyi Pistára szavazott. De aláírásával hitelesítette a végeredményt. Miskának ezt írtam: „Kedves Miska, hogy történhetett ez? Két eset van. Vagy nem értetek az irodalomhoz, vagy erkölcstelenek vagytok”. Képzeld, ezt így megírtam! Annak, akit annyira szerettem!

Tehát engemet az égvilágon semmi, akár cigány, zsidó, népies, magyar, leltott – semmi nem érdekel, egyedül az, hogy az értéket meg kell becsülni.

(A beszélgetést lejegyezte: Székely Júlia)

Andreas Fogarasi: *Nine Buildings, Stripped*, 2020 (travertin, üveg, kő, acélszalag (Franz Josefs Kai 5)) 104×60×7,5 cm)

Pintér Lajos

Az utolsó Szent György- hegyi szüret

Kiss Benedek emlékének

A hegy ma lassan lélegzik.
A bazalt kövei melegen tartják
a tegnap fényét,
mintha még hinnének benne,
hogy visszajön a kéz,
amely leválasztja a fürtöket.

A szőlőszemekben csend gyűlt össze,
nem édes már, inkább emlékező.
A darazsak tudják először:
ez a nyár nem akar tovább maradni.

Lenn a pincék ajtaján
megszakadt a mozdulat,
a hordók szájában
nem forr a remény,
csak egy régi dal
maradék melege.

Szent György-hegy,
te mindig tudtad,
mikor kell elengedni.
A köd ma nem takar,
csak elköszön,
ahogy az ember teszi,
ha már mindent elmondott.

PINTÉR LAJOS (1953) költő, a *Forrás* című folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete: *tóth menyhért-énekek* (2018).

És mi így állunk itt,
szüret után,
de tele hévvel,
földszaggal,
egy utolsó, kimondatlan
köszönőmmel.

Szigliget

Kiss Benedek emlékének

Bazalt álma billeg a légben,
tó tükre cseng, kék ég pereg.
Szél csengettyűz a nádas szélén,
csigaidőben lépkedek.

Várfal szíve dobban a hegyben,
moháival beszél a kő,
ég és víz közt ring a hallgatás,
mint egy elnémult hegedű.

Árnyék csusszan a part felé,
nap fényében izzik a csend,
Szigliget – visszhangtalan a dal,
megérkezem, s már elmegyek.

Széttört dió közel egy országhatárhoz

6. részlet egy talán soha el nem készülő regényből

„Dombon törik a diót, a diót, hegyen meg a mogyorót. Tessék kérem megbecsülni és a földre lecsücsülni, csücscs!” Bandikának nagyon tetszett ez a monddóka, mert elég diót látott mamája szüleinek debreceni kertjében. Augusztus volt, érett a dió. Mogyorót itt nem láthatott, persze hegyet sem, de jókat kacagott, amikor le-lecsücsült.

1972 áprilisában született Debrecenben, a pataki Nagymama és Nagyapa lakásában keresztelte meg a görögkatolikus pap, Miklós Bácsi. Olyan régen történt, hogy saját Anyja és Apja is alig emlékszik biztosan arra, hogy volt, mint volt. Szerencsére bőven maradtak fényképek, de évtizedek után hol nagyobb, hol kisebb mértékű a felejtés. Nem árt kövérebb betűkkel írni, hogy *az emlékek hiányát sokszor csak a képzelet pótolhatja. Nem önéletrajzról van szó, hanem szokatlan formájú (ön)életrajzi regényről.* Vagy valami hasonlóról, főleg Péterről. Mások emlékezetében sem maradna meg sokkal több, ha hosszú életének ilyen sok helyszíne lett volna: Beregszász és Kassa (még Magyarország), Sátoraljaújhely, a bodrogközi Ricse falu, Sárospatak, a vissza-visszatérő Debrecen, a lengyelországi Lublin, Moszkva és csak az 1970-es évekig, majd 1988-og eljutva Varsó. Lehet, hogy Patak marad számára a világ közepe?

Bandikáék rövid ideig a debreceni Nagyieknál laktak Anyjáva, mielőtt szeptemberben az Egyetem téri diákokthozba költöztek. Utána is szívesen játszott, szaladgált Nyanyi és Bandó kertjében. Nevüket természetesen ő adta. Nagyon tetszett neki a macska, Gáspár is, de az nem hagyta, hogy játékként bánjon vele. Bandó Gáspár Elvtársnak hívta, mert e név viselője akkoriban Fontos Elvtársnak számított az országban, amit persze Bandika még nem érthetett.

A hétköznapi reggeleknek sokáig nem örült, mert bölcsődébe kellett járnia. Varsóban nem volt ilyesmi, ott késő délutánig Mamája törődött vele. Jó idő

D. MOLNÁR ISTVÁN (1941) irodalom- és művelődéstörténész, az MTA doktora, műfordító, ny. egyetemi tanár. Legutóbbi könyvei: *Egy gimnáziumi osztály, Sárospatak, 1956–1960* (Hoppál Mihállyal közösen szerkesztve; Budapest, 2019); *Władysław Stanisław Reymont: Lázadás.* Ford. és előszóval ellátta D. Molnár István (Budapest, 2021).

esetén a kocsijában ülve mentek. Hiába az Egyetem előtti szép park, a másik oldalon az erdőnek beillő fák. A bölcsibe vezető út, baloldalán hatalmas park idős fákkal, úgy negyedóraig tartott. Bandika lassan belejött a játszásba. Ebéd után csendnek kellett lennie, ám ő nem aludt, sőt halkan beszélve szóval tartotta a gondozó nénit. Amennyire tőle tellett, hiszen még másfél éves sem volt, mindent igyekezett elmesélni, ami otthon történt, amit ott hallott. Utána hol kocsijában ülve, hol gyalog szeretett sétálni az egyetem főépülete előtti szép téren, és nagyon tetszett neki a sötétedéstől váltakozó színekkel megvilágított szökőkút. Vagy két hétig sem mehetett, mert váratlanul kiderült, hogy sérve van, sürgősen operálni kell. Az Olvasó talán már el sem hiszi: Péter sárospataki időkből való barátja, Pityu végezte el az operációt. A sebészeti klinika női osztályán helyezte el, hogy az ott fekvő nénik foglalkozzanak vele, vigasztalják. Nagyon el akart menni onnan. Nem haza, hanem a lila tóhoz. Azt hitték, félrebeszél, pedig csak a színes szökőkúthoz vágyott.

Hogy ekkor milyen otthona volt? A külön szoba hiányzott, ami annak számított, az asztal alatti kuckó volt. Szülei külön-külön már régen igényeltek szövetkezeti lakást, de várniuk kellett a hosszú sorban. A saját konyha is hiányzott, igen szerényen lehetett főzni, az esti, már-már éjszakai nyugalom pedig még inkább. Alattuk szólt a diákotthoni rádió, és műsorának készítői a hangos zenét szerették. A reklamálas csak egy-két napig segített, így is szerencsések voltak, mert volt hol lakniuk, nem kellett albérletért fizetniük. Sok türelem kellett viszont Péternek ahhoz, hogy hétköznapokon esténként órákig hallgassa a diákotthont Igazgató Elvtárs gyűléseit arról, hogy kell igaz Szocialista Értelmiségieké nevelni az ott lakó egyetemistákat. Ezt a munkát néhány, a lényegét tekintve álnevelőtanár végezte, akik természetesen örültek a lehetőségnek, hogy volt lakásuk.

Úgy tűnt, mintha Igazgató Elvtárs rosszalta volna, hogy az épület mellett ott állt Péterék delfinszürke Wartburgja. Soron kívül és olcsón megvehették. Mint e regényfeleség 5. részében már szóba került, Bandika nevezte el ilyen színűnek. De hol látott ő delfint? Lehet, hogy volt a varsói állatkertben? A koci csomagtartójának nagy mérete azért volt fontos, mert belefért Bandika járókája is. Péterék ezért minden hónapban meglátogathatták a Sárospatakon élő Nagymamát és Nagyapát.

Margó visszament régi munkahelyére, a Körzeti Filmterjesztő Vállalathoz. Mondhatni tanult szakmájában dolgozott, hiszen népművelés szakot is végzett az Egyetemen. Sokat kellett utaznia a Körzet városaiba és még többet a falvakba, sikerült jó kapcsolatokat kialakítania a mozivezetőkkel. Ismertetésekert írt a vetítendő filmekről, és ezeket kötetekbe kötve akarta megőrizni.

Péter regényének előző részéből már kiderült: a lengyel nyelv és irodalom szakos képzés elindítása érdekében anyanyelvi lektornak Debrecenbe érkezett Krystyna Hrycyk. Addig a sziléziai, délnyugat-lengyelországi Wrocław egyetemén dolgozott. Hátha az Olvasó nem tudja: az egyik legnépesebb lengyel várost nálunk sokan Breslaunak nevezték. A középkorban a Cseh Királysághoz

tartozott, a 15. század vége felé, Mátyás király idejében, mint Boroszló, Magyarország, majd a Habsburg Birodalomhoz, Poroszországhoz, 1871-től az egyesült Német Birodalomhoz, és csak 1945-ben lett ismét a lengyeleké. Náluk is ilyen forgandó volt a történelmi szerencse.

Péter a minden dicséretet megérdemlő Krystynával együtt buzgón nekilátott az ideiglenes lengyel szakos tanterv elkészítésének. Persze az 1974–75-ös tanévben még mint az Orosz és Szláv Irodalmi Tanszék frissen kinevezett adjunktusa orosz szakosokat tanított, de már nem ez járt az eszébe. Azt is elfelejtette, hogy irodalmat vagy nyelvészetet tanított-e, vagy még mindkettőt. Nem emlékszik, hetente hány órában, de az biztos, hogy az irodalomkutató Iglói Endre professzor, az Orosz és Szláv Irodalmi Tanszék vezetője és ekkor bölcsészkarai dékán igyekezett elég időt hagyni neki az újfajta, úttörő munkára.

Ennek az írásműnek már a 3. részletében szó esett a lengyel eredetű nevet viselő, de lengyelül nem ezért jól tudó, a hallgatók által nagyra becsült szlavista nyelvészről, Dombrowszky József Tanár Úrról. Mintha áldását adta volna a lengyel szakra, bár csak egy évig tanította az ószláv, a lengyeleknél ógyházi szláv-nak nevezett nyelvet a két fős első évfolyamnak, mert a harmadikat egy évre elvitték katonának. Véletlenül mindkettőjük családi neve ugyanaz volt. Ez a nyelv sokat segít minden mai szláv nyelv megértésében és a tanulásában is. Kevesen tudják, hogy ez a legkorábbi írásban magmaradt szláv nyelv, a macedón legközelebbi őse. Első írott szövegei a 9. századból valók. A görög ábécéből kialakult cirill betűit, valamint a nyelv későbbi nemzeti változatait a pravoszláv egyházban használják. Azt biztosan mindenki tudja, hogy a katolikus lengyelek, csehek, szlovákok, szlovének és horvátok latin betűvel írnak. Egy lengyel például, aki ismeri a cirill ábécét, igen sokat megért egy ukrán és akkor fehérorosz-nak nevezett szövegből, sőt hallás után is könnyen elboldogul vele. Oroszul sem adják el könnyen, és még a balkáni szavak jó része sem érthetetlen, ha leírva látja, és ha ismeri a cirill betűket.

Ahogy akkoriban minden tudományegyetem bölcsészkarán, a Kossuth Lajosról elnevezett debrecenin is 5 tanév után lehetett végezni, és minden szak egy másikkal párban volt felvehető. A diplomát szerzők így könnyebben találtak munkát. Több kis hallgatói létszámú szakpáron folyt képzés, és a lengyelt Debrecenben is „miniszaknak” terveztük. Ilyeneket nemcsak a budapesti ELTE-n indítottak, hanem Szegeden és Pécsen is. Nemigen kell magyarázni, hogy, bár ritkán, szükség van például a görögök, perzsák vagy valamelyik élő, a törökkel rokon népek vagy az arabok nyelvének, kultúrájának és történelmének alapos ismerőire. Hogyne kellene az egyik legnagyobb hazai egyetemen a lengyelekét is oktatni, amikor velük ezer éve igen sokféle és jó kapcsolat összeköt? Mindegy, hogy szövetségesi vagy ellenségei voltunk egymásnak. Ha őszinték vagyunk, kijelenthetjük: hogy a szomszéd nemzeteket és ezek szomszédjait kevésbé kedveltük vagy kedveljük. Kivétel a lengyelek, akikkel több mint egy ezredév óta, az 1. világháború végéig szomszéd-ságban éltünk. Sokkal többen élnek hazájukban, mint a velük szomszédos szláv nyelvű országokban és

hazánkban összesen, és lengyelül majdnem négyszer annyian beszélnek, mint magyarul. A múltban egyszer volt közöttünk komoly konfliktus, ami kivételként erősíti a szabályt: A 17. század derekán, amikor csak Erdélyt lehetett magyar államnak nevezni, fejedelme a protestáns svédekkel és másokkal szövetkezve akarta legyőzni Lengyelországot, ám csúfos vereséget szenvedett. Jan Chryzostom Pasek emlékirata szerint „lengyel fokhagymára támadt gusztusa, amit valaki tréfálkozva dicsért volt előtte, hogy ízletesebb volna a magyarnál [...] csakhogy a fokhagyma bizony csípősnek mutatkozott! [...] Rákóczi uram úgy jóllakott fokhagymával, közben egész seregét elveszítette, s ő maga is, kezünkbe kerülve, alkudozni kezdett a saját irhájáért, milliókat ígérve” (Ford. Szenyán Erzsébet). II. Rákóczi Györgyről van szó, nem II. Ferencről, aki leverte szabadságharca után lengyel földre menekült. Mindenki tudja, mit tettek értünk Bem és katonái 1848–49-ben. Azt sajnos kevesebben, hogy a II. világháború idején Magyarország – „Németország utolsó csatlósa” – menekülő lengyelek tízezreit fogadta be, évekig ellátta vagy hozzásegítette katonáit Nyugatra juttatni. Talán többen tudják, hogy 1956-ban a lengyelek nyújtottak először és a legtöbb segítséget, amiről több mint félszáz lengyel szépirodalmi mű is tanúskodik.

Az első, 1974-es tanterv szerint lengyel szakra olyanok is jelentkezhettek, akik alig tudtak lengyelül, de a gimnáziumban tanultaknál többet tudtak Lengyelország földrajzáról, történelméről, kultúrájáról, olvastak lengyel irodalmi műveket vagy láttak belőlük készült filmeket. Írásbeli vizsgát a kötelező nyelvként tanult oroszból kellett tenniük, de ha másik szakjuknak az oroszot választották, akkor magyarból írtak felvételi dolgozatot.

Lengyel nyelvórákra természetesen minden félévben szükség volt: a két első évfolyamon hetente öt-öt órára. Ne ijedjen meg az Olvasó, hiszen a tantervnek nem minden részletéről kell tudnia! Lehet, hogy unalmasak tartja, de ilyenek, sőt hosszabb leírások a legjobb regényekben is bőven vannak. (Igaz, azok remekművek, és „igazibb” regények.) Tinédzserek szülei mondták, hogy sok gyerek szerint például Jókai Mór művei unalmasak. Majd meglátjuk, évtizedek múlva is így lesz-e. Az első tanévben kapott még helyet a magyar nyelvű bevezetés a lengyel irodalomba, és a hallgatók anyanyelvükön ismerkedhettek meg Lengyelország és kultúrája történetével is.

A lengyel irodalomtörténet megismeréséhez kell 3 tanév – értett egyet Krystyna és Péter –, mégpedig a második évfolyamtól kezdve lengyelül. A 18. század vége előtti irodalomnak csakis a negyedik évfolyamon lehet a helye, mert a nagyjából verses művek nyelve sokkal nehezebb, mint amit később használtak. A lengyelek irodalma már a 16. század, a reneszánsz óta a német és az orosz nyelvterület közötti térség leggazdagabb irodalma, és számos kutató szerint a legértékesebb is. Különösen áll ez a 19. század első felének-közepének romantikus irodalmára, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki és Cyprian Kamil Norwid műveire, amelyek közül soknak van magyar fordítása. Zygmunt Krasiński neve azért kívánczok ide, mert hátha valaki megtalálja a budapesti Nemzeti Színházban 1936-ban *Pokoli színjáték* címmel bemutatott tragédiájának

szövegét! Szintén sok, a 19. század második felében keletkezett és főleg 20. századi regényt régen a lefordítottak nyelvünkre, így hát könnyű volt elolvasni a terjedelmesebb kötelező műveket.

Hogy milyen írókra, illetve alkotásokra gondoljunk? A 19. század második feléből való Bolesław Prus *A bábu* című regénye. Nemcsak azért számíthat érdeklődésünkre, mert a lengyel földi kapitalizmus (hiszen Lengyelország nem létezett) gyors kibontakozásakor becsületos munkájával meggazdagodott kereskedőnek egy arisztokrata szépség iránti reménytelen szerelme a témája. Benne részletekben olvasható a férfi öreg kereskedősegédjének naplója, aki 1848–49-ben a magyar szabadságharc katonája volt. Ilyen a Teodor Tomasz Jez tollából való *Fent és lent* főhőse is, amelynek cselekménye *A kőszívű ember fiaira* emlékeztet.

Nem véletlenül kapott Nobel-díjat már a 20. század első negyedében két lengyel író is, pedig a Svéd Királyi Akadémiának, mint minden szentnek, maga és a skandinávok felé hajlott a keze. Henryk Sienkiewicz *Quo vadis* című, a kereszténységnek a Római Birodalomban aratott, sok véráldozattal járó győzelméről szóló regényének van vagy két tucat magyar kiadása és számos Nyugaton készült filmváltozata. Többször megjelent nyelvünkön a lengyelek 17. századi harcait ábrázoló történelmi trilógiája is. A tanterv készítői a magyar fordítások bőségének köszönhetően el szándékoztak nézni a hallgatóknak, hogy magyarul olvassák a terjedelmes regényeket, sőt részben akkor is, ha csak a belőlük készített lengyel filmeket látták. Ilyen *A bábu* és a Sienkiewicz-művek, a szintén Nobel-díjas Władysław Stanisław Reymont közismert családregénye, a *Parasztok*, amelyből tévésorozat készült és *Az ígéret földje* is. Megmutatja, milyen erkölcsromboló hatása volt a gyorsan teret hódító nemzetközi vadkapitalizmusnak. Filmváltozatát a világhírű Andrzej Wajda rendezte, akinek sok más fontos irodalmi filmet köszönhattünk már az 1970-es évek közepén is.

A két világháború közötti alkotások közül kimaradt a tantervből néhány fontos regény, amelyeket különböző okokból még nem fordítottak le magyarra, de így is megmaradt a lengyel irodalmi termés java: Maria Dąbrowska családregénye, az *Éjjelek és nappalok*, amely tévésorozatként nézhető volt vagy például Stanisław Ignacy Witkiewicz abszurd színdarabjai, amelyekből készült magyar válogatás.

1944 után évtizedekig mind az idősebb, mind a fiatal írók alapélménye a háború élménye volt. Számos ilyen tárgyú alkotás közül választhatók ki a kötelező olvasmányok. Jerzy Andrzejewski egyes korai regényeit el lehetett olvasni nyelvünkön. Hírnevét a *Hamu és gyémánt* című alkotásából rendezett Wajda-film és a nemzetközi hírű színész, Zbigniew Cybulski játéka alapozta meg. A lengyel olvasók és nézők tetszését megnyerte, és nem arra gondoltak, hogy a háború után a mű főhősei nem szocialista, hanem polgári és mindenekelőtt független Lengyelországot akartak felépíteni. A fiatal írók szabadulni akartak a háborús élményektől, például Tadeusz Konwicki, a *Mai álmoskönyv* szerzője vagy Tadeusz Różewicz. Mint *Megmenekültem* című versében írta:

„Huszonnégy éves vagyok
megmenekültem
pedig tagló alá hajtottak engem is.
[...]
Keresem a tanítót a mestert
aki újra látni hallani beszélni tanít
nevezze újra nevükön a dolgokat és fogalmakat
válassza el a világosságot a sötétségtől”

(Ford. Kerényi Grácia)

Az 1956 utáni irodalom falusi, paraszti múltat és jelent ábrázoló, nálunk is hamar népszerűsített fő képviselője Tadeusz Nowak volt, az idő múlásával megszépülő régmúltnak, az Osztrák–Magyar Monarchiának remek felidézője pedig a már idős Andrzej Kuśniewicz. Olyan kiváló rendezőket ihlettek meg, mint a Jerzy Kawalerowicz, az emberi lelket eltorzító időt megjelenítő *Máter Johanna* rendezője. Remekmű a Wajda által, szintén Iwaszkiwicz művéből rendezett *Nyírfaliget*, amelyet filmvásznon láthattak a magyarok is. Lehet, hogy Péter részéről helytelen döntés, de kimaradt a science fiction lengyel atyjának, Stanisław Lemnek a munkássága. Aki a műfaj kedvelője, több könyvét megtalálja nyelvünkön. Az emigrációban élő írókról sajnos illett hallgatni még Lengyelországban is.

A tantervet készítve azzal a követelménnyel számoltunk, hogy az 1918, főleg pedig az 1944 után született verseket eredetiben olvassák a hallgatók. Nem baj, ha nagy részüket magyarul is megismerhetik. A színpadra szánt műveket kötelező lengyelül elolvasni. A háború utáni fiatal szerzők, Rózewicz és a már az 1970-es években nemzetközi hírű Sławomir Mrożek gyakran játszott darabjainak már ekkor volt magyar változatuk és azokat több színház sokáig játszotta. Nyilván mert általános emberi hibákat nevettek ki szellemesen a nézőkkel.

Ne feledkezzünk meg a lengyel nyelv múltjának és jelenének elméleti megismeréséről sem! Az előbbire a 2. évfolyamon került sor. A lengyel nyelv története két félévben tananyag, de fontosabb négy félévben ismerkedni a jelen nyelvénél rendszerével. Abban a reményben, hogy néhány gimnáziumban második vagy legalább harmadik, nyelvként tanítani fogják a lengyel, a tanterv a 7-8. félévben szán időt e nyelv oktatásának módszertanára és az egyik félévben az iskolai gyakorlótanításra. Az utolsó éves hallgatóknak kell minél többet megtudniuk a kortárs lengyel kultúráról, és az egyik félévben meg kell próbálkozniuk a műfordítással is.

Majd kiderül, mi valósul meg ebből a kísérleti tantervből – gondolták a készítői. Remélhetőleg sikerül elérni, hogy a hallgatók egy félévet lengyelországi egyetemen részképzésen töltsenek. Ehhez „ki kell egyezni” többek között a másik szakjuk követelményeivel. Az Olvasónak figyelembe kell vennie például, hogy akkoriban a marxista tantárgyakból is volt bővében.

Margó és Péter lakásigénylése 1974 őszén végre meghozta a gyümölcsét. Főleg a Margóé, mert a Vállalatánál alkalmazott Befolyásos Elvtárs segített. (Isten áldja meg haló porában!) A lépcsőház bejárata mellett még garázst is vehettek az 1514-es parasztfelkelés vezérééről elnevezett utcában, a 2. emeleten. Nem volt könnyű a gyerekkoszit fel- és levinni, de a 3. emelet még rosszabb lett volna, az utolsóról nem is beszélve. Onnan sem tárult eléjük érdekesebb látkép, mert a Nagyerdő nem erre van. A ház másik, csendes oldalán park volt és a közelben játszótér is. A diákotthoni „lakással” összehasonlítva kész csoda: 55 négyzetméter, a nappali-hálószoba 16 vagy talán 18, a másik kettő, egyikük a hosszú keskeny gyerekszoba 12, a dolgozó- és vendégszoba 8 négyzetméteres. A könyvespolcnak hely kellett, ezért keresztben, az ajtó mögött csak 160 cm-es heverő fért bele. Péter ugyan kis híján 180 cm magasra nőtt, mégis jókat aludt rajta hétvégéken. Ha ritkán nem ők utaztak a Miskolchoz közeli iparvárosba (már nem Sárospatakra), a szülei is meglátogathatták őket, Anyuka a gyerekszoba vendége volt, Apja (mert megszokásból így mondták) a dolgozószobáé. Margó apjának, Bandika szerint Bandónak és a nagyanyjának, Nyanyinak a konyha méretei miatt nem tetszett a lakás, mert az övék a kétszerese volt, bár szobájuk csak kettő. Péter szüleinek igen. A 31-es busszal mind a városközpontba, Margó munkahelye közelébe, mind az Egyetemhez és az óvodához könnyű volt eljutni, de nehezebb felférni rá.

Péterék törlesztették a havi részleteket, régen volt, azt sem tudják, mennyit. El kellett vállalniuk többféle pluszmunkát, idegenvezetést, tolmácsolást, lengyel oktatási és művelődési szakemberek szövegeinek fordítását, hogy mindenre jusson pénzük. (A szövegekre egyetemi oktatóknak volt szükségük saját kutatásaikhoz, sőt előadásaik tartásához.) Szerencsére élénkek voltak a Debrecen és Lublin, Péter lengyelországi tanulmányainak színhelye közötti testvérvárosi kapcsolatok. Arra azért mindig maradt idejük, hogy Bandikával foglalkozzanak. Jó gyerek volt, de erős egyéniség, akadtak dolgok, amiket megkövetelt. Ilyenek voltak az esti mesék. Nem mindig olvasni kellett, hanem ahogy mondta, anyja vagy apja szájából akarta hallgatni. Amikor már televíziójuk is volt, esténként izgatottan várta a tévémaci megjelenését.

Az Egyetemen ideje lett eltervezni, hogy győzi majd a munkát két tanár, hiszen két évfolyamon már jócskán húsz fölé nőtt a hetente megtartandó órák száma, és – ahogy Péter mondogatta – a tudományban is kárt kellett tenni, tanulmányokat, majd könyveket írni, ehhez pedig előbb rangos kutatók műveit olvasni. Kérte a Bölcsészkar Vezetését, hogy olyan, középiskolában néhány éve dolgozó, orosz (és másik szakjukat is) tanító pedagógusok kerüljenek a kis polonista oktatógárdába, akik egyetemistaként jól megtanulták a lengyelek nyelvét. Előtte persze három tanéven át Krystynától és Pétertől kellett tanulniuk, hogy diplomát szerezzenek. Megérdemelnék, hogy teljes nevük idekerüljön, de volt és jelenlegi debreceniek számára érdekesebb, ha megelégszünk a keresztnevükkel. (Már ha feltételezzük, hogy olvassák a *Széttört dió...* folytatásait.) Az

idő múlásával mások is felejtnek: az 1975-ben, valamint a következő évben alkalmazott Éváról és Csabáról van szó.

Margó és a regényíró ezen a nyáron a román tengerpartra mentek a delfin-szürke Wartburggal, Péter sebészbarátja, Pityu és párja a szovjet ipar legjobb autójával. Velük tartott (nehogy személyiségi jogaik sérüljenek) a szülész M. és szintén orvos felesége, I. A nyaraláshoz ugyan nincs köze, de Péter nem állhatja meg enélkül: M. kettős családi nevében megfért egymással két népnév, I. lánykori családnevét pedig egy nyugat-magyarországi folyó adta. Benne van egy kuruc nótában, hogy egy katonának „fakó lova” van, és a folyó, amelynek „vizét megússza”.

Először jártak Romániában. Akkoriban ez nem gyakran fordult elő. Aki peches volt, órákat várt a határon, és meg kellett mutatni, amit visz magával. A Fekete tenger partjáig vagy 800 kilométert kellett megtenni, és ott sem a leggyorsabb haladást lehetővé tevő úton. Ezért csak futtában láthatták a régmúltat idéző városok központját, amelyek emlékeztették is egyes magyarországi városokra. Nagyvárad, I. (Szent) László királyunk városa nagyvárosnak tűnt, mint a sok fölszintes házzal teli Debrecen, bár nálunk is van mutatós főutca klasszicista és szecessziós épületekkel. Irigyelhetjük Kolozsvárt, mert ott egymást érik a már a gótika, a reneszánsz és a barokk kor idejétől kezdve emelt épületek, és nincs olyan későbbi stílus, ami hiányozna. Persze sokuk komoly felújításra várt. Már „igazságos királyunk” szülőháza is emeletes, a régmúlt időkben tartó főtéren áll hatalmas szobra. Inkább emlékmű, hiszen sok alakja a magyar történelmi múltat idézi, ugyanúgy, ahogy az egyik legmagasabb és legnagyobb, Szent Mihály tiszteletére szentelt, már a 15. században álló templom. Péternek a városról is az irodalom jutott eszébe. A két világháború között a lengyelek egyik legrangosabb költője, Kazimiera Iłkiewiczówna 1939 őszén, hazája német (majd szovjet) megszállásakor a romániai Clujba menekült. 1941-ben a magyarországi Kolozsváron találta magát. *Bem léptei* című versében, az általa is fordított Petőfire utalva, a szörnyű jelennel szembe állítva idézi fel a régi fegyverbarátságot:

„És nincsen számomra oltalom,
a kürtöket hallom, hallgatom.
Ezer ló horkan ablakomnál,
Két nemzet vitézségét hordják.
[...]
S amikor az éj a legcsendesebb –
szívet és bátorságot zúzva,
Az Isten elküldi Bemét, hogy hadaival kelljen útnak.”

A tenger felé menet Marosvásárhely, a székelyek fővárosa, az erdélyi szecesszió remeke következett. Bukarest már inkább a Keletre emlékeztetett, a tengerparti

Konstanza központja viszont az egykori Nyugatra. Főleg, ha tudjuk, hogy az ókori görögök alapították, majd a rómaiaké lett. A városhoz tartozik Péterék végcélja, Mamaia is, több kilométer hosszú remek homokos stranddal. A tenger vize hol kékes, hold zöldes volt, de soha nem fekete.

Ildi kiszámolta, hogy Péterék következő gyereke lány lesz, de ezt M. sarlátánságnak tartotta. 1976-ben, a babát M. segítette világra, és közben biztatásként azt mondta, „szüljük meg ezt a nagy fiút!” Nagy volt, de nem kis meglepetésére, kislány. A keresztségben az anyjához nem hasonló Zsófia, a család számára Zsófi vagy Zsófiika nevet kapta. A 12 négyzetméteres gyerek(fél)szoba ugyan keskeny volt, de hosszú, elfért benne a második rácsos kiságy. Nem szomorította el, hogy hamar bölcsődébe került.

Sokan mondták, Margó és Péter nélkül is elhitték volna, hogy két szép gyerekük van. Két év múlva mindketten igényelték a sok mesét, persze mindketten másfélét, szüleik szájából vagy könyvből. Bandika mindjárt, némi változtatással meg is tanulta azt a régi versikét, amit énekelni is lehetett, és amit Péter még anyai Nagyszülőitől tanult, de nem tudta, mi az a *Lengyelország*:

„Kis kacska fürdik, fekete tóba,
Anyjához készül, Lengyelországba.
Síkos a talpa, magas a sarka,
Fordulj ki, fordulj, aranyos Bandika!”

(Első feljegyzője Kiss Dénes, 1891)

Margó vagy Péter a csúcsidőben tömött busszal vagy kocsival vitte-hozta a gyereket az Egyetem bölcsődéjébe, óvodájába. Jónéhány évig volt tennivalójuk bőven, szabad napjaik alig. Péter úgy érezte, az idő mintha összesűrűsödött volna, emlékezetében mindig az maradt meg tartósan, ami éppen fontosnak számított. Mint szigetek a tengerben, közöttük minden más a hol látható sekély vízben, hol a mélyben, ahonnan apálykor sokat a felszínre lehetett hozni. Vajon évtizedek múlva mennyire lesznek meg az emlékezetben a megismert emberek, nevek, események, gimnáziumi olvasmányokból megtanult idézetek, idegen nyelvi szavak? Jól emlékszik az ötvenes években rendezett olimpiákon elért magyar sikerekre, sőt az Aranycsapat nagy győzelmeire, de még a tartalékjátékosok nevére is, de mi lesz, mondjuk ötven év múlva?

1977-ben véget ért Krystyna debreceni munkája, más lengyel nagyvárosból jött új anyanyelvi lektor. Egy évvel ezután tanársegéd lett egy másik Éva Budapestről, ingázott a főváros és Debrecen között, és éppen csak az órai megtartására volt ideje. Margó 1979-ben már a kettő közül az egyik Tanács művelődési osztályán dolgozott, múzeumi, könyvtári és levéltári ügyek tartoztak hozzá. No meg a külföldi kapcsolatok, ezek szélesítése is, főleg mert az osztály munkatársai nemigen tudtak megszólalni idegen nyelven. Egyen sem, nemhogy kettőn.

Ekkor először kaptak diplomát lengyel szakosok. Az öt éves képzéshez kevés volt négy oktató, tanársegéd lett a budapesti Éva. Kár, hogy hetente csak egy munkanapot töltött itt, ami a fiatal szakon csak szükségmegoldás volt. Óraadó lett a frissen végzett Laci, aki a már említett híres régi debreceni költőről elnevezett

gimnáziumban, mint orosz szakos tanár már tapasztalatokat is szerzett, de másfél évre elvitték katonának.

Főleg Csapláros István varsói professzor és Kovács Endre, a neves történész tanulmányait hasznosítva készült el Péter kandidátusi értekezése a magyarságot ábrázoló 1. világháború utáni lengyel irodalmi művekről. Vitájára 1980-ban a Magyar Tudományos Akadémián került sor, szlavista szakemberek „támadták”, de nem nagyon, mert ez így szokás. Péter sikerrel megvédte. Ez a tudományos fokozat kellett, hogy feljebb lépjen az egyetemi szemléletre, docens legyen. A szükséges anyagiakért lefordította a kitérő történész Aleksander Krawczuknak a kereszténységet államvallássá tevő Nagy Konstantin császárról szóló könyvét, meg a pedagógia és népművelés szakos kollégák számára értékes terjedelmes anyagokat, amelyekhez nem sokat értett.

1980-ban évek óta gyengülő szívvel meghalt 1907-ben született Édesapja. Még mennyi mindent meg kellett volna kérdezni Tőle. Horthyt becsülte, Hitlert utálta, mint az új és igazságtalan Mátyást és társait. Szívesen énekelte, hogy *Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország...* vagy hogy *Vágyom egy nő után*.

Bandika és Zsófia nagy örömeire gyakran kirándultak a Debrecéntől vagy tíz kilométerre erdőben lévő mesterséges tavakhoz. Fürdeni nem lehetett, de szerettek az egyik tó homokos partján játszani. Péter a Bodrogon és holtágában szerzett tapasztalatait hasznosítva, amikor tehette, itt kezdett ismét horgászni. Ritkán nagy példányokat is fogott. 1981-ben készült fényképen kezében tart egy öt-hat kilós amurt. Hogy a hal ne a lakásukban kerüljön konyhakész állapotba, Margó szüleinek udvarára kellett mennie. Apósa kedvet kapott a horgászathoz és hamarosan mentek szerencsét próbálni. Ilyen a szerencse: hasonló méretű amur volt a zsákmány. Tisztításának tanúja volt a két gyerek is.

Egy kisebb pontyról is készült fotó. Bandó, Margó ezermester és komolyzene-kedvelő apja már hiányzik róla. 1917-ben született, hosszú betegség után 1984-ben meghalt.

1980-tól a lengyel szak ügyei jól alakultak. Elkezdett dolgozni a testvérváros Lublin állami egyeteméről való, tudományos fokozattal rendelkező lektor, és hamarosan tanársegéd lett Laci. El lehetett kezdeni a lengyel nyelvoktatás módszertanát oktatni, ugyanis a város már emlegetett nagy költőjéről elnevezett gimnáziumának tanára tanította a lengyel nyelvet is. A legöregebb mostani és egykori debreceniek úgyszólván kitalálják a családi nevét: elég, ha azt írjuk, hogy P. Károly, akinek példája sok mindent elmond még az ország több mint félszáz évéről is. Kulák származása miatt nem is jelentkezhetett egyetemre. Évekig dolgozott, még bányászként is, végül felvették Debrecenben franciaorosz szakra. Pályája elején a vele egyidős Péter is tanította valamelyik orosz szakos tárgyra. Az egyetemi labdarúgócsapat sikeres kapusa volt. A Lublin és Debrecen közötti kapcsolatoknak köszönhetően sor került a lengyel testvérváros futballistáinak mérkőzésére, majd viszonzásul sort kerítettek Karcsiék vendégjátékára. Megtetszett neki Lengyelország, elkezdte tanulni a nyelvét, amit megkönnyített, amit az orosz nyelvről és történetéről tanult. Járt Péter szabadon választható

nyelvóráira, kérdezgette, tud-e már eleget ahhoz, hogy nyelvvizsgát tegyen. Eleget tudott, felsőfokú minősítést kapott. Nemsokára eleget tudott. Nagy sikerrel tanította, igazán nem azért, mert mint vonzó egyéniség imponált a többségben lévő lányoknak. Hamar akadtak, akik az Egyetemen lengyel és szakra jelentkeztek, és várható volt, hogy arányuk hamarosan nőni fog. Még nem közülük tartozott az orosz szakot is végzett Ibolya, aki 1983-ban a Szlavisztikai Intézet könyvtárosa lett. 1983 és 84 között került két egyetemi disszertációt megvédték a szerzők, ami kellett a számléltrán való előbbre lépéshez: az adjunktusi beosztáshoz. Laci a lengyel nyelvoktatás módszertanáról írt – az országban először. Éva témája a 2. világháború lengyel illegális sajtójának magyarságképe volt.

Isten felvitte a család dolgát, narancsszínű Wartburgot vettek. Sőt: 1984-ben Péter végre magasabbra lépett az egyetemi ranglétrán, docens lett, az akkor létrehozott Lengyel Nyelvi és Irodalmi Tanszék vezetője.

A tantervet felső utasításra meg kellett reformálni, és ebben már részt vett második lublini lektorunk is. Rászolgált teljes nevének említésére: a nagyobb súlyú lengyel doktori fokozattal rendelkező Czesław Kosyl nyelvész. Nem véletlen, hogy Péter évfolyam-, sőt diákokotthoni szobatársa volt.

Lengyel országismeretből vagyis történelemből és kultúrából az utolsó évfolyamon nem is egyszer kellett vizsgáznia, vagy ahogy az előadásokat kísérő tantárgyakat hívták, gyakorlati jegyet szerezni. Beszéd- és nyelvgyakorlatból volt a legtöbb óra, és azokra az új hallgatókra gondolva, akik kezdetben alig tudtak lengyelül, két félévben még hetente egy-egy. Bekerült a tantervbe a Lengyel nyelvtani alapismeretek című tárgy és a Fordítási gyakorlatok is. Be kellett tennünk olyanokat, mint a bevezetés a szláv, majd a lengyel filológiába. Péter a lengyel beszéd-készség fejlesztésére gondolva nem lelkesedett az előbbi tárgyak bevezetéséért. A *szláv filológia* valóban a szláv nyelvcsalád „nyelvével, irodalmával és kultúrájával foglalkozó tudomány” (*A magyar nyelv értelmező szótára*, 1980), és a lengyel nyelv alapos elsajátítása szempontjából hasznos a szláv nyelvek múltjának és jelenének összehasonlító tanulmányozása, de a kultúrával úgyis a történelemmel együtt, na és még magyarul, a Lengyel országismeret keretében kellett ismerkedniük a hallgatóknak. A különböző szláv irodalmak többségének nyelvükön kívül kevés közülük van egymáshoz, a népek, nemzetek történelmének és jelenének annál több. Mi a közös mondjuk a lengyel és a horvát vagy a lengyel és az orosz irodalomban? Az csak véletlen érdekesség, hogy mindkét állam, illetve nemzet öt-öt Nobel-díjas íróval büszkélkedhet. Vannak a lengyeleknek olyan szomszédjaik, ahol évszázadokkal később született meg az, amit szépirodalomnak nevezhetünk.

Az irodalomra hat félévet szánt a tanterv, a mai lengyel nyelv rendszerére négyet, és úgy gondoltuk, történetére elég kettő. A hallgatóknak két félévben részt kell venniük még valamelyik tanárunk saját kutatásait ismertető heti egy óráján. Eleinte csak Péternek köszönhetően a magyar-lengyel irodalmi kapcsolatok és a műfordítási gyakorlatok voltak a témák. A választék bővítéséhez várni

kellett, hogy a kutatóként újonc kollégáknak is legyen mit meghirdetniük. Szó esett már arról, hogy lett gazdája az iskolai nyelvoktatás módszertanának, aki egy félévben a tanítás gyakorlását vezette. Akkoriban évente többnyire csak öt hallgatónk volt, de a kis létszámú tanszéki kollektívának így is akadt tennivalója bőven. Az Olvasó ne felejtse el, hogy mindig „miniszakot” terveztünk. 1984-ben már konferenciát sikerült rendezni, amelynek anyaga, a *Lengyel-magyar közeli-tések* az egyetemnek és a lengyelek budapesti kulturális intézetének köszönhetően megjelent. A hallgatók ismereteit az is gyarapította, hogy tanultak még egy szláv nyelvet, amit éppen lehetett.

Az 1974-es és 1984-es tantervek nagyon hasonlítanak egymáshoz, ami elbírálói számára természetes volt. Akkor nem kellene untatni velük az Olvasót? Lehet.

Pétereknek Skodájuk volt, azzal jártak a már kazincbarcikai szülőkhöz és húga, Jolika családjához. Ekkoriban lett igazán fontos a pénz, mert nagyobb lakást szerettek volna venni. Margó idegenvezetést – az utasok számára főleg bevásárlóturizmust – vállalt német nyelvterületen, gyakran éjszaka indultak el és érkeztek vissza. Hiányát a gyerekek nem díjazták, de megértették. Péter büszke volt arra, hogy Wajda új filmjeinek forgatókönyvírója, Aleksander Ścibor-Rylski *Kényszerzubbony* című tévéjátékának általa készített fordításából magyar tévéjáték is készült. 1982-ben vetítették, szereplői kiváló színészek voltak, Szegedi Erika, Sinkovits Imre és Benkő Péter. Ráadásul elég magas honorárium járt érte. De szépirodalmi művek helyett, olyan neves lengyel szerzők könyveinek fordítására is igent mondott, amelyek tartalmához kevés köze volt. Az A. Krawczuk tollából (vagy írógépéből?) való *Nagy Konstantin* (1981) még érdekesnek számított W. Kula *A feudális rendszer gazdasági elmélete* (1985) című könyvéhez képest. Na és továbbra is nagy mennyiségben fordított szöveget, a debreceni pedagógia és népművelés szakos oktatók számára.

A nagyobb lakás hitelét persze igen sokáig törleszteni kellett. A város északnyugati szélén, korábbi kertek és szántóföldek helyén új lakótelep született, ahol szinte gomba módra gyorsan épültek a házak. Péterék véletlenül, csak Bandi osztálytársának a szüleitől szereztek tudomást róla, ám addigra majdnem az összeszefoglalták. Nem csoda, jók voltak a törlesztési feltételek. A házak többsége két-hat lakásos, kétszintes, ahogy mondták, angol típusú, az utca és a járda között fiatal fák, hátul kisebb-nagyobb kert, ahogy az utca kanyarulata engedte. Az egyforma színű és tetejű kis házak nagy betonelemekből készültek, és igen mutatósak voltak. Mindjárt el is terjedt a hír, hogy itt élnek a gazdagok. Arra nem gondoltak, hogy az igazán pénzes emberek nagy házai nem a város végén téglából, kőből épültek. Margó és Péter találtak is egy lakást, egy ikerház felét, amelyet valaki visszamondott, de 20 ezer forint „beugrót” sürgősen be kellett fizetni. Péter már Kazincbarcikára költözött öreg szüleinek és a szintén ott élő húga és szintén pedagógus férje, kétgyermekes család szövetkezeti lakás árát törlesztették. Margó apja már nagyon beteg volt, pénzüket anyja kezelte. Peter tanítványának, későbbi kollégájának anyja adott. Vajon mennyit ér majd évtizedekkel később ez a 20 ezer forint?

A (fél)ház bő évtized után maga volt a csoda a család számára. Majdnem 100 négyzetméter, jókora ablakok, a földszinten 20 négyzetméteres nappali, a bejárat után kicsi, ebből nyíló nagyobb előszoba, konyha és a mellékhelyiségek. Az emeleten a földszintnél tágasabb fürdőszoba, talán 18 négyzetméteres hálószoba, egyben nappali, gardrób, 8 és 12 négyzetméternyi gyerek(fél)szoba. Lassan meg kell majd csináltatni a parkettet vagy padlószőnyeget, ahol kellett, a kövezetet is. A kert felé beton terasz és az ikerszomszédoktól elválasztó fal. Nekik két fiúk volt, az egyik ugyanannyi idős, mint Péterke. Hamar eldőlt, hogy kutyát nem tartunk, ezért kerítést sem terveztünk. A kert túloldalán még nem épült ház, messzire, egy faszorra és egy legelőre lehetett látni, ahol még tehének legeltek és volt egy zombékos terület is, ott esősebb tél esetén még korcsolyázni is lehetett. Ott folydogált a Cótó, amely, ha bőven hullott az égi áldás, nem volt keskenyebb, mint amilyen Péter nagyszüleinek városában, Újhegyen a várost kettészelő és két országot elválasztó, folyónak nevezett Varony.

Az Egyetem, a gyerekek iskolája és Margó munkahelye felé tartó busz megállójáig ugyan jól kilépve is gyalogolni kellett egy negyedórányit, de erre a családban senki sem panaszkodott. Zsófit egy ideig elkísérte a suliiig a munkahelyére igyekvő Margó, ritkábban Péter is. Az autónak hétköznapokon inkább a garázsban kellett állnia, pedig nem került sokba a benzin. Zárt borítékban tartották a pénzt, amennyit havonként ki, illetve csekken befizettünk.

A gyerekek szorgalmasan tanultak, de nem a matematika volt az erősségük. Bandika már gimnáziumba járt – abba, amelyikbe Mamája is. Az orosz mellett angolul tanult, ez utóbbi tanára jobban tette a dolgát, mint az orosz tanár. Nem csoda, hiszen ő eredetileg más végzettséget szerzett, és felnőtt fejjel már nehéz jól megtanulni beszélni.

Otthon megvoltak a barátnők, barátaik, és a szomszédos házban lakó, hasonló korú gyerekek, plusz-mínusz egy-öt év, a hibahatáron belül. Remekül eljártak a kertben, ahol a felnőttekkel együtt gyakran sütöttek szalonát, élvezve, amit a felnőttek mesélnek. Így ünnepelték meg a név- és születésnapokat. Az ikerszomszéd Lajos, villamosmérnök, elkezdett verseket írni, amit Péter nagyon irigyelt, és hamarosan ő is ontotta a rímeket. Aki véleményt akar mondani kettőjük irodalmi munkásságáról, a helyszínen megtalálja majd a verseiket.

1988 tavaszán járunk, Bandi tizenhat, Zsófi tizenkét éves. Pétert megkereste a Kulturális Kapcsolatok Intézetének vezetője, azzal a kérdéssel, vállalná-e az igazgatóságot az 1971-73-ban már jól megismert varsói intézetben. A funkció egyben nagykövetségi tanácsosi rangot jelentett, de – hála Istennek – ez nem jelentett szoros függőséget a külképviselettől. A Nagykövet tartotta a távolságot, fel sem merült például a tegeződés lehetősége. Oroszul tudott, lengyelül nem. Péter gondolkodási időt kapott, de nem sokat töprengett. Bandi sem, mert azonnal megkérdezte: „Meddig akarjátok még kuporgatni és zacskóba rakni a pénzt?” Fel sem merült, hogyan folytatja majd a tanulást Varsóban, ha semmit nem tud lengyelül. Zsófi sem sokáig gondolkozott a dolgon. Az egyetlen, ám

súlyos feltételük Cilus macska magunkkal vitele volt. Mindnyájan kimehettünk megismerni a varsói feltételeket.

De milyen iskolába fognak járni a gyerekek? Itthon évekig tanulták a kötelező orosz, ezért gondoltunk a szovjet iskolára, ahová a magyar diplomata-csemeték jártak, mondván, hogy a rokon lengyelt úgymint megtanulják. A középiskola, sőt mindjárt annak harmadik osztálya volt a komolyabb dolog. Bandival együtt felkerestük az Igazgató Elvtársat, akivel beszélgetnünk kellett a részletekről. Péter igyekezett azt a látszatot kelteni, mintha Bandi is aktív résztvevője lenne a beszélgetésnek. Meghallottuk, hogy máris ismerni kell számos, természetesen oroszul olvasott művet, Puskin, Lev Tolsztoj, Dosztojevszkij és mások alkotásait. Néhányezer oldalt. Megköszöntük a tájékoztatást. Szerencsére kiderült, hogy van, ráadásul a közelben, egy részben lengyel, részben angol nyelvű gimnázium, nevét Mikołaj Koperniktól kapta. Mint akkoriban minden magyart, szívesen befogadták. Jóképű fiú volt, a lányoknak is tetszett, leginkább a legszebbnek, Ewának. Zsófi viszont csak normál lengyel iskolába mehetett, de legalább a közelben. Péter, aki talán jobb nyelvész lett volna, mint irodalomkutató, kimondta: ide kell járnia, mert tizenkét évesen még tökéletesen meg tud tanulni egy idegen nyelvet, ráadásul annak a nyelvnek a közegében. Ha ne adj' isten, besegít a szerény orosz tudása, valamivel könnyebb lesz. Péter pedig igyekszik majd minél korábban hazajönni a munkából, hogy fordítsa mindkettőjüknek a matematikát, kémiát, biológiát, irodalmat, történelmet. Eddig a lublini egyetemen és itthon ilyen szavakhoz nem volt szerencséje

A négy-, de lehet, hogy ötszobás lakás egy diplomataház ötödik emeletén volt, a bútorokat már Debrecenben kiválaszthattuk. A város közepén, ahol a közelben magaslott a Kultúra és Tudomány Palotája. A Szovjetunió ajándéka volt – hálából a háborúban szövetséges, baráti lengyel népnek. Vagy lelkiismeret-furdalásból, mert a 1939-ben a szovjetek birodalma titkos szövetséget kötött a Német Birodalommal, és egymás között szétosztva megszüntette a lengyel államot? Vagy mert amikor már a németek európai vereségeiben bízva a lengyelek 1944-ben kirobbantották a Varsói Felkelést, és a németek elpusztították a főváros nagy részét, a Vörös Hadsereg tétlenül várakozott a Visztula túlsópartján. Az eredetileg Sztálin nevű, igazi giccses szocreál felhőkarcoló 237 méter magas, 44 emeletes palotának a 33. vagy lehet, hogy 30. emeletéről nem akármilyen látvány tárul a városra és környékére. Hogy ez a centrumban rengeteg helyet elfoglaló monumentális építmény kinek mennyire tetszik, megoszlanak a vélemények. Péter, aki korábban már járt benne, tudja, hogy helyet ad néhány színháznak és mozinak, valamint a legkülönbözőbb intézményeknek. Olyan összehasonlítást hallott, amelyet Maupassant francia írónak tulajdonítanak, aki így vélekedett az Eiffel-toronyról, hogy onnan gyönyörű a város, mert maga a torony nem látszik.

Amit a háború után újjá- és felépített városból láttunk, szokatlan volt, de tetszett, természetesen a fizetés összege is. Igyekeznünk kellett haza, hogy késülődjünk, mert augusztus elejére vissza kell jönnünk! Három évre.

A fő probléma továbbra is Cilus sorsa maradt. Mi, felnőttek úgy gondoltuk, új gazdát találunk Neki, a Családfőnek a környéken, ahol több gyerek szívesen befogadja. Bandi és Zsófi hallani sem akart róla. Megszületett a döntés: Péter és Zsófi kocsival mennek Budapestre és onnan repülnek Varsóba. Volt egy kosár, amit Cilus kicsi korától ismert. Margó strapabíró anyaggal beborította, remélve, hogy a macska nem tud kijönni belőle. Forró nyári nap volt, hamar sikerült neki, és szaladgált vagy ült, kapaszkodva valamelyikünk vállán, nyakán. A gyerekek nem engedték, hogy a forgalmas településen kitegyük. A repülőgépben már elfáradt. A megérkezés után már várt minket Pan Janusz, az Intézet gépkocsi-vezetője. (Ugyanő várt 1971-es megérkezésünkön is). Jónéhány órával később Margó és Bandi is megérkeztek. Nem csoda, hogy többre, a részletekre már egyikünk sem emlékszik.

Oláh András

[valaki átsétált a hídon]

valaki átsétált a hídon
kétoldalt színes drapériák
alatta tisztázatlan mélység
tökéletes zárlat
a lendület alábbhagyott
senki nem indult utána
mintha nem volnának elég
jók a referenciák
helyette laborról laborra sodródunk
fölmérik értékeinket
egy kétismeretlenes egyenlet
rögzíti az utat a holnapig
kellenek a szóközök
az csak összeköt
így sem értjük egymást
pedig annyiféle nyelven beszélünk
a szenvedély kihűlt
ismerkedünk a fájdalommal
álruhában rejtőzik sejtjeink között
nem fegyelmez már semmi
lakhatatlan fényárban
fekszünk egymásba gabalyodva
de szívünk hajléktalan

fájdalmam maradsz

nincs több kilincselés
amúgy is folyton elkeveredsz
két panasz között
de míg van mitől elhatárolódn
az én fájdalmam maradsz
a bizalom ingadozik
nem kockáztatok
szeszélyeidet takargatod
s bár a könnyek a te arcodon
csorognak történeted az enyém is
ezt hívják esetlegességnek
tünetmentessé tehetnélek
de nem tudlak kihallgatni
eltűnsz hirtelen
s a különbségek
felismerhetetlenek
üres kagylóként sodródsz a partra
épp lemegy a nap
s elszíneződnek a gyulladt
szemű löszfalak

zárójelben

mióta zárójelbe tettél
hirtelen kiélesedett minden
látom az arcod
a lesütött szemek mérföldkövek
egyre szűkebb a tér
a szív atmoszáa véget ért
sírás marja a torkod
mindennek ára van
tudjuk mennyit ér a szó
de nem a válaszoktól kell félni
hiába hátrálsz
tükröm maradsz

kötéltáncosok vagyunk

tétován botorkálunk a téren
a villanyoszlopokon idegen zászlók
eltűntek a galambok is
józanodó részegséggel bámuljuk
az agyonmunkált átfestett falakat
a város mintha álarcot hordana
szétszakadt
a szív ritmusa is módosul
sokat kell várni míg visszasimulsz
kár hogy szeretni sem tudunk
elúszhatunk a végtelenbe
csak a hiány lesz nagyobb
ami elmúlt elveszett
a szomszédban háború dúl
házak csúszkálnak a hóban
vírusként fertőz a közöny
valami köztes létben élünk
kötéltáncosok vagyunk mindannyian

[dezertőr]

dezertőr vagyok

egyszer majd exhumálni kell
a csomagmegőrzőben
hagyott álmokat
mert összevetés nélkül
az emlék is
mellékvágányra fut

átmenetileg zárójelbe tettelek

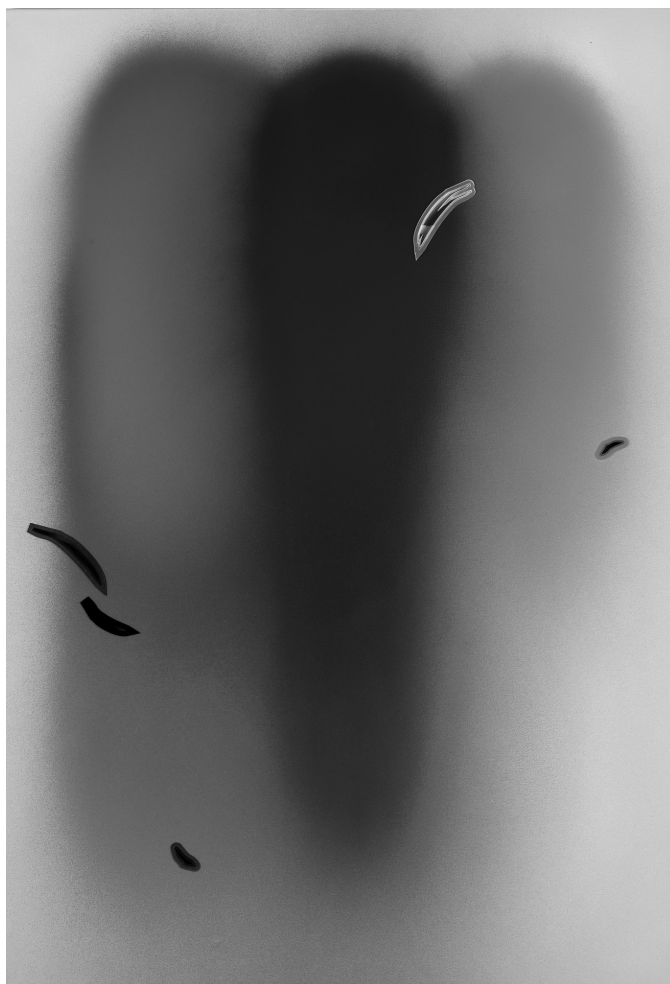
inkognitóban gyakoroltam
milyen lenne nélküled

ám végzetes baleset történt
nem jöttél haza

új időszámítás kezdődött

nyomodba szegődtem

azóta láthatatlanok vagyunk
s már nincs út
és nem épül híd sem
csak néma házfalak

Nemes Márton: *Pour in Pour Out 02*, 2018 (akril, lézervágott műanyag, vászon, fa, 196×136 cm)

Szűz Mária ajándéka

Húsz éve immár asszonyaink lázadásának, annak az időszaknak, amely a mi falunk, Oromhegyes legnagyobb történelmi eseménye volt. Ne higgye senki, hogy én most túlzok, mert az ember hajlamos az ilyesmire, ám én azt vallom, ilyen komoly dolog a mi kis közösségünkben fönnállása óta nem fordult elő.

Háborúba kezdett az országunk, számunkra idegen érdekek vezérelték a legfőbb vezetést, ám a mi vérünk is kellett volna szándékaik valóra váltásához, és nem rajtunk, behívott férfiakon múlt, hogy közülünk valahányan idegen mezőkön haraphattak volna fűbe, mert nem az ország védelmében, a szabadságért hullottunk volna el, hanem valami egészen másért. Azt hiszem, katonahalálunk nem lehetett volna hősi tett, még azt sem lehetett volna mondani az ottmaradókra, hogy elesett, ahogy szokás e szomorú katonasorsot megnevezni. Akkor én pontosan ezt éreztem. Elszorult a szívem-lelkem, tudatomban kikristályosodott, hogy a hazámnak hitt állam elárult engem, kivetni igyekszik személyemet, és a falubéli generációm is, mert szinte mindannyiunknak kézbesíteni akarták a behívókat. A kézbesítők egyike megtagadta a behívók széthordását, s ennek híre azonnal szétröppent a faluban, de a névsor is ismert lett nyomban, egy pillanatra ólomként rakódott a döbbenet a falura, vagy 200 embert akart elragadni közösségüinktől a vérszomjas hatalom. Ekkor láttuk meg igazi arcát, amelyet évtizedeken át eltakartak előlünk, bábok vagyunk csupán, személyi számok, egyenruhába bújtatott tömeg leszünk, ölni megyünk idegenbe, rombolni, elpusztítani mások munkájának gyümölcsét, rabolni fognak valakik általunk. És megmagyarázzák majd nekünk, hogy magasztos tetteket hajtunk végre, nem bűnöket, tiszták maradunk a világ előtt. És Isten előtt? És önmagunk előtt? Ó, az a kézbesítő, köztünk az első szolgálatmegtagadó, akit később tettéért elítélt a katonai bíróság, vagy valami más büntetőbíróság, s le is ült vagy három hónapot, talán ő adhatta az ötletet asszonyainknak az összefogásra.

Mi, behívott férfiak, legalábbis a többség, alighanem elhagytuk volna a családunkat, hallgattunk volna az erőszakos behívásra, de asszonyaink másként

gondolkodtak és nagyon hatásosan cselekedtek. Olyan szervezkedés lázadt föl az erőszak ellen, amellyel szemben nem volt eszköze militarizált világunknak. A férfiakat a katonai bírósággal fenyegették, de az asszonyokat azzal meghát-rálásra bírni nem lehetett. És ők körbevették minket, férfiakat, a párjaikat, aztán a gyakorlatban, a legnehezebb körülmények között is eleget tettek ősi kötele-zettséjüknek, megvédték a családot. Én akkor szembesültem ezzel az igazság-gal, pedig volt előttem előbb is néhány példa, elsősorban az anyám, de mindkét nagyanyám is. Mindennapi küzdelmeiket érzékeltem is, láttam is, de akkor ez természetesnek tűnt előttem, hiszen mindig ott gőzölgött a tányér leves dél-ben az asztalon, lyukas cipőben sem kellett járnom, pedig nem voltunk valami tehetősek.

Az asszonyaink béketüntetést szerveztek, aztán testükkel védelmeztek min-ket a Zitzer Clubban, és félelemtől reszketve váltak bátrakká, azt mondanám, igazi hősök voltak, de talán valaki túlfent patetikusként tartaná e megfogal-mazásomat.

Az én feleségem is azonnal csatlakozott a szervezőkhöz, sokat is vállalt ma-gára, mert nekünk akkor még nem volt gyerekünk, így több időt szakíthatott a köz dolgaira, mint az anyák.

Ez volt igazán a mi nagy bánatunk! Nem szállt golya a kéményünkre, pedig házasságunk első pillanatától kezdve hívogattuk kedves madarunkat, csak nem talált utat házacsánkba. Elmentünk mi mindenféle kivizsgálásra, de hiába voltak a klinikai látogatások is, végül Újvidéken, Szegeden is csak azt mondták a professzorok, amit legelőször megállapított rólunk a zentai nőgyógyász, gye-rekeim, minden rendben van veletek, szeressétek egymást nagyon, és bizakod-jatok!

Nyolc év bizakodás után következett be 1992 májusa, a behívások és az asz-zszonylázadás kora. Mi ketten nagyon szerettük egymást, de szerelem hónapja tizedik napján fölborult életünk rendje. Bekényszerültem a többi szolgálat-megtagadóval a Zitzer Clubba. Ott aludtunk egymás hegyén-hátán, nem gon-doltam én azokban a napokban szerelemre meg gyermekáldásra, félelem nyo-masztott, hiszen körbezártak bennünket páncélosok, elpusztítással fenyegettek, kő kövön nem marad, ha nem teljesítjük a hatalom parancsát. Rettenetes üzenet volt ez, fölajdult bele kicsiny világunk! Félelmünket fokozta még az állandó rendőri jelenlét meg a katonai járőrözés, csupa olyan megnyilvánulás, amelyhez hasonlatos főnnállása óta nem esett a mi falucskánkban.

Viszont 11-én délután igazán megnyugtató volt, hogy munkaidő után meg-jelent a feleségem, megcirógatott, megfésülte kusza, kavargó gondolataimat. Aztán elviharzott, sok a dolgom, kedves, mondta, és elviharzott a konyhába, ahol Maris nénivel, a szakácsnővel, Fifivel, a Club tulajdonosának feleségével meg más asszonyokkal, lányokkal pompás vacsora elkészítésébe kezdtek. Olykor, ha ideje engedte, kiszökött hozzám, kedveskedett, és különös fény égett a sze-mében, mint lány korában, amikor udvaroltam neki. A vacsora elkészült, első

komoly teljesítménye volt ez egy asszonycsoportnak, hiszen vagy háromszáz adagot tálaltak! Meg is kapta a készítő csoportja a legnagyobb elismerést, mindent eltakarítottunk! Nekem nagyon ízlett, és bevallom, kiéreztem a feleségem főztjének az ízét! Éjszaka aztán, amikor visszavonult a nők csoportja, beszélgettünk egymással, már nem is a katonaságról, de asszonyainkról, kedveseinkről, s az volt a csodálatos, hogy mindahányan, akinek a felesége főzött a konyhán, én is, fölfedeztük párunk főztjének az ízét. Ez talán varázslat volt, mert az asszonyok képesek mindenféle dolgokra, és az Isten segíti őket jó cselekedeteikben!

Jött aztán az én feleségem minden délután, ott maradt a Clubban késő estig, én csak figyeltem őt, kinyílt, mint a rózsa, kívánatos volt, szerelmesebb lettem bele, mint legénykoromban! Bírtam négy napig az epekedést, aztán történt valami, s ez megváltoztatta a mi életünket. Késő este volt, 14-én búcsúzott tőlem az oldalbordám, én ölelgettem, ám csak megszaladt a kezem, erősen magamhoz szorítottam, szinte roppantak a csontjai. Arca arcomhoz ért, hajának illatát lélegeztem be boldogan. Aztán csak indulnia kellett, engedett hát szorításom. Induláskor szemembe nézett, megkaptam a búcsúpuszit:

- Szúr a szakállad, de nagyon! - mondta.
- Napok óta nem borotválkoztam.
- Feledékeny vagyok. Hoznom kellett volna a borotvádat.
- No, majd holnap elhozod.
- Majd holnap!

Elvitte őt tőlem a sötét, lépte kopogását sokáig hallottam, azt hiszem, inkább a lelkemben visszhangoztak azok a léptek...

Csakhogymás is történt! Közülünk, szolgálatmegtagadók közül néhányan már leléptek éjszakára, hazasettenkedtek, s hajnallal visszajöttek. A rendőrök nem kívántak éberek lenni, bevacsoráztak velünk, aztán ellustultak, elbóbiskoltak, vagy csak úgy tettek, mintha szundikálnának közöttünk.

Másnap délután megjelent a feleségem.

- Hoztam a borotvádat! - nyújtotta felém kicsi táskámat.
- Nem borotválkozom itt.
- Szakállat akarsz növeszteni? - rémüldözött. - Azt ne tedd! Nagyon csúnya lennél szőrös képpel!

- De azért úgy is szeretnél?
- No, én nem!
- Akkor megborotválkozom, de otthon!
- Veszélyes lehet! Elragadhatnak!
- Nem érdekelnek!
- Mi lesz velem, ha elvisznek?
- Nem visznek el! Bezárjuk a kaput. Csak nem törik ránk?
- Ki tudja, mire képesek a katonák?

Mondhatott bármit, nem hallgattam rá, kézen fogtam és hazacipeltem őt. Makacs gyerekként húzatta magát, én meg dorgáltam őt. Hazaérve a szomszédok átköszöntek, mi meg bezárkóztunk. Az én duzzogó feleségem metamorfózisa

egyetlen pillanat alatt bekövetkezett, tündérré változott, olyanná, amelyen a mesékben sincs, mert a mesélőkhöz nincs oly közel a tündérke, mint hozzám az én szerelmes feleségem. A fürdővizemet is ő keverte, le is vetkőztetett, mint anyám kisgyerekkoromban, hangosan mondogatta, most emeld a jobb kezed, most a bal lábad, én megbabonáztottan cselekedtem mindazt pont úgy, ahogy kérte tőlem. Ha tehette volna, karjába is fölemelt volna, úgy rakott volna bele a kádba. Két gyönyörű kezével fürdetett, csicsergett közben és döngicsélt, szappanozta a hajam, mosogatta a fülem, az arcom, minden testrészemet. El sem tudom mondani azt az érzést, azt a kellemes borzongást, amelyet keze érintése okozott nekem, de ennek a lopott boldogságnak is vége szakadt, mert éppen vetkőzni kezdett volna, hogy mellém üljön a kádba, amikor megzörrent a bejárati ajtó.

- Ilonkám! - kiáltott a végszomszéd Böske néni. - Gyere ki gyorsan!

- Mi van? - ugrott ki a fürdőszobából a kedvesem.

- Három katonai őrző érkezett. Nagyon mérgesek!

- Hogyhogy?

- Azt mondja a szomszéd Peti, aki végigbiciklizte a falut, hogy keresik a hazatérő embereket, volt már, ahol beugrottak a kapu tetején is, mert nem nyitottak nekik utat!

- Mi lesz velünk, Böske néni, itthon az uram!

- Gyertek át hozzánk a kerten. Kibontottam a kerítést, én már így jöttem át. Nálunk nem keresik az emberedet.

Nem mérlegeltük mi, igaz-e a Peti gyerek információja, tényleg keresik-e az otthont szeretőket, összekaptunk ezt-azt, s átrobogtunk a kerteken Böske néniék házába. Rendesen meg sem törülközhettem, így Böske néni adott törülközőt, ám kivette kezemből a feleségem, és ott, a néni konyhájában szárítgatni kezdte a hajamat és gögicsélt nekem, mintha pici gyermek lettem volna. Böske néni vacsorát tálalt, jóféle paprikás szalonnát, ettünk is, nagyszerű volt. Vacsora után sört bontottunk, béke lengett körülöttünk.

- Megágyaztam a tisztaszobában - mondta a néni a feleségemnek.

- Köszönjük, Böske néni!

- Híres szobánk az! Ott születtek öreganyámék vagy tízen, nyolcan föl is cseperedtek, egyet elhívott közülük Ferenc Jóska. Apámék is ott születtek mind a heten, és mi is ebben a szobában születünk mind az öten.

Megindultunk a tisztaszobába, Böske néni velünk tartott az ajtóig, ott meg-simogatta feleségem haját.

Hófehér volt a tisztaszoba. Régi bútorok laktak benne, almárium is volt, háromfiókos, és állt még a banyakemence, fapadkával körbegallérozva. Levendulaillat terjengett. Két ágy volt a szoba két oldalán, közte az ebédlőasztal hat székkal.

A jobb oldali ágyat vetette meg nekünk Böske néni, az asszony ágyát.

Különös éjszakánk volt, a lelkünk is egyesült, a testünk is, pontosan éreztem, hogyan hatolok feleségem egész testébe, és hogyan hatol ő az enyémbé, reszketünk az egyesülés gyönyörűségében, csókoltuk egymást, nevtünk és sírtunk.

Ilyet nem éreztem addig soha. Pedig szerelemmel szerettük egymást addig és azóta is, de az a pillanat valami különös ajándéka lehetett a Teremtőknek. Hajnalig álmodtunk és szerettünk, akkor kakasszóra indulnom kellett, vissza-lopnom magam a Zitzerbe.

Böske néni egész éjjel ébren virrasztott, őrizte álmunk, így mondta, s arról is beszámolt, valami kocsi valóban megállt a házunk előtt, meg is zörgették tán a kiskapu kilincsét, de lehettek azok falubéliek is a faházból. Ki tudhatná, ki járt felétek, éjjel nem lát az ember. Megölelt, megcsókolt engem búcsúzóul a kedves néne, feleségemet is körbeszerette, újra megsimogatta a haját és meg-áldotta:

- Adja Isten, hogy teljesüljön a vágyad, édes lányom!
- Az bizony nagyon jó lenne, Böske néni!
- Bízál csak Szűz Máriában, lányom!
- Bízom benne, Böske néni! - nyugtatta a szomszédasszonyt a feleségem.

Én a kertek alatt lopóztam a Temetőig, onnan szinte futva érkeztem a Zitzer Clubig. Többen ébren voltak már.

- Megjöttél? - kérdezte volt padtársam.
- Meg.
- Nagyon belemerültetek valamibe! - kajánkodott.
- Honnan veszed?
- Borotválkozni mentél haza...

A képemhez kaptam, szűrt istentelenül, s a tükörhöz lépve láttam, szőrös a pofám, megijedtem magamtól!

Délután a feleségem elhozta a borotvát, aztán levakartam barbár kinézetemet, illatos lettem, mint szerelmes regények fiatalurai.

- No, most már szép vagy! - állapította meg a feleségem.
- Tegnap nem voltam szép?

- Ó, az a tegnap...! - nem mondta tovább, hozzám bújt, én átöleltem, s újra éreztem a különös áramlást az ereimben. Mintha egyesült volna a vérkörünk, s bennem az ő szíve keringetné az életet.

Volt még aztán sok hazaszökdösés, mindannyian meg-meglátogattuk a családunkat, a hatalom szigora is ráunt üldözésünkre, abbamaradtak a tüzetes vizsgálatok, a rendőri jelenlét is a Club körül volt csupán. Őrzőink leginkább bratyiztak velünk, ették a kajánkat, megelégedettséggel nyalták a szájukat, mint a kutyák, áldották az oromhegyesi nők főztjét, szinte irigyeltek minket, hogy milyen csodálatos asszonyaink vannak.

Június vége felé, szép csillagos este, szorongva figyeltem az utcát, mikor tűnik föl a feleségem. Minden áldott nap megjelent, és mindig délután, szabadnapokon meg már reggel köztünk volt, ragyogott a szeme, boldogan néztem őt, amikor ott serénykedett a többi nővel a konyhában, műsoros alkalmakkor meg átöleltem a vállát, ő hozzám bújt, s együtt figyeltük Hevesi Tamást, Dinnyés Józsefet, Kalapáts Józsefet, Kátó Ferencet, a kedves művészvendégeket, vagy Csusbela Ferencet, Páll Sándort, Kasza Józsefet, Vesna Pešičet, a politikusvendégeket,

s az újságírókat, szerkesztő úr Keszég Károlyt, a *Napló* hetilap első emberét és a háborúellenes publicisztikánk különösségét, Tóth Líviát, a csinos rádiós-lányt, a magyarszós Kókai Pétert, aki látogatása vidám és abszurd hangnemével nagyot fordított háborúellenes tiltakozásunk irányán, s áttértünk mi is a reális mezőkről az abszurd, irreális világba, így ismert aztán meg bennünket öt kontinens.

Mondom, minden délután eljött hozzám az asszonyom, szinte percre pontosan érkezett öt óra felé, de azon a napon még nem tért meg a Clubba. Kétségek között gyötrődtem, minden borzasztóság eszembe jutott, csak jó nem, mert ilyen az ember, csak a rosszra tud gondolni, s megeszi magát egy pillanat alatt. Már kezdtek tálalni a vacsorát, de engem nem érdekelt az étel, álltam csak az alacsony kerítés mellett, figyeltem, mikor kanyarodik be a feleségem a sarkon. De ő nem tűnt fel, akármennyire is kívántam már a jöttét.

Az egyik rendőr közel állt hozzám, észrevette aggódásomat.

- Valami baj van?

- Nem tudom...

- Látom, hogy szorong.

- Nem jött a feleségem, pedig naponta itt szokott lenni.

- Valami közbejött neki.

- Akkor szólt volna tegnap.

- No, várjon! - szólt, s a rádióadóján kapcsolatot teremtett a központtal. - Történt-e valami, talán baleset, egy fiatalasszonyról lenne szó!

A rádió recsegett valamit.

- Nincs semmi érdemleges, nyugodjon meg! - érintette meg a vállam a rendőr. - Tudnának róla a kollégák, ha valami baj történt volna. Nyugodjon meg szépen!

A gyomrom összerándult, nem mentem én vacsorázni, szinte bántott az étel illata, fájt a vacsorázók kedélyes társalgása.

Égészen besötétedett már, amikor megállt egy kocsí a Zitzer előtt, ketten léptek ki belőle, a feleségem meg Keszég Karcsi, a naplós. A feleségem lába a földbe gyökerezett, amikor meglátott, hogy sápadtan a kerítést támasztom, aztán lassan hozzám lépkedett. Fölemelte a fejét, szemében könny csillogott, az én könnyem is kibuggyant, éreztem arcomon a melegséget, ám rémületemet asszonyom könnyön áttörő mosolya egyetlen minutum alatt elhessentette. Összekapaszkodtunk, görcsösen öleltük egymást, dehogy engedtem volna el magamtól, szegénykém levegőt alig kaphatott.

- No, ünnepeljünk, barátom! - nevetett rám főszerkesztő úr, Keszég Karcsi.

- Mit?

- Ereszd már el az asszonykádat, hogy beszélni bírjon!

A háborúellenes, ellenzéki *Napló* című hetilap első embere szavára többen fölfigyeltek, körénk gyülekeztek. Az én asszonykám előbb szégyenlősen körül nézett, aztán átkarolta a nyakamat, szájon csókolott:

- Nemsokára hárman leszünk, Apa!

- Mondom, hogy ünnepeljünk! - kiáltotta a szerkesztők szerkesztője.

A többiek hangosan ránk köszöntöttek, mindjárt mindenki tudott mindent, én meg elültettem a feleségem szavát a lelkembe, s azóta is sűrűn-sűrűn áthallom: Apa. Először szólított így.

Bizony jólesett a vacsora, ettem is, mint a farkas, nyaltam is a számat, mint a jóllakott kandúr, a feleségem meg mesélt, boldogan csacsogott:

- Azt mondta a főorvos úr, mert nála jártam ma délután, hogy megfogantam, áldott vagy, édes lányom, hangoztatta, és váltig kérdezte, mi történt kettőnk között? Én meg elmeséltem azt a szorongásos, félelmetes, gyönyörű éjszakánkat. Ő mosolyogva hallgatta, aztán megmondta a diagnózist.

- Egy stressz, édes lányom, bizony segít a fogamzásban. Ennek még szakirodalma is van! Menj és tájékoztasd a boldog apát, legyen egy jó híre a sok rossz között!

- Zentán találkoztam Keszég Karcsival, ide tartottak éppen, így elhoztak engem is.

- Ő tudta meg először a jó hírt?

- Neked akartam elmondani először, de nem bírtam magamban tartani!

- No, én ezért nem haragszom.

Keszégék celebráltak volna egy Napló-estet, de abból úgy, ahogy a szervezők és a föllépők eltervezték, nem lett semmi, a születendő gyermekről beszélgettünk, aztán a gyermekszülésről szóltunk, s azokról a kisdedekről, akik majd ezután jönnek a mi világunkba, akik majd a mi kedves szülőföldünket virágoztatják be, mert megmaradunk ezen a tájon. Ezt én biztosan tudom.

A kislányunk elsőéves egyetemista, Erzsébetnek hívják az anyósom után meg Böske néni szomszédasszonyunk után, aki azon a legelső hajnalon megértett mindent és Szűz Mária áldott asszonyai közé sorolta a feleségemet. És áldott is lett a családunk, mert két öcsi követte Erzsikét, két vasgyúró, egyikük már a lányok után is megfordul, a másik még kisiskolás, és mozdonyvezető akar lenni.

Böske néni, a szomszédasszonyunk, aki sokszor dajkálgatta, vigyárgatta a mi gyerekeinket, azóta kiment a domboldalba az urához, de Erzsébet napon meglátogatjuk őket. Imával és nagy csokorral köszöntjük a nénit és a bácsit.

Kürti László

redőny, ablak

nem kakasszóra, de ötkor már lármáznak,
ébreszt a banda. mintha csak dzsungelben
élnénk. hatvanan a város végi réten, ahová
az erkélyünk nyaranta tárva-nyitva a dög
melegben. megszámloltam minap, tényleg
annyi, hatvan. kapirgálnak, akár a tyúkok,
varjak, csipkedve a frissen kaszált parcellában.
öttől hétig etetésben, akár egy állatkerti röpde.
és nem kárognak, nem úgy, ahogyan telente,
amiről, ha álmodból ráznak fel is, bármikor...
gyíkot vadásznak, cickányt, lecsapnak
a mesédből kipergő figyelmedre. nem zárod
be az ablakot, holott a család még szuszog
tejízú önkívületben. leszállt az ezeréves
város határán a zajongó feketesereg. előntik
ezt a fél hektárt előttünk. lehet, hogy többet is,
másfelet, minden reggel. nem értek a földhöz,
gépesített földmunkákhoz. csak nézem,
saccolok. a traktoros jön, forgat, gyűjt,
és begurigáz. aztán, ahogy most is,
szétperegnek a fekete dinnyemagvak,
mintha csak egy feldúlt gyümölcsöskert volna.
ragyognak reggelente, míg végül némán,
ahogy a dinnyelé csordul, legördül a redőny,
s még épp időben zár a hálószoba-ablak.

KÜRTI LÁSZLÓ (1976) író, költő, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Apajegyek* (Kalligram, 2022).

Gyerekek fegyver nélkül-sorozat (Rozi és Natália), 2025 (rajz, vakolat, fatábla, 120×145 cm). Fotó: Deim Balázs

Last Days of Quana, 2022 (1920×1080 px, 2D kollázs, animáció kézi rajzokból). Fotó: Magyarósi Év

Barabás Zsófi: Csak csönd, 2019 (olaj, akril, vászon, 220×150 cm)

Andreas Fogarasi: Study Desk (Hexagon), 2018 (vegyes technika, 135×100×32,5 cm)

Batykó Róbert: Last Tension Hero, 2020 (olaj, vászon, 144x40,5 cm)

A bécsi visszatérő avagy az apakirohanás

Mert ezek a vonatok mindig kikészítik az embert, mondta magában a bécsilátogató, de nincs választásunk, olyan az egész, mint a sínek, előre futunk, valami elképzelhetetlen örület felé, így a bécsilátogató, ahogy szállt le a vonatról, vegyült el a pályaudvartömegben, mert itt vagy elvegyülsz vagy pellengérré kerülsz, szokta volt mondogatni, ha kérdezik, ezért próbált öltözködésben sem kitűnni, vélhetőleg egy nemkitűnni vágyó embernek tűnhetett, de pont ez volt az embercsapda, ahogy hívni szokta, mert pont ezzel a nemkitűnnivágyással érte el, hogy kitűnt az elvegyülni vágyott tömegből. Még a nyolcvanas évek idején járt erre, gyerekként, még gyerekalárendeltséggel tekintve a városra, a városemberekre, ahogy hívta őket, minden sokkal kifinomultabbnak tűnt akkor, kifinomult emberek, kifinomult árucikkek, és épp ebben a kifinomultságban tűnt dermesztőnek, amikor is apja az utca közepén, az emberszemek kereszt-tüzében lehúzta róla a vizeslepedőt, mert Ő, az akkor még gyerek bécsilátogató, az eladdig ismeretlen dobozos üdítőt maga felé tartva nyitotta ki, és a szénsav kibugyborékkolt, ki a kezére, ki az ingére, ki a nadrágjára, ki az aszfalra, és akkor az apa éktelen elutasításban részesítette, Őt, a gyerek bécsilátogatót, gyerekszidalalmazásban, gyereklenezésben, fennhangon való becsmérélsben részesítette ott a bécsi emberek szeme láttára, ahol mint egy utcaszínparti esemény-nél, a bécsiek körülállták Őket, és nyilvánvalóan ez a körülállás apjában is még nagyobb szégyenérzetet kelthetett, gondolta jóval később, már felnőttként, Vele, a gyerek bécsilátogatóval szemben, és Ő csak vörösödött, míg apja ebben az apakirohanásban szidalmazta, aminek hatására fogalmazta meg a gondolatot, ugyancsak jóval később, szintén felnőttként, hogy az apja végérvényesen soha nem fog mellette állni, sőt, az adandó első alkalommal vele szemben fog fellépni, a tömeg, a bámészkodó tömeget szolgálva, tudta, már felnőttként visszatekintve, hogy ott elvesztette azt a belső bizalmi szálát, hogy ott, az a bécsi út keresztül-vágta azt a bizalmi szálát, és így az otthon csak egy hamis képpé alakult, mint amikor kilépve a pincéből a fénybe meglátja az ember a másik ember arcát,

jelen esetben egy teljesen ismeretlen, idegen, ellenlábás apát, tehát visszatérve, tért vissza a bécsilátogató a gondolathoz, ez abban a kifinomultnak titulált környezetben, ez az apakirohanás meglehetősen disszonánsnak tűnt, és egyáltalában, ahogy már felnőttként fogalmazta meg, addigi, otthoni élete nem volt más, mint disszonáns élet. Most, annyi év után, azért jött ide ismét, hogy ezt a disszonanciát ellenőrizze, felülírja vagy hagyja, hogy a disszonancia vagy megsemmisüljön, vagy megsemmisítse Őt, saját magát, ahogy akkor az apakirohanás ott és akkor megsemmisítette végérvényesen, bár akkor ezt még nem tudta, hogy az a pillanat egy végérvényesen megsemmisítő pillanat volt, azt csak a hosszú, párhuzamos sínek jelképezte évek bizonyították, hogy az apakirohanás az Ő megsemmisítésében sikeres volt.

Ezeken morfondírozott, amikor kiért a körútra, és a Hoffburg felé vette az irányt, és látta azokat a elhagyatott bevándorlókat, akik mindig lelkiismeretfurdalást okoztak neki, és ezért menthetetlenül menekült a bevándorlóktól, egyszersmind a bevándorlás látványtól, vagyis teljes mértékben a saját lelkiismeretétől, mert a bevándorlókkal kapcsolatban ugyanazt érezte, mint az apakirohanást elszenvedő kisfiú, ezt akarta megszüntetni a bevándorló lelkiismeret elől való menekülésben. Egyébként Bécs megdöbbenette, a kifinomultság még most is érezhető volt számára, bár tisztában volt vele, hogy ez csak egy benyomás, de most nem volt szüksége másra, mert benyomás elől menekült, menekült a mindenki gyanús benyomástól, menekült, ha én nem jutok oda, te se juss oda benyomástól, és menekült nem mástól, mint az apakirohanás benyomástól, mint bűnöző, úgy jött vissza ide, Bécsbe, a tetthelyre, hogy ezzel szüntesse meg az apakirohanást, ez az út a megszüntető út, ahogy magában hívta, és ezért haladt a Hoffburg irányába, valamiért azt gondolva, ha valahol, itt megszüntetheti az apakirohanást, végezhet vele. Akkor látta a Schubert emléktáblát, és látta a Salieri emléktáblát, egyazon utca két oldalán laktak volt, és megint oda jutott, az apa és gyermekkirohanáshoz, mert Schubert a gyermekkirohanás példaképe, Salieri pedig az apakirohanás áttételes megtestesítője, legalábbis a legendáriumban, de mitől is lehetne más, különb az ember, mint a legendáriumoktól, nincs más, csak a legendárium, ez tart életben minket, így a bécsilátogató. És akkor bement abba a kávézóba vagy cukrászdába, ahová kedvenc írója járt, tulajdonképpen ez a nyolcvanasévek vendéglátó egysége volt, mert a nyolcvanas évek vendéglátása egészen más, mint a 2020-as évek vendéglátása, és a megszüntetéshez, az apakirohanás likvidálásában nem volt másra szüksége, mint a nyolcvanasévekbe való visszazállásra, a kopott márványasztalokra, a vendéglátás-kínálat szűk mivoltára, a már-már száraznak tűnő süteményekre, itt ezen a kedvencíró helyen mindezt megtalálta, megdöbbenette ez az időutazás, és kezdte elhinni, amit eddig képtelenségnek tartott, hogy az apakirohanás likvidálás sikerülhet. Ki is kérte az islert és az eszpresszót, és nemkülönben a dobozos kólát, amit a nyolcvanasévek-márványasztal közepén helyezett el, hogy szemmel tartsa, aztán lassan nekikezdett az islernek, apró kortyokkal az eszpresszónak, miközben szemmel tartotta a dobozos kólát, tudta, hogy ennek a szemmeltartásnak egy idő múlva véget kell vetnie, pontosabban egészen

pontosan tudta, hogy amikor végez az utolsó falat islerrel, és az utolsó korty eszpresszóval, akkor már nem lesz választása, vagy a kólás doboz, vagy soha többé nem lesz alkalma a likvidálásra, az emléktörlésre, a személyiség kikalapálásra, ahogy szokta volt hívni a pszichológusok keltette eredményeket.

Tudta, hogy ilyen lassan még soha nem evett islert, és tudta, hogy ilyen lassan soha nem ivott eszpresszót, az olaszok jutottak eszébe, akik könnyedén villámgyorsan hajtották le a feketéket, mert az olaszok nem gondolkodnak, és nem problémáznak, hanem egy-egy szenvedéllyel megoldják a dolgokat, gondolta, tulajdonképpen neki, a bécsilátogatónak, aki semmiképpen sem olasz, így a szenvedély is egy absztrakt fogalom, neki az absztrakció vált a szenvedélyévé, a kedvencíró cukrászda, az isler, az eszpresszó, és a márványasztal közepén a dobozos kóla, mindezeket gondolta, sőt többször végiggondolta mindezeket, talán olyan lehet ez az állapot, mint egy halálra ítélt utolsó percei, ahol végtelenül lelassul minden, és minden gondolat, minden jelenség megszámlálhatóvá válik, sőt, a halálraítélt többször újra és újra gondolja ugyanazt, és újra és újra nézi ugyanazt, épp azért, mert utoljára látni valamit az pont ugyanolyan, mint először látni valamit, így a bécsilátogató, most ez a dobozos kóla a márványasztal közepén, ekképp lépett ki a három dimenzióból, és így ekképp lépett vissza a bécsilátogató számára a dobozos kóla a nyolcvanasévekbe, amikor is a dobozos kóla kinyitása létrehozta az apakirohanást, ezáltal megsemmisítve Őt, a bécsilátogatót, így a bécsilátogató tudta, hogy most ebben a pillanatban van itt a lehetőség, most, hogy a dobozos kóla kilépett a jelen időből, és úgymond tudatilag visszalépett a nyolcvanasévek idejébe, így nem lesz más ideje annak, hogy megragadja, és a dobozos kóla felnyitásával megsemmisítse az apakirohanást. Miután mindezeket végiggondolta, egy teljesen gondolattalan, úgymond kiüresedett mozdulattal megragadta a dobozos kólát, és egy másik, de határozott mozdulattal felszisszentette a tetejét, a kóla pedig kibugyborékol a bécsilátogató kezére, Ő meg csak nézte ezeket a buborékokat, mintha a buborékokban tükröződhetne bármi, tükröződhetne az a kisfiú, aki nem várta az apakirohanást, mégis semmi mást nem kapott akkor Béctől, mint apakirohanást, de most, ebben a pillanatban, ahogy abszurd módon kutatta a szénsavceppben, a kólacseppben az odaképzelt tükröződést, a pincér lépett a bécsilátogatóhoz, és csak annyit kérdezett, hogy szabad, és egy fehér törülköendővel ez a pincér letörölte a kibugyborékoló kólát, ezzel megszüntetve, totálisan visszaállítva a dimenzióváltást, a bécsilátogató megköszönte a figyelmességet, majd kikérte a számlát, a fizetés után pedig a kólával a kezében sétált el a Székesegyház előtt végig a körúton, végig azon az útvonalon, ahol az apakirohanás után sétált tovább az apjával, legalábbis amennyire visszaemlékezett arra az útvonalra, de most az apja helyébe a bécsi pincért képzelte, és bár tudta, hogy ez egy újabb benyomás csak, és mint ilyen nem egy teljes valóságnak a megragadása, csak egy benyomás, amit ráhúz az ember valamire, és végérvényesen elkezd ragaszkodni hozzá, így a bécsilátogató most végérvényesen elkezdett ragaszkodni ehhez a benyomáshoz, és csak ment az emléksétán, ahogy hirtelenjében elnevezte a likvidáló, apakirohanást megsemmisítő sétát, miközben a kóla szénsavja marta a torkát.

Ayhan Gökhan

Haldoklóim

In memoriam Kuti Vilmos

hogy miért, nem tudom, de haldoklóval kétszer kerültem össze. először a soproni szanatóriumban hatévesen, anyám még élt, másodsor az amerikai úti idegsebészetben, anyám már nem élt négy éve, tizenhárom éves voltam, agyvérzést kaptam az iskolában, egy nővér, aki az ágyamban mosdatott, behozta nekem a Varázshegy, azóta a könyv egyharmadánál tartok. az első haldokló irritálta a többieket, azzal, hogy magatehetetlen, vagy azzal, hogy él, ezért megverték, én árultam el az orvosoknak, mi történt, elárultam őt, mondta, aki megverte, és előtte adott a kekszéből. mennyire helytelenül cselekedtem, hogy hagytam, megverjék, mennyire helytelenül cselekedtem, felfedtem az engem keksszel tápláló kilétét. hivatalosan a második haldokló az anyám volt, ő nem számít, akkoriban nem fogtam fel, hogy haldoklik, ezzel veszített ebből a státuszából. a másik kettő eléggé nyilvánvalóvá tette a magatehetetlenségével, hogy a halál közelébe férközött, a szándéktalanság mindegy. a második haldokló, aki nem az anyám, és akivel egy kórtermen osztoztunk, bár ez a megosztottság egyedül az én tudatomban volt meg, tőlem két-három méterre feküdt, s a barátom, aki rendszeresen látogatott, nagyon sajnálta a második haldoklóm, magát láthatta benne, mert huszonöt év után őt látogattam meg az intenzív osztályon, ahol csövek közt feküdt, gépek tartották életben, aztán meghalt, mielőtt a társadalmi különbségek és integráció tárgyából a kommunikáció- és médiatudomány mesterszakon vizsgát tehettem.

AYHAN GÖKHAN (1986) költő, újságíró, szerkesztő. Budapesten él. Anyai részről cigány, apai részről török származású. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar (BA) szakán végzett, jelenleg ugyanitt a Kommunikáció- és médiatudomány (M)-szak végzős hallgatója. Korábban az Üveghegy és a MeseCentrum gyerekirodalmi portálok szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Sókirályság* (versek, Scolar Kiadó, 2021). Többek között Balogh Paci, Móricz Zsigmond irodalmi és Örkeny István Drámaírói ösztöndíjas.

Give a hand

nyitható a múlt, mint fürdőszobaajtó
a szanatórium második emeletén, fényt
kis adagokban ereszt be, ázik szelíd szappan-
habban a csempe, a tágasság túl nagy
egy élőlényhez képest. fürdök a kádban,
ahogy fürödhet egy szabad, növényevő állat,
az orrától-farkáig önfeledtség, belép
megzavarja az állatias fürdést, a csap alá
menekül a kéz, kívánja és szomjazza a hűtést
a forró és párás nyári délután ketrecében,
az ujjak izmos háta feszül a hideg víz alatt
meg, mint egy boldog flamingó, hosszan
nyújtózkodik az Aszklépiosz tartotta plafon kupolája alatt,
s indul el gyorsan fogyó távolságban, vihessen
az asztmás rohamok mezején keresztül, mint Aeneas
vitte ki az égő házból Anchisest, az apját.
követi az illemszabályt következetesen:
ételhez és gyerekekhez nyúlni kézmosás nélkül
szigorúan tilos.

Középamerika¹

A Nagyamerika utca és a Kisamerika sor közötti betonjárdán ácsorogtunk, amit mi csak ösvénynek neveztünk. Hatalmas fák szegélyezték, hasonlított egy erdei útra. Legalább négy percig tartott keresztülsétálni ezen a nyílegyenes utacs-kán. A Kisamerikai sorházakból nem láttak ránk, hiszen azok alattunk álltak. A Nagyamerikai családi házak lakói is csak olyan távolságból észlelhettek min-ket, hogy ne legyen félnivalónk. Ezeket a munkáskolóniákat amúgy sem érde-kelték, mit lézengünk ott. Láthatatlanok voltunk mindenki számára, senkiházi kölykök, akikkel nem kell törődni. Amikor a szabad ég alatt akartunk szipuzni, örültünk ennek. Ritkán jártak arra, ha mégis közeledett felénk valaki, eldugtuk a zacskót. Ez a városrész a legtöbb ózdi szerint nem volt biztonságos. Minket nem érdekelt a véleményük. Nekünk ez a hely jelentette a biztonságot.

- Hallod, nem semmi napotok volt - Szellem végighallgatta a sztorinkat, közben belenyomta a ragacsos anyagot a zacskóba.

Türelmetlenül vártuk, hogy beszipuzhassunk, és tovább beszélgettünk, amíg a nejlonnal bíbelődött.

- Ez másfajta cucc, mi? Múltkor nem ilyet szívtunk, ugye?

- Nem, ez Palmatex. Amúgy mekkora geciség, hogy ti nem mehetek lopni - sápadt haverom Morcosra nézett, aztán rám.

- Ez van - válaszoltam flegmán, de kissé szomorúan. Jól jött volna az a pénz, amit Feri a rádiók után perkál.

Morcos nem szólt. Azzal szórakoztatta magát, hogy Kisamerika felé köpdö-sött. Néha felnevetett. Élvezte, hogy egyre messzebb repülnek a nyálgalacsinjai.

- Kíváncsi vagyok, mi lehet a zsaruval - folytatta Szellem.

- Hát, arra én is. Feri azt mondta, hogy kideríti.

- Vannak vamzerjai a miskolci rendőrségen?

- Nem tudom, haver. Lehet. Sokakat ismer. Mindig eljutnak hozzá ilyen dolgok, hogy kivel mi történt - egyre jobban vártam, hogy megkapjam a nejlont.

HAKLIK TAMÁS (1980) író, szociálpedagógus, 2003 óta hajléktalanellátásban dolgozik. 2015-től foglalkozik prózairással. 2022-ben jelent meg első regénye *Beton* címmel (Talentum House kiadó).

1 Részlet a *Kegyetlenek* című készülő regényből.

- Ja, majd szájról szájra terjed a zsernyák halála - nevetett Szellem, aztán végre elkezdte belelegezni a ragasztó gőzét. Játékosan oldalba öklöztem. Nem akartam, hogy viccet csináljon a történetből. Félttem a lehetséges következményektől, de leginkább a bizonytalanság kínozott. Mi van, ha megöltem egy embert? Ráadásul egy zsarut. A többiek jó poénnak tartották, a rendőr egy féreg volt számukra.

- Nem hiszem, hogy megmurdelt. Nem egy hűtőgépet ejtettél rá - Baka szemében láttam együttérzést.

- A megváltó beszéljen belőled, haver! Szellem, add már ide azt a kurva zacskót!

Úgy markoltam a nejlont, mintha az életem függne tőle. Pár perc múlva eljutottam oda, ahova vágytam, egy büntudat nélküli világba.

Miután beszippantottuk az egész Palmatexet, és elmúlt a hatása, „Amerika” közepéről a megyyesi garázsba indultunk. Szellem tovább firtatta a miskolci eseményeket.

- Három autórádióért nem piti az a lóvé? - bámult Bakára meg Robira.

- Egy Lámbordzsínire nem lesz elég, de a Turbo rágós papírgyűjteményük tuti nagyobb lesz, mint a tiéd - nevetett Morcos.

- Különben is, mi a faszt értesz te hozzá? Tutira bolti ár alatt adja el. Az is lehet, hogy valami olyan főszernek, aki ilyen lopott cuccokkal seftel. Orrgazda, vagy mi az - mondta a bátyám.

- Orgazda, nem? - Vágott közbe Morcos.

- Hát én is azt mondtam.

- Nem, te két *errel* mondtad, haver! Nem mindegy, hogy egy nagy orr gazdája, vagy olyan, aki elorozott holmikkal feketézik.

- Leszalom, haver! Nem vagyok én nyelvtanár. Szóval, szerintem ilyen csempésféle csávónak adta, hogy gyorsan szabaduljon tőle.

- Csempész, te is az akartál lenni. Emlékszem, mindenkinek azt mondtad kiskorodban - úgy beszéltem erről, mintha már nagyok lennének.

- Aha, tényleg! De csak azért, mert összekevertem azzal a melóssal, aki a csempéket rakja a falra.

Felnevettem, ahogy beugrott a világéletükben tisztességes rokonoknak, szomszédoknak, meg apu barátainak az arca, amikor szembesültek a nyolc év körüli tökmag szavaival.

Már az ösvény végén tartottunk, és a Meggyesen caplattunk. Szellem nem tudott leszakadni a témáról.

- Azt megértem, hogy áron alul adja tovább a szajrét, de akkor is. Szaré-húgyé loptatok. Olyan, mintha a rabszolgái lennétek.

- A rabszolgái? - A bátyám összehúzta a szemöldökét. - Azé' rinyálsz, mer' nem jöhetsz velünk. Nem vagy képes belátni, hogy ez nem a Feri hibája, hanem a tiéd. Fáj neked, hogy mi szereztünk egy kis lóvét, te meg még annyit sem.

Robi meg Baka szerintem is több lóvét érdemelt volna. Hirtelen nem tudtam eldönteni, ezt akkor is így gondolnám-e, ha tovább folytatnám velük a csibész-kedést. Arra jutottam, hogy biztos megelégednék annyival, amit kapok. Az is több mint a semmi. És az adrenalinfröccs is kéne. Egyetértettem a bátyámmal, Szellemből nem az észérvek beszéltek, hanem az irigység meg a Feri iránti harag.

- Az a faszfej Feri akkor is kihasznál titeket - dörmögte a fakófejű.

- Vigyázz a szádra, mert beverem, te kis köcsög! - mordult rá a bátyám. Tudtam, hogy Ferit még a háta mögött is megvédi. Jobban tisztelte, mint apánkat.

- Azt hiszed, bemajrészok? Fatertől annyit kaptam, hogy tőled csak lepkeszar lenne minden ütés.

- Na gyere, próbáljuk ki, te múmia! - Robi mindkét öklét felemelte, erre Szellem villámgyorsan hasba rúgta. Nem tudtam közbelépni. A bátyám parasztlengővel reagált a gyomrosra. Végtelennek tűnő némaságban álltak egymással szemben. Kicsit mintha tudatára ébredtek volna, mekkora baromságot csináltak.

- Már megint elment az eszetek? - Bakának volt annyi lélekjelenléte, hogy közbeszóljon.

- A nagybátyámról senki se ugasson, bazzmeg!

- Robi, jól gondoltam. Csak lepkeszar volt - hergelte Szellem a tesómat.

- Most már álljatok le! Agyatokra ment az a kis ragasztó, vagy mi a fasz van veletek? Seggfejek!

Furcsálltam, hogy Morcos nem avatkozott bele hamarabb. Talán egyetértett Szellemmel, mert zavarta, hogy többé ő sem vehet részt a lopásban. Viszont tisztelte annyira a bátyámat, hogy véleményével ne sértse meg.

Mire beértünk a garázsba, teljesen lehiggadtunk. A kazettákat nézegettem, Szellem a telázsira pakolt szerszámokat. Robi és Morcos csendben cigiztek. Baka elkezdett játszani egy taktust a basszusgitáron. Szellem azonnal felismerte, hogy mi ez, és ujjongani kezdett. Pár másodperc után nekem is beugrott.

- Keresd meg a kazit, Laci! Kurva rég hallottam ezt a dalt, pedig nagy kedvencem - mondta Baka, én meg már ki is kaptam az Exploited kazikat a gyűjteményéből. A *kurva rég* nekünk a pár héttel volt egyenlő, ha imádtuk valamelyik zenét.

- Melyiken is van?

- Ne mondd, hogy nem tudod! A rajzolt borítójún, haver! Úgy graffitizik rajta egy csávó, mint múltkor Szellem a suliudivaron. A negyedik szám az, tekerd oda!

Hófehér kazetta volt fekete felirattal, és a borítón is látszott, hogy nem kalózcucc. Elképedve forgattam a kezemben. Nagyon menő dolognak számított akkoriban, hogy a magunkfajta eredeti külföldi punk kazettát tudnak beszerezni.

- Ez a tiéd, Baka?

- Igazából az enyém, csak itt hagytam. Otthon úgyse hallgatok zenét, apámék utálják - Morcos nem csak a kazettájára volt büszke, hanem arra is, hogy olyan műfajt szeret, amit a szülei elítélnek. Valamiféle lázadás volt ez a részéről.

- Fasza nagyon - kihajtottam a borítót. - Az unokatesódtól van? A szegedi csávótól? - betettem a magnóba a kazit és elkezdtem tekerni. A feltekeredett szalag szélességéből próbáltam kikövetkeztetni, mikor ér a negyedik dalhoz. Csak jó szemmérték kellett hozzá.

- Persze. Nem is a Jézuskától, haver!

- Mutasd csak! Imádom az énekes haját. Ilyen kéne nekem is - Szellem elvette tőlem a borítót.

- Csináljuk meg! Van ott valami ócska hajnyírója apámnak - mutatott a te-lázsira Baka.

Amíg Szellem előkotorta a hajvágó gépet, harmadjára is megszakítottam a tekerést a Stop gombbal. Örömmel hallottam, hogy ez végre az a dal, amire vágytunk. Jókedvűen énekeltük, hogy *Alternatív*. Boldogok voltunk, hogy ennyi még nekünk is sikerül a nulla angoltudásunkkal.

- Apád mit fog szólni? - Morcos kétoldalt lenyírta Szellem haját, csak közép-pen hagyta meg, aztán elkezdte tökéletesíteni. Letúrta azt a pár hajszálat, amit véletlenül otthagytott.

- Biztos szétüt majd, de kit érdekel? Csak nem basz ki a lakásból.

- A másik suliba mikor mész át, haver? - Morcos biztos arra gondolt, ha Szellem ilyen hajjal beállít valamelyik iskolába, azonnal távozhat is.

- Nem tudom. Az lenne a legjobb, ha semmikor.

- Azért a nyolc osztályod legyen meg! Ha elveszik a családit, apád tuti megöl.

- Leszarom. Na, milyen lett? - Szellemet jobban érdekelte a frizurája, mint a családi pótlék meg a tanulás. A többiekkel körbeálltam és csendben néztem. Elképesztő volt, de mégsem az igazi.

- Kurva jó, csak fel kéne állítani valamivel, ez így nem elég punk. Kéne valami ragacsos - válaszolta Morcos.

- Ráverjem neki? - vicceskedett a bátyám. Inkább undorító volt, mint poénos, mégis nevtünk.

- Ez nem Madonna poszter, te perverz fasz! - Szellem is jót derült Robi beszólásán. Örültem, hogy már nincs benne harag iránta.

- Elég a marhaságból! Laci, nyisd meg az ajtót! Hagy szellőzzön ez a kurva garázs. Robi, te meg add ide a Palmatexet!

Megtettük, amit kért. Nekiállt belőni Szellem séróját. Fél perc alatt olyan taraja lett, mint Wattie-nek az albumborítón, csak nem annyira nagy.

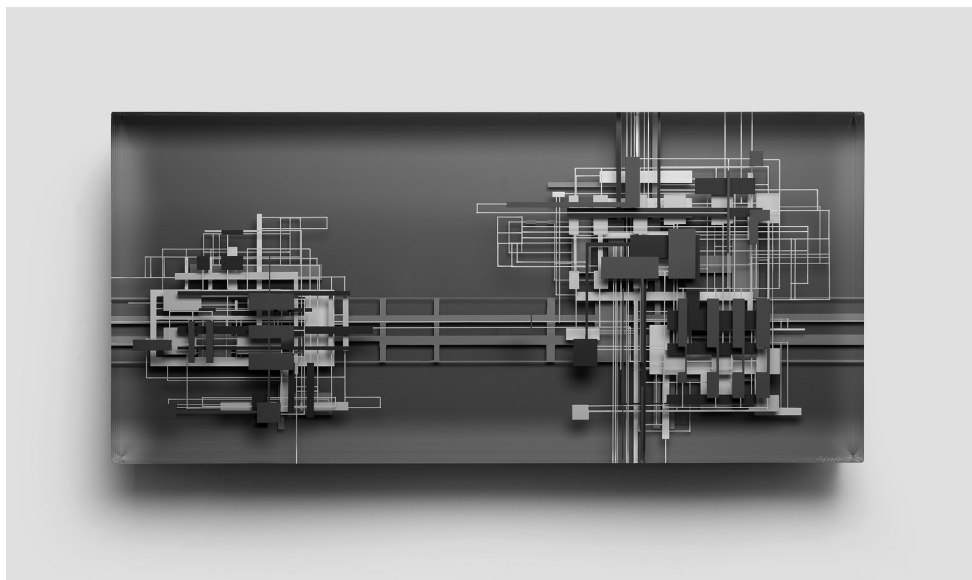
- Na, most már alakul! Ez a cucc nem csak szipura jó - vigyorgott Morcos. - Még be kéne festeni, aztán te leszel a punkok királya. Adjatok egy festék-szórót!

- Milyen kell? Zöld? Piros?

- Naná, hogy piros, bazzmeg!

Pár perc múlva megállapítottuk, hogy ez az igazi mestermű, nem Szellem fal-firkája, de mivel ő viselte, őt illette a dicséret. Ezt is meg kellett örökítenünk, és szerencsénkre maradt még jó pár üres képkocka a fényképezőgépben. Úgy néztünk Szellemre, akár a mindenhatóra. A bátyámból is hatalmas tiszteletet váltott ki. Arra gondoltam, Szellem talán csak emiatt csinálta az egészet, a falfirkálást is. Vágyott az elismerésre, a barátai megbecsülésére, amit sem az iskolában, sem otthon, de még a börtöntöltelék nagybátyámtól sem kapott meg. Vidám volt, mind azok voltunk. Kívülállóknak ez csak egy haj volt, kamaszok agyatlan hóbortja, számunkra meg felejthetetlen élmény. Még sosem éreztük ilyen boldognak magunkat együtt, és talán lehetett volna több ilyen, ha szépen lassan nem romlik el minden.

Gáspár György: Elszigeteltség, 2020 (kézzel festett, ragasztott, csiszolt optikai üveg, akrilfesték, 28×62×6 cm)

Lutter Imre

Kánikula

Negyven fok. A gyerekkorra gondolok,
ahogy apámmal a kocsikulcsot kerestük.
Pedig a Wartburgot már teletömtük
csomagokkal és szódásszifonnal.
Nekem a Balaton volt az álom,
anyámnak a család, apámnak a keletnémet vas.
Minden egyben volt, és én nem értettem,
hogymilyen a családi boldogság.
Aztán jöttek az évek, beleőszültem
vagy negyvenöt nyárba. A Wartburgok
ideje lejárt, új hóbert, jobb verdák,
Balaton helyett a csajok, perzselő Riviérák,
álmok jöttek sorra. Csak anyám aggodalma
örök, hogy eszel-e fiam rendesen?
És vigyél, csomagolok! Pedig mi ott maradtunk
hárman, ő a napernyővel kezében,
mi pedig bosszankodva, izgatottan
a Wartburg kulcsait kutatva a házban.

LUTTER IMRE (1977) előadóművész, műsorvezető, költő, producer, újságíró, drámapedagógus.
Legutóbbi kötete: *Test és tudat* (Athenaeum, 2024).

...szép álmokat!

Nino és Nina, amikor még utoljára visszanéztek¹

Álmodozni kétféleképpen lehet. Valamilyen vágyott, elképzelt dolgot szeretnénk elérni, és mindent tőlünk telhetőt megteszünk a cél érdekében. Vagy elalszunk, és képek, emléktöredékek jelennek meg előttünk. Tudatunk ilyenkor sem áll le, fantáziánkkal „vegyített” valós élményeket élünk át újra. Magyarósi Éva *Nino és Nina, amikor még utoljára visszanéztek* című kiállítása is álomvilágot varázsolt a Szentendrei Képtár tereibe. „Az atmoszférikus hanghatásokkal kísért film-etűdöket és rajzepszokat saját mítoszteremtő képzelete szülte figurák és gyermekeiről készült rajzok formálják történeté” – tájékoztat Magyarósi tárlatának leírása Muladi Brigitta kurátor tollából.

A tárlathoz hasonlóan Magyarósi Éva munkássága is izgalmas, sokszínű. A nemzetközi művészeti szcénában és filmvilágban otthonosan mozgó alkotó már középiskolásként előszeretettel festett, rajzolt, szobrokat készített. 2000-ben végzett a Győri Balett Művészeti Szakközépiskola szobrász szakán. Adott volt tehát, hogy művészeti hivatást válasszon, és így is történt. „A szakközépiskolában ugyan szobrász szakon végeztem, de folyamatosan festettem is. Nem volt véletlen az a döntés sem, hogy az »iparon« az animációt jelölöm meg. Annak a lehetőségét láttam a szakban, hogy itt tudom majd tovább folytatni azt az alkotói módszert, amit valójában szeretek. Ez így is lett” – nyilatkozta egy 2013-as interjújában.² Magyarósi 2005-ben diplomázott a MOME Vizuális Kommunikációs Tanszékének animáció szakán. Sokoldalú, az animáció mellett számos műfajban alkot a táblaképfestéstől a fotókon át a rajzokig. Elsősorban képzőművész, ám novellákat is ír, több rangos lapban publikált: az *Élet és Irodalom*ban vagy éppen az *Új Művészet*ben. 1997-től a Közép-Európa Fényműhely Egyesület, 2003-tól a Magyar Szobrásztársaság tagja.

TAKÁTS FÁBIÁN (1987) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán végzett művészettörténet szakon. Szakterülete a 20. század művészete.

- 1 *Nino és Nina, amikor még utoljára visszanéztek* – Magyarósi Éva kiállítása. Szentendrei Képtár, 2025. szeptember 18. – 2026. március 8. Kurátor: Muladi Brigitta.
- 2 <https://www.filmtekercs.hu/interju/ki-tudja-mibol-mi-lesz-es-ez-mindig-izgalmas-interju-magyarosi-eva-animacios-rendezovel>

Alkotói hitvallását a következőképpen fogalmazza meg: „Munkásságomat leginkább a társadalmi problémák megérteni akarása hatja át. Alkotásaimat a médiaművészet, a klasszikus grafikai és festészeti technikák újszerű, kísérletező kombinációja jellemzi. Kollázsfilmek, ceruzarajzok, fényképek, nagyobb méretű térinstallációk, valamint színházi és filmes díszletek készítéséről vagyok talán a legismertebb.”³

A tárlaton egy mesés világba „csöppenhetünk”. A mesebeli jelző helytálló, rajzfigurák jelennek és elevenednek meg. Sekély vízben álló, egymásba csimpszkodó gyermekek, egy kislány, aki éppen most dugta ki fejét a víz alól, egy fiatal nő, amint egy jégtáblán tol egy fiúcskát (talán gyermekét) a vízben. A reális ábrázolások mellett abszurdak, szürrealisztikusak is feltűnnek. Hiszen mégiscsak az alkotó belső világába, annak kivetülésébe nyerhetünk bepillantást. Az egyik művön egy ronda pók szötte hálósapdába esett farkas lóg egy fa ágán, és teszi rá mancsait a fa alatt álló nő vállára, kulcsolja körbe a fejét. A farkas úgy viselkedik, mint egy pók, mi több, hamarosan talán teljes mivoltában azzá válik. A bizarr jelenet a valóság és fantázia meghökkentő elegye. De akadnak más példák is az abszurdításra. Egy helyütt levélformájú képződményből, csillag formájú alakzatból néz ránk egy szem. Másutt egy buckába „applikált” fiú feje néz kétségbeesetten. Magyarósi alakjai a félelem, a szomorúság, a megdöbbenés érzelmei skáláján „játszanak”. Már ahol felismerhetők a figurák, több alkotáson ugyanis arcuk, alakjuk elmosódott, mintegy szellemként jelennek meg. A *Gyermekek fegyver nélkül sorozat* (Rozi és Natália) (2025) című alkotás kislányai viszont remekül kivehetők. Kicsit megszeppenten néznek ránk, tágra nyílt szemük gyermeki ártatlansággal csodálkozik a világra. Az erőteljes, mégis finom vonalú mű Magyarósi remek rajzkészségéről árulkodik.

A tárlat leglátványosabb „elemei” kétségtelenül az animációk, amelyek hatását fokozza a kiállítótér különleges berendezése. Magyarósi komplex módon alakította át a termeket: falakba rejtett videókkal, fekete hátterekkel, installációkkal. Egy helyütt a padlót tükörként befedve térérzékelésünk elbizonytalanodik, mélység „tátong” lábunk előtt, amely egyben a falra vetített animáció része is. A hanghatásokkal kísért kiállítást meditatív hangulat lengi be, az idő lelassul, egy különös, álomszerű világban érezzük magunkat.

És éppen ez adja meg a *Nino és Nina, amikor még utoljára visszanéztek* különlegességét, ahol Magyarósi Éva rajzai, animációi jóformán kiszakítanak a realitásból, és arra készítetnek, hogy megfejtjük a látottak üzenetét. Nincs könnyű dolgunk, a kitépett vázlatfüzetlapok rajzai, füzetek, a falon folytatódó vonalak nem önmagukban, hanem együtt értelmezhetők. Lírai együttesük vezet el Magyarósi gondolkodásának belső dimenzióiba, tárják fel álomszerű, érzékeny, sajátosan női világát.

Álmodjunk vele!

3 <https://www.lobenweingaleria.hu/magyarosi-eva>

A geopolitika hullámai térben és időben

„A múlt folyamatosan változik.”
(Frank Herbert: *A Dűne Istencsászára*)

Amikor én még fiatal voltam, nem is tudtam, mi a geopolitika. Mikor meghalottam, érdekesnek tűnt – főleg mert tiltott volt, s mint ilyen, felkeltette az érdeklődésemet. Teleki Pál, Czirbusz Géza, Maul, Supán, Ratzel nyomán tanulni kezdtem a politikai földrajzot. Az egyetemen Ratzel és Németországi útjaim során Boesler és Ossenbrügge *Politische Geographia* könyveit, jegyzeteit másoltam le és lapoztam fel. Míg a kilencvenes évek elején találtam egy német tanulmánykötetet a geopolitika restaurációjáról (*Gegen die Restauration der Geopolitik*). Manapság divatos lett magát a geopolitikát ráaggatni fűre-fára (karácsonyfadísz) és olyan lett, mint a foci: mindenki ért hozzá. Véleményem szerint a 18. és a 19. századi földrajz, helyesebben a geográfia és a mostani geopolitika fogalmi tartalma és társadalmi, politikai funkciója rendkívüli módon hasonlít. Amit akkor komplex látásmódként a geográfia jelenített meg, azt jelen időben a geopolitika: integrált, komplex hierarchizált látásmód, vizsgálati módszertan. A fontos ismeretelméleti fogalmak tartalma, összefüggésrendszere koronként változik (ld. Gadamer: *Igazság és módszer*), már csak azért is, mert nemzedékenként változnak a feltett kérdéseink (a kérdés a fontosabb nem a válasz, ld. Szókratész). Sőt koronként az ugyanarra a kérdésre is más és más válaszok születhetnek. Térben és időben minden változik még a múltban is (az élet paradoxona, hogy állandóságra vágyunk, de az nem adatik meg).

Mivel tudnám bizonyítani e meglepő állításomat? Kant idejében a földrajz-tudományt egy integráló tudománynak fogták fel, melyben még a történelem is a földrajzhoz volt bilincselve. Ebből ágazott le, leányhajtásként a statisztika, a demográfia, a néprajz, a szociológia, a klímatudomány stb. Manapság visszatérünk a kanti logikához, a geopolitika lesz az új integrátor, melynek segítségével le tudjuk írni a világrendszer-váltást, amely éppen a szemünk előtt játszódik le válságsorozatként, melyből megszületik valami új, valami más. Vagyis több visszatérő, de változó geopolitikai hullámot kell megkülönböztetnünk!

MEZŐ FERENC (1967) PhD, habil, egyetemi docens (Debreceni Egyetem). Szakterülete: politikai földrajz, geopolitika, területfejlesztés, területi tervezés. Legutóbbi kötetei: *Régiótervezés és térségmenedzsment* (2018, jegyzet, EKE), *Projekttervezés és finanszírozás* (2018, jegyzet, EKE).

Természetesen maga a politikai földrajz és a geopolitika nem váratlanul a semmiből született, hanem lassú vajúadás előzte meg. És tartalmilag jóval azelőtt megvolt, mint maga a fogalom. A helyszín Németország, a 18. és 19. század fordulója; számos fontos emberben felmerül a földrajz hiányának, szükségességének gondolata a történetfilozófiában. Herder már vizsgálja a történelem és a földrajz egymáshoz szorosan fűződő kapcsolatrendszerét. („A történelem mozgásban lévő földrajz.”) Ha a logikát tovább görgetjük medrében, akkor nyugodtan állíthatjuk: a két tudományterület egymásra utaltsága kölcsönös, sőt, mivel a földrajz statikus, ő az elsődleges.

Mielőtt rátérnénk Kant munkásságára, említést kell tennem Anton Friedrich Büschingről (1724–1793), akinek része volt a 18. század második felében mind a földrajzi gyakorlat, mind az elmélet fellendülésében. Göttingeni filozófus professzorként jelentette meg könyvét *Neue Erdbeschreibung* (Új földleírás) címmel, mely 1754 és 1792 között tizenegyszer jelent meg, ezzel is jelezve sikerét. Ebben két széles kategóriát állapít meg, az egyik a civil és a politikai szféra, míg a másik a természetfelszín leírása. A regionális leírásban fontos szerepet szán az adott térség populációsűrűségének és az ebből készített statisztikákat vizsgálja, ezekből próbál következtetéseket levonni; lényeges momentum, hogy a társadalmi mutatók felé fordul, ami ebben az időben felettébb újszerű (Mező, 1999).

Kant az 1802-ben megjelent *Physische Geographie*-ban (Fizikai földrajz) már fölteszi a lényegi kérdést „Mi volt előbb: a történelem vagy a földrajz?” (ezt már felfoghatjuk egy geopolitikai kérdésnek), ebben a műben találkozunk a geográfusoknak oly tetszetős, előadás bevezetésére is alkalmas állítással, mely szerint „a józan emberi elmét semmi sem élesíti annyira, mint a földrajz”. 1754-től kezdve publikációiban figyelembe veszi a geográfiát, méghozzá mint a história részét. 1802-től váratlan fordulat áll be elméletében, a két tudomány testvérré válik, de nem ikreké, nem válnak egyenrangúvá. Az alá-fölé rendeltségi viszony megmarad, de a felállás megváltozik. A földrajz összhangba kerül a térrel, a történelem az idővel, mivel a történelmi cselekmény a térben játszódik, így az a földrajz részeként értelmezhető, ennek megfelelően ez lesz a „substratum” (Kant, 1971: 261–262). Vagyis azt állítom, hogy Kantnál már megjelenik a geopolitika tartalma, csak még maga a fogalom nem születik meg. Természetesen Kant újraalkotott tézisében a fizikai földrajz és a más típusú földrajz között is megváltozik a reláció (ha a történelem is alá van rendelve, a többi rész tudomány sem maradhat ki ebből a „megtiszteltetésből”).

Öt típust különböztet meg ezen belül (Kant, 1971: 263).

1. *a matematikai földrajz*, ez az éghajlatot és az időjárást taglalja,
2. *a morál földrajz*, ez a különböző tájak, régiók, emberek karaktereivel foglalkozik (népességföldrajznak felel meg),
3. *a politikai földrajz*, az államok politikai jellemzőit, sajátosságait kutatja,
4. *a kereskedelmi földrajz*, ez nem szorul magyarázatra, valamint

5. a teológiai földrajz, amely meglepő módon azt vizsgálja, hogy a természeti környezet változékonysága miként befolyásolja a vallások logikai és intézményi felépítését.

Carl Ritter (1779–1859) által tett szert óriási ismertségre. Ritter még tovább ment Kantnál, s a következőt állította: „a történelem is természet”, ami nem jelent mást, mint hogy a természet sajátos spektruma, vagyis egy része a földrajznak. A másik jelentős mondata így hangzik: „az ország természetéhez bilincselte állam”, ebben a gondolatban már geopolitikai utalást lehet felfedezni, bár maga a fogalom ekkor még ismeretlen. *Die Erdkunde* című munkája alapján, mely 1817-ben jelent meg, Rittert tartják az újkori földrajz megteremtőjének. Friedrich Ratzel (1844–1904) is őt vallotta szellemi tanítójának, kinek célul kitűzött munkáját befejezni szándékozta. Tömören azt mondhatjuk: a *geopolitika* olyan geográfusi szemlélet, mely azt vizsgálja, miként befolyásolja a földrajz – akármelyik részterületét beleértve – a politika alakulását, legyen az egy adott állam, régió, vagy az egész Föld (ez a dimenzió magától a fogalmi alakulás fejlődésétől is függ).

Ratzel célja Ritter munkájának a befejezése, az életföldrajz (Biogeographie) kidolgozása volt, ez a tudományok szintézise lett volna, de végül ez nem valósult meg. A szintézis alacsonyabb fokon valósul meg, a politikai földrajzban, ahol a természet és az ember az állam fogalmában egyesült. 1882-ben megjelentette az *Antropogeographie* című kötetet, szinonimájaként vezette be a *kultúrföldrajz* fogalom használatát. Eredetileg az *oikumené* kérdése izgatta, az élőlények és a földrajzi életlehetőségek általános problémái. Nézetrendszerében a kultúrföldrajzhoz szorosan kapcsolódott a mai néprajz és a politikai földrajz. Ratzel könyve magyarul már 1887-ben megjelent *A Föld és az ember* címmel Simonyi Jenő fordításában.

Történetfilozófiával érintőlegesen foglalkozott. Meggyőződésévé vált a földrajz elsődlegessége a történelemmel szemben, mivel az előbbi alapját képezi az utóbbinak, hiszen az eseményeknek valamire vonatkozniuk kell, hiszen a geográfiai térben játszódnak. Ezzel láthatóan átvette a kanti értelmezést, de nála már nem a fizikai földrajz fogalmába tartozik a megalkotott antropogeográfia, hanem a természeti földrajz másik „felét” képezi, sőt fontosabb felét, mely összekötőkapocs a társadalomtudományok irányába.

Ratzel nagysága nem csak ebben mutatkozott meg: felfigyelt arra, milyen fontos hatások vannak egy adott országban, birodalomban a központi terület és az adott állam szélei között. E kötődés határozza meg a központhoz való viszonyt, ez pedig könnyen eldöntheti akár a terjeszkedés lehetőségét, akár a partikularizmus és az elszakadás valószínűségét (ezzel a manapság oly izgalmas centrum-periféria problémát veti fel). Ezzel kapcsolatban vizsgálta a közlekedésföldrajz helyzetét, például a közlekedési útvonalak nélküli tájak esetében észrevette: a karéjokon csak az útvonalak mentén találunk helységeket. Ennek nyomán világít rá a távolságok tanának – a „távolság zsarnokságának”

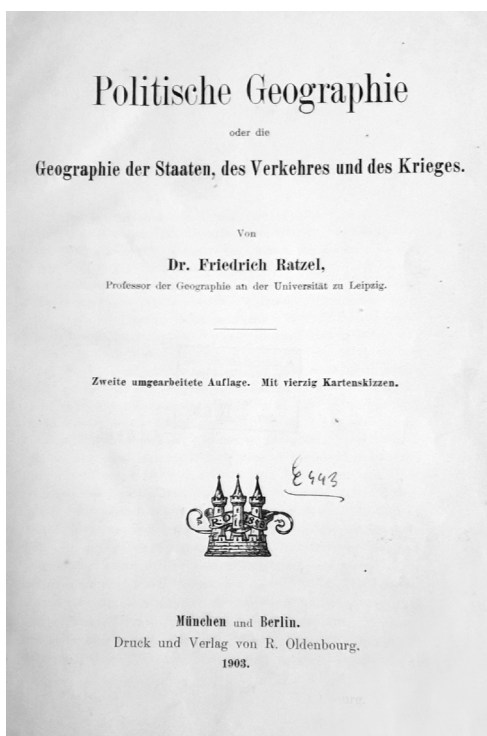
- fontosságára (Ratzel, 1887, 217). Sokat időzik a „jó határ” és a „védelem” címszónál – látszik, mély benyomást gyakorolt rá Clausewitznek *A háborúról* című műve.

Már *Anthropogeographie*-jában szó esik a térért vívott harcról (Kampf um Raum), amit későbbi munkáiban alaposabban kifejti. Ezek közül a legjelentősebbek a *Politische Geographie* (1903, először 1897-ben jelent meg) és a *Raum und Zeit in Geographie und Geologie* (1907), ezekben a munkáiban az államnövekedés és tér viszonyát tárgyalja részletesen, az államra vonatkoztatva. Egyedisége abban állt, hogy először publikálta és rendszerezte a politikai földrajz tudományát (látjuk, már a címben is a tér és az idő összefüggései felé fordul). Megoldást keresett a természet és az ember, szintér és történelem közötti kapcsolatok szintézisére. Különösen a 13. és a 14. fejezetben – a *Die politische Wirkungen weiter*-ben, illetve az *Enger Raumban* – fejti ki sokat támadott és hangoztatott élettérelméletét (a *Lebensraumot*). Nézete szerint a nagy tér egyre általánosabb irányzata lesz a népeknek és politikai alakulataiknak, ezt a nagy teret a természet megismerésének, a faji korlátok eltávolításának és a vállalkozások világának írja le, ahol a „túláradó” optimizmus a jellemző. Minden a kicsiből a nagyba törekszik, számára ez jelenti a történelmi haladást, míg minden hanyatlás a visszafejlődött térfelfogásnak a következménye. Megállapíthatjuk, hogy e könyvben fekteti le az organikus állam teóriáját. Ennek előzménye Wilhelm Dilthey-nek (1833–1911), az életfilozófia megalkotójának alapkönyve: *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban*. A történelem célja – kicsit egyoldalú megközelítésben – minél nagyobb gazdasági terek és minél sokoldalúbb gazdasági kapcsolatok létrehozása. A cél: pólussá válni vagy valamelyik pólus holdudvarához tartozni. A politikai földrajz és a geopolitika pedig befolyásolja e terek kialakulását, kialakítását, valamint ezek törvényszerűségeit írja le, ezért vizsgálata mindenképp célszerű. A politikai földrajz tárgyát tehát az állam képezi, amely – más szavakkal – az emberiséggel teli földi ösztér egy meghatározott, jól megragadható része.¹ Az állam tehát egy nagyon komplikált megjelenési forma, amely három oldalról szemlélhető, s mindegyik oldaláról más képet mutat. Ez a sokoldalúság körbejárható, ha az államot szervezetként fogjuk fel, így – mai szóval élve – modellezhetővé válik. Szervezetként való felfogása a görög ókorig nyúlik vissza, és abban a mondatban gyökerezik, hogy az „egész” – fontosságban – a „részek” előtt van (Arisztotelész: *Politika*). A „kiteljesedés” Diltheynél és Ratzelnél következik be. A körülmény kudarcaként, balsikereként fogja fel, hogy az ember a legmagasabb szintű szervezetet tartja szem előtt, és ennek megfelelően az

1 Supan véleményében a politikai földrajz fő feladatát ugyanaz képezte, mint Hérodotosz és Sztrabon idejében: magát a földfelszínt bemutatni. A politikai földrajzi iskola a földrajzot dualisztikus karakterűként értelmezte, mely egyesíti a földrajz két részét; akkoriban a politikai földrajz természeti alapjai és vonatkozásai jobban ki voltak munkálva, manapság azonban ez már kevésbé dominál. A német szakirodalomban nem véletlen az országismeret megjelölés és a *Land* szó sokértelműsége (ezt nyelvfilozófiai betéttel is igazolja). Teleki sokszor idézi Supan munkásságát.

államot kénytelen egy tökéletlen szervezetként definiálni (ez a kanti „abszolút jó”-ról alkotott elmélet felhasználása az államra vonatkoztatva). Az államot, mint már utaltunk rá, organizmushoz hasonlította, de óvatosan, metaforaként mutatott rá erre a fogalomhasználati lehetőségre. Nyugodt szívvel állíthatjuk: előkészítette az „új biológiát”, de ennek ismertetése már máshova mutat.

A geopolitika elnevezést először 1899-ben a Svédország határaitól szóló publikációjában Rudolf Kjellén (1864–1922) svéd tudós használta. Az írás a svéd *Ymer* című földrajzi folyóiratban jelent meg. Kjellén a geopolitika fogalmát németül először 1905-ben a *Geographische Zeitschrift*-ben publikált tanulmányában látott napvilágot, melyet a norvég-svéd politikai uniónak szentelt, de németül már korábban – 1903-ban – felbukkan, szintén a *Geographische Zeitschrift* hasábjain, Sieger könyvismertetésében (Kjellén R.: *Bevezetés Svédország földrajzába*. 1900). 1905-ben ő használta német megfelelőjét is, a „*Geopolitik*” kifejezést: „Az állam tudományként, mint a térben létező külön világot” vizsgáló tudományágként. Kjellén felfogásában az állam hasonló egy élő organizmushoz, nála ez valójában azt jelentette, hogy a hatalom józan, értelmes abban az értelemben, hogy élni akar és mind több dolog és nagyobb tér felett szeretne „uralkodni”

1. kép. Ratzel 1903-ban megjelent *Politische Geographie* című könyvének címlapja

(Mező, 1998). Ezt követően elméletét többször átdolgozta, fokozatosan bővítve sajátos struktúrává alakította, ennek nyomán a kezdeti egyetlen fogalomból egy öt kategóriából álló rendszer lett, mellyel – úgy vélte – analizálni lehet az államot. Szakít az uralkodó látásmóddal, mely az államot egyszerűen jogi képződményként kezelte. Nála az állam mint hatalom, a külpolitikában organikus jegyeket vesz fel. A fókuszban a politikai tudomány fejlődése áll, fejtegetéseiben – ahol pedig azt állítja, hogy objektív – erősen fellelhetők a szubjektivitás árulkodó jegyei.

Rudolf Kjellén 1864-ben született Torsöben, a Vänern tó mellett, apja lutheránus pap volt. Az első híresebb munkája az 1905-ben megjelent Stormakterna (*Nagyhatalmak*) volt. Ez a mű Németországban 1914 és 1930 között huszonnégy alkalommal jelent meg, az egyik utolsó kiadást Karl Haushofer (1869–1946) szerkesztette. Az államok sorsszerűen nagyhatalmak, majd birodalmak lesznek, és felszívják a kisebb szerveződéseket; az egyensúlyok a birodalmak között átmenetek az újabb küzdelmek között. Ezek lehetnek diplomáciaiak, gazdaságiak, mások által megvívottak (szövetségi rendszerben) és közvetlenek (végül csak Egy maradhat). Már ebben a könyvében utal az állam organikus vonásaira, de ezt először 1908-ban publikálta, a részletes kifejtést, mint rendszert 1916-ben teszi meg a *Staten som lifsform* (Az állam mint organizmus) című könyvében. Ez azt jelenti, hogy vannak szabályok, törvények, melyeket el lehet rejteni, de a felszín alatt, a valóságban ezek működtetik a folyamatokat...

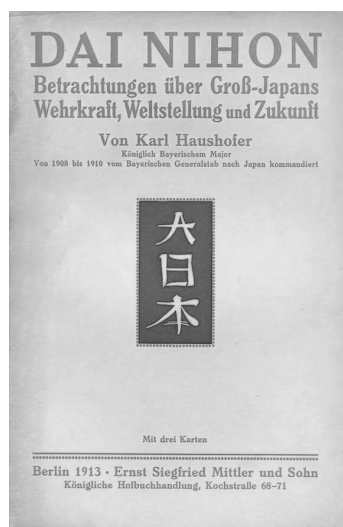
Kjellén államának organikus hasonlata elsősorban a hatalom leírására vonatkozott. 1917-ben újradefiniálta a geopolitikát mint olyan tudományt, mely felfogásában az állam egy földrajzi organizmusként, valamint térbeli jelenségként jelenik meg. Ez az organizmus véget nem érő küzdelmet folytat az életet jelentő korszalokért, ebben a küzdelemben a territórium a legfontosabb. A gyakorlati politika aktuális tényeihez kapcsolta a földrajzi szempontokat, ez jelenik meg tudományos elemzéseiben, a *Die Grossmächte der Gegenwart*ban és a *Der Staat als Lebensform*ban (1917). Úgy vélte, egyesítette Ratzel politikai földrajzi koncepcióját saját, az államról alkotott elméletével – ez a geopolitika –, melyet a politikai földrajz részeként értelmezett, tehát a német előd munkáját adaptálta és azt átalakította. Míg a *politikai földrajz* állandó érvényű megállapításokat, törvényszerűségeket igyekezett adni, addig a *geopolitika* a folyton változó politikai alakulatokat és hatalmi törekvéseket mérlegelte földrajzi beállítottságban, tehát a pillanatnyi kihívásoknak akart megfelelni. Másrészt: a politikai földrajz a politika térbeliségének a megjelenéseit, törvényszerűségeit vizsgálta, míg a geopolitika inkább a politikum oldaláról beszélt haza, hogy a politikum miként sajátíthatja ki a földrajzi, geográfiai tudományokat, miként használhatja azt fel saját céljaira.

Már ő megkülönbözteti az organizmust és az organizációt: az állam organizmushoz hasonlóan működik, biológiai életjelenségekkel jellemezhető, az organizáció pedig a szükséges szervezés, az intézményrendszer hatékonyságának a növelése (államigazgatás, köznevelés az igazgatása: közigazgatás). Ennek

megfelelően kedvezőbb organizmus jegyekkel bíró államokat nagyobb hatékonyságú organizációval le lehet győzni, mert jobban aktiválja az abban megbúvó energiát. A későbbiekben Otto Maull (1887–1957), *Das Wesen der Geopolitik* (1936) dolgozza ki a közigazgatási földrajzba átnyúló elméletét, melynek kiindulópontja ez a feltevés, amit ő „sejtállam koncepciónak” nevez, ez az ideális legkisebb közigazgatási egység, mely egyben térszerkezeti és szervezési egység is ún.: *raumorganismus und raumorganization* (ld. nálunk Teleki Pál munkásságát).

Németországban egy másik geopolitikai iskola fejlődött ki, Karl Haushofer (1869–1946) fiát, Albertet Hitler elleni merénylettel vádolva kivégzik, őt belső száműzetésre ítélik, majd 1946-ban öngyilkos lett. Szerintük a politikai földrajz az állam térbeli viszonyaival foglalkozik, a geopolitika vonatkozási alapja viszont az állam térbeli kívánalmai (szolgálóleány). E tudományos társaság legismertebb, reprezentáns képviselője a fent említett müncheni professzor. Érdeklődése Kelet felé fordította, a doktori disszertációját a müncheni egyetemen, Japán huszadik századi első évtizedének politika- és katonaföldrajzából védte meg (ez könyv alakban is megjelent *Dai Nihon* címmel, ld. kép). A hadseregből 1919-ben vezérőrnagyként nyugdíjba vonult, és életcéljává tette a német állam újjászületését a geopolitika (ezt előkészítő tudományok összessége) segítségével. Újra nagyhatalom legyen és a világ újrafelosztásában vegyen részt (pólus elmélet) Németország, Japán és USA közötti felosztás (centrum-periféria modellek).

Első munkacsoportját a müncheni egyetemen hozta létre még ugyanebben az évben, ahol geopolitikai előadásokat tartott. Nemsokára, 1924-ben elindították

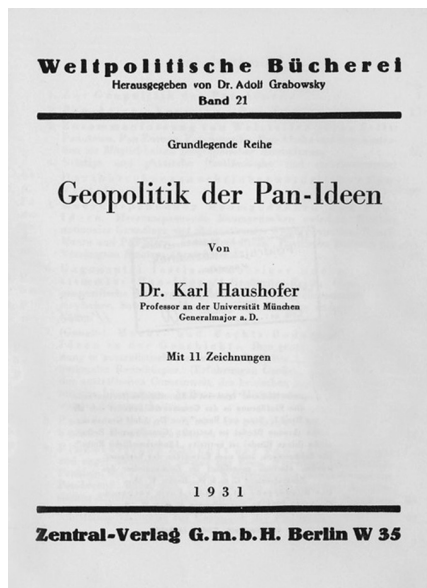

2. kép. Haushofer 1913-ban könyv alakban megjelent nagydoktorijának borítója

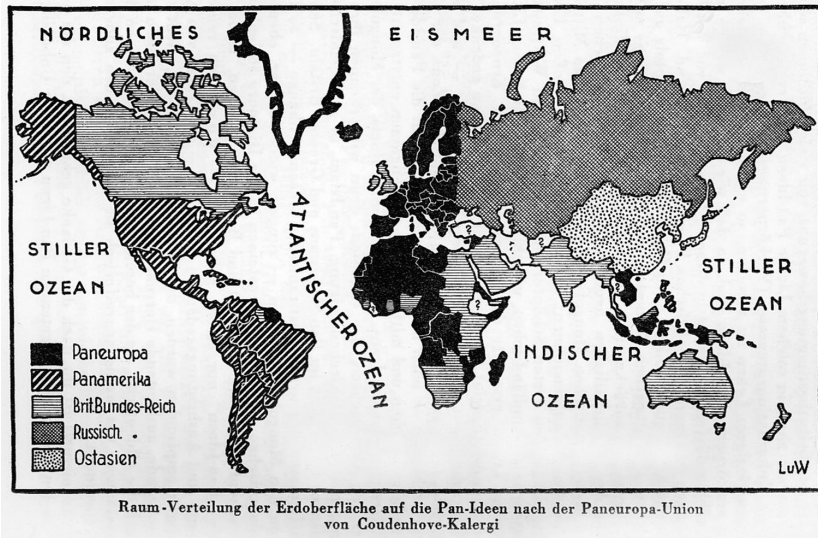
havi folyóiratukat a *Zeitschrift für Geopolitik* néven. A *Geopolitikal Intézetben*, amit Münchenben hoztak létre, a legkülönbébb specialistákból álló, nagy létszámú kutatóapparátust, kikkel információs bázist állítottak össze. Titkosszolgálati segítséget is igénybe véve a Föld minden területéről (beleértve időjárásról, a felszíni sajátosságokról, természeti erőforrásokról, kommunikációs rendszerekről, gazdasági teljesítőképességről, társadalmi és politikai berendezkedésekről, sebezhetőségekről) szerzett információkat gyűjtötték össze. Tökélyre fejlesztették a térképek készítését. Funkció szerint kettőt lehet megkülönböztetni: a speciális titkos térképeket, amelyekre az előbb felvázolt adatokat vitték fel, és a propagandatérképeket, melyek feladata a helyes irányba nevelés volt. Ez utóbbiakra két példát elég felhozni, a *Geopolitischer Typen-Atlas* (1929) és a *Geopolitischen Geschichtatlast* (1934). Haushofer továbbfejlesztette Ratzel térelméletét, megőrizve földrajzi formáját, de tartalmában kiteljesítve.

Ez párosult racionalitással is: gyakorlati politikai filozófiát alkotott, melyben a teóriát és a gyakorlatot forrasztotta egybe, s belefoglalta a közel nyolcszáz éves keleti irányú német területi terjeszkedést (*Drang nach Osten*). A *Wehrgeopolitik* (1932) című munkájában rámutat: nem elég a földrajz mélyreható ismerete a politikai stratégia sikeres végrehajtásához, *geostratégiára* is szükség van.

Meglátásában organikus alakzatként jellemezhető állam addig fejlődik, amíg terjeszkedni bír. A geostratégia célja a kiszemelt tér államának, népességének, erőforrásainak a megragadása, birtokbavétele. Ezen a ponton fontosnak ítélte

3. kép. Haushofer 1931-ben megjelent *Geopolitik der Pan-Ideen* borítója

1. térkép. Haushofer Geopolitik der Pan-Ideen című könyv 9. oldalán található térkép Paneuropa és Panamerika felosztással, Pan-Asien-ről 17–26 oldalig tartó fejezetben ír, fejezet címe Pan-Asien-Eurasien-Pan-Europa

a vezérkarral történő együttműködést, és a katonatisztek ilyen irányú oktatását. Más megfogalmazásban: olyan hadászati elgondolás, amely elsődlegesen a földrajzi tényezők figyelembevételével hozza létre koncepcióját. Vagyis a geostratégia a geopolitikából, a geopolitika pedig a politikai földrajz tudományából sarjadt ki.

Geopolitik der Pan-Ideen címmel 1931-ben jelenik meg (ld. 1. térkép), könyve az elképzelt leendő új Földet három nagy pánrégióra osztotta fel a geopolitikusi kutatógárda: a német, a japán és az amerikai régióra. Mindháromat kisebb egységekre, magterületekre és perifériákra osztották. A magterületek: Németország vezette Európa, Japán, Egyesült Államok. Európa perifériaterületeként jelenik meg Afrika és India, Japánnak Kelet- és Délkelet-Ázsia, az Egyesült Államoknak pedig Kanada és Latin-Amerika.

Ebben az időben Nagy-Britanniában Halford Mackinder (1861–1947) a geopolitikai gondolkodást maga a geopolitika fogalmi használata nélkül átviszi Amerikába. Lásd a Heartland teóriát: aki egyesíti Németország ipari struktúráját Oroszország nyersanyagkészletével az képes uralni Eurázsia központi területét, aki ezt uralja, az uralja a szegély területeit is (Rimland), s az uralja a többi kontinenst, így az egész Föld gazdaságát, pénzügyeit irányítani tudja. Mi lehet a cél? Megakadályozni az innováció és a nyersanyagban gazdag területek egységesülését vagy egy szövetségi rendszerbe tartozását, valamint Szovjetunió kijutását a meleg tengerekre. Ez már átvezet bennünket a klasszikus geopolitikából a modern geopolitikához. Britannia ezt művelte a kontinensen több száz évig (ld. krími háború, napóleoni háborúk). Vagyis a szegélyterületeket,

félszigetrendszereket, szorosokat baráti szövetségi rendszerekbe kell szervezni: NATO, CENTO, SEATO. Így lehet megérteni a koreai és a vietnámi háborút vagy a szuezi válságot, a kubai válságot, az iraki háborút vagy Irán elszigetelését stb.

A disszidens geopolitikusok tovább erősítették az európai geopolitikai gondolkodást az amerikai doktrínákban így teremtve meg a modern majd a posztmodern geopolitika kódrendszerét. Európából emigráltakat *disszidens geopolitikusként* lehetne definiálni: Strausz-Hupét Ausztriából, Spykmant Hollandiából, Brzezinskit Lengyelországból, Kissingert Németországból. Így a klasszikus geopolitikából modern geopolitika lett, mely már a modern politikai kelet-nyugat-ként, gazdasági észak-délként megkülönböztetett atomkorszak hidegháborús világát írta le. Majd mikor összeomlott az egyszerűsített koordináta-rendszer, beemelődt a vizualitás, a nyelvfilozófia, megteremtve az új posztmodern-, majd poszt-posztmodern geopolitikát. Ez valójában az USA birodalmi, hegemon törekvéseit leplezte el, a demokráciaexport ideológiai megalapozásával.

Amikor Carl Schmitt a II. Világháború alatt a *Szárazföld és tengerben* és később a *Nomos der Erdeben* folytatja a metafizikai töltetű „szárazföld-tenger allegóriát” a világ történelméhez vezető kulcsként értelmezi a geopolitikai diskurzusban. Ő mutatott rá a szárazföldi-tengeri allegóriánál, hogy a tengeri hatalmak az elmúlt 200–250 évben mindig győztek a szárazföldi hatalmakkal szemben, s messze saját területeiktől bázisokat és szövetségi rendszereket alakítottak ki, karanténba szorítva a szárazföldi hatalmakat. Carl Schmittet idézve most is zajlik egy *geopolitikai fordulat*, ez többször magában az amerikai fogalomhasználatban is megtörtént már.

Így napjainkban is szükséges a geopolitika fogalmának újraértelmezése – legalább nemzedékenként –, melynek nem egyetlen fogalomnak kell lennie, mert a betöltött funkciója, feladata alapján több szintű, vagyis strukturált. A saját igényli az egyszerű, általános zszurnalisztikai geopolitikát, ami a világpolitika egyszerűsített értelmezéseit viszi közel az olvasóhoz, érteti meg az egyszerű, például energetikai összefüggéseket. Létezik a politikai döntéshozók számára egy tudományos háttér munkát igénylő geopolitika, melynek kivonata kerül maximum a nagy közönség elé. És végül létezik egy integráló geopolitika, ami már akadémiai szintű, melyben a régi filozófiai mélységű kanti geográfia köszön ránk új öltözetben, ahol a széteső, atomizált tudományok összessége kap célt az emberiség érdekében. Értelmezésemben maga a földrajz csak oktatásban jelenik meg kényszerűségből, tudományban már földrajz nem létezik, szétesett, szerepét és funkcióit a jelenlegi geopolitika vette, veszi át. A geopolitika jelenleg a legsokoldalúbb és a leggyorsabban fejlődő tudomány a világban, és éppen ezért a legizgalmasabb dolgok egyike.

Itt jön képbe a fordított Mackinder elmélet, mely azt jelenti, hogy Kína egyesíti a saját tömegét, népességét, kimeríthetetlen pénzeszközeit, innovációs készletét a kimeríthetetlen orosz ásványkincsekkel, maga mellé állítva Indiát is. A megfordított Mackinder-elmélet szerint, ha ez egyesül, akkor övéké lesz rövidesen a Földsziget, ami nem más, mint Eurázsia mint szuperkontinens. Ez Európa

egyre gyorsuló összeomlását eredményezheti. Ezzel párhuzamosan a Rest (maradék) kontinensek közül Afrika is kikerül az USA és az EU befolyása alól, s nemsokára Dél-Amerika is követheti, ami beláthatatlan következményeket jelenthet a turbókapitalizmus pénzügyi-tőzsdei rendszerére.

A legújabb helyzet ismételt geopolitikai fordulatot eredményezett, ennek megfelelően a geopolitika is kosztümöt cserélt, a blokkosodásnak megfelelően újabb kódrendszerek alakulnak ki, sakktabla mezők, földrajzi egységek. Ezeknél már megjelenik a tengeri szállítási útvonalak sérülékenysége, vezetékes szállítóhálózatok, valamint tengeri kábelek veszélyességi kódjai. A pólusok egymáshoz viszonyított helyzete, fontossági besorolása is megváltozott, az USA kardcsörtetve, hangos trombitaszóval ugyan, de kezd visszavonulni s vámmal védeni a szűkebb területeit, magára hagyva régebbi szövetségeseit.

Ebből a szorításból tört ki Trump a caracasi (venezuellai) „akcióval”, amely egyben biztosította a legnagyobb olajtarték feletti ellenőrzést, valamint elvágta Kubát az egyetlen energiaforrásától, felmutatva a stoptáblát az oroszoknak és a kínaiaknak. Viszont a Monroe-elv, amelyre hivatkoztak, miszerint „Amerika az amerikaiaké” 1803-ban még nem vonatkozott Dél-Amerikára, hiszen az apropó akkor Louisiana megvétele volt Napóleontól, ezzel tudták biztosítani a továbbterjeszkedést nyugati irányba, vagyis a terjeszkedési ideológiát jeleníti meg (a mai terület 30%-t sem érték meg el, 1814-ben magát a White House-t is felgyújtják az angolok, tehát az üzenet is főleg nekik szólt: már nem angolok vagyunk, hanem amerikaiak, törődjetek a saját dolgokkal).

2. térkép. Egy „parányi félsziget”: Európa Grönlanddal, ebből a szögből megérthető Grönland kiemelkedő geopolitikai, geostratégiai szerepe szinte plasztikus a szemnek...

A világrendszerelváltó geopolitika sokkal komplexebb, mint az elődei. Minden változik, maga a változás is változik, a nyelv s általa a gondolkodás maga is. Én úgy vélem, hogy a haldokló geográfia a geopolitikában válik élő, működő kovásszá, és kanti magasságokba emelkedik. S ennek magának is több szintje van, lesz a zszurnalisztikai, politikai szint, ez legyen a tanácsadói szint, legyen ez külpolitikai szint vagy diplomáciai tanácsadósint (ez a taktikai szint), és van egy tudományos, tudományokat integráló szint, ami valójában a hosszabbtávú stratégiát segíti, alapozza meg (stratégiai szint). Vagyis végkövetkeztetésként megállapíthatjuk, hogy a geopolitikának még rengeteg feladata lesz és folyamatosan meg kell újulni, meg kell felelni a változó kihívásoknak, változó követelményeknek. Tehát nem statikus. S azok, akik azt gondolják, hogy a geopolitika a vizsgált közel százötven évben változatlan, azok nagyon félreértik a világunkat, s azt tudom javasolni, ne menjenek egyedül a sűrű erdőbe...

BIBLIOGRÁFIA

- Bowman, I.: *The New World*. New York, 1924, World Book Company.
- Békés M.: A világrendszerelváltás. *Kommentár*, 2022/4, 71–85.
- Cirbusz G.: *Geopolitika*. Bp., 1919, Franklin Társulat, 62.
- Dilthey, W.: *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban*. Bp., 1974, Gondolat, 379.
- Haushofer, K.: *Geopolitik der Pan-Ideen*. Berlin, 1931, Zentral-Verlag.
- Haushofer, K.: *Dai Nihon (Groß-Japans Wehrkraft)* Berlin, 1913, E.S. Mittler, 377.
- Kant, I.: *Kritik der reinen Vernunft*. Leipzig, 1971, 998.
- Mackinder, H.: The Geographical Pivot of History. *Geographical Journal*, 1904, 32, 421–444.
- Mackinder, H.: „The round world and the winning of the peace”. *Foreign Affairs*, 1943, 21, 595–605.
- Mező F.: A geopolitika kialakulása és korai válsága. *Debreceni Szemle*, 1998, 2. sz., 193–222.
- Mező F.: *Politikai földrajz alapjai*. Debrecen, 2003, DE, 398.
- Mező F.: A geopolitika formaváltozásai. *Politikatudományi Szemle*, 2006/4, 75–107.
- Mező F.: Jelenetek a Kapitalizmus Ideológiai válságából. *Politikatudományi Szemle*, 2007/3. sz., 45–67.
- Mező F.: Big tech-demokrácia és demográfiai válság az USA-ban. *Valóság*, 2021/augusztus, 1–1.
- Schmitt, C.: *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes*. Sinn und Fehlschlag eines politischen Symbols, Hamburg, 1938.
- Schmitt, C.: *Land und Meer, Eine weltgeschichtliche Betrachtung*. Köln-Lövenich, 1941, 1981.
- Supan, A.: *Leitlinien der allgemeinen politischen Geographie*. Leipzig, 1918, 141.
- Ratzel, F.: *Politische Geographie*. Leipzig, 1903, 379.
- Gegen die Restauration der Geopolitik*. Focus Verlag, 1996, 241.
- Unwin, T.: *The Place of Geography*. Longman G., 1994, 273.

A századforduló magyar Marinettije

Búcsú az olaszul író magyar költőtől (Tomaso Kemeny, 1938–2025)

2025. november 5-én 87 éves korában elhunyt a kortárs olasz költészet egyik legnagyobb alakja, a Budapesten született Kemény Tamás. A Világháború után vízipólóedző nevelőapja és édesanyja magukkal vittek Olaszországba, ahol Milánóban élt haláláig. Ott végezte általános, középiskolai és egyetemi tanulmányait, egyetemi tanár lett a paviai egyetem angol-amerikai irodalom professzora és Tomaso Kemeny néven ismert olasz költő. Az ő esetében nincs szó a költői nyelv váltásáról, mint az olasz íróvá vált Edith Bruck vagy Giorgio Pressburger esetében,¹ hiszen az ő számára természetes volt, hogy olasz nyelvű környezetben, olasz iskolákba, egyetemre járva olasz értelmiségivé, az angol-amerikai irodalom professzorává, valamint olasz íróvá és költővé vált, meghozzá a kortárs olasz neoavantgard művészet egyik legnagyobb alakjává. Költőként és íróként is természetesen második anyanyelvén, a kisgyerek korában tökéletesen elsajátított olasz nyelven, olasz és angol-amerikai költők hatása alatt írta tanulmányait, verseit és regényeit. Tomaso Kemeny tehát *olasz* író és költő, olasz irodalomkritikus és az angol irodalom egyetemi tanára és olasz fordítója volt. Ugyanakkor Kemény Tamás egész életében magyarnak tartotta magát, aki szüleivel és magyar barátaival mindig magyarul beszélt, aki felnőtt fejjel magyar költőket olvasva és fordítva majdnem ötvenéves korában döbbsent rá igazán az olasz nyelvűsége alatt meghúzódó magyar identitására. Kemény Tamás olasz költőként olasz verseiben megénekelte gyerekkori magyar élményeit, édesanyja meséit, a háborúban elesett édesapja és őt örökbefogadó, a családjával együtt hazájából elmenekülni kényszerült nevelő apja történeteit. Tekintettel arra, hogy a rendszerváltás óta gyakran vett részt magyarországi költői rendezvényeken, így a Magyar Írószövetségben és a Szépirodalmi Társasága köreiből ismertek a Székely Endre által olaszról magyarra fordított „magyar versei”, mindezek előtt az *Erdély aranypora* címmel 2005-ben megjelent tizenkét énekből álló mitikus eposza, a *Transilvania Liberata*.

SÁRKÖZY PÉTER (1945) irodalomtörténész, a római La Sapienza Tudományegyetem magyar tanszékének nyugdíjas professzora.

1 Vö. Sárközy Péter: *Olaszországi magyar írók identitástudata*. In Uő: *Itália vonzásában*. Budapest, 2014, Nap Kiadó, 304–310.

Kevésbé ismert azonban Magyarországon, hogy Kemény Tamás ékezetek nélküli olasz nevén a modern (kortárs) olasz irodalom egyik legjelentősebb alakjának számít, akinek olasz nyelvű művei egyúttal a világirodalom utóbbi fél évszázadának egyik nemzetközileg is elismert részét képezték és képezik ma is. Már első, angol és olasz nyelven írt verseskötete, *A gyilkos kesztyűje* is bilingvis kiadásban jelent meg (*The Hired Killer's Glove – Il guanto del Sicario*, Out of London Press, New Yorks-Norristown – Milano, 1976), amelyet azonnal több nyelvre lefordítottak. Ezt a művét újabb kötetek követték,² és szinte nem jelent meg az utóbbi fél évszázadban egyetlen olyan kortárs olasz költői antológia, amelyben ne szerepeltek volna Tomaso Kemeny versei. Hasonlóan gazdag fordítói munkássága is. (Csak néhány név az általa fordított szerzők közül: Shakespeare, Marlowe, Blake, Coleridge, Shelley, Lewis Carroll, Dylan Thomas, James Joyce, Wordsworth, André Breton és a magyar költők közül: Ady Endre, József Attila, Kosztolányi Dezső, Pilinszky János, Szkárosi Endre és Szöcs Géza.) Byron verseinek 1993. évi olasz kiadása Tomaso Kemeny fordításában jelent meg 800 oldal terjedelemben a Mondadori kiadónál, és a 2025-ben kiadott Keats-kötetben más olasz fordítók mellett ott szerepelnek Kemény Tamás utolsó fordításai is.³

Mint a paviai egyetem angol-amerikanisztikai intézetének professzora és az olasz anglistikai társaság többször újraválasztott elnöke, természetesen több tanulmányt és tanulmánykötetet jelentetett meg kedves angol, francia és német költőiről és az új olasz futurista iskola, a „mitomodernizmus” elméleti, poétikai, és ösztönművészeti jelentőségéről.

A mitomodernizmus művészeti és irodalmi irányzat manifesztumát 1994-ben Giuseppe Conte és fiatal neoavantgard olasz költő barátai fogalmazták meg Firenzében, a híres firenzei Santa Croce bazilika kolostorában. A mitomodernista irányzat vezetői kiáltványukban felhívták a figyelmet a költészet és a művészetek erkölcsi tisztaságának fontosságára.⁴ Az új irányzathoz több neves olasz és külföldi költő is csatlakozott (így Mario Luzi, Lawrence Ferlinghetti, Mary de Rachewiltz, Gao Xingjian és a magyar Szkárosi Endre). Az új évezred első negyedében az olasz mitomodernista művészeti mozgalom vezéralakja a magyar származású Tomaso Kemeny volt. Ő alapította meg a milánói „Költészet házát” a *Casa della Poesiát*, amelyben nemzetközi költőtalálkozókat, performance-okat

2 *Qualità del tempo*. Milano, 1981; *Recitativi in rosso in rosso porpora*. Udine, 1989; *Il libro dell'angelo*. Milano, 1991; *Melody*. Milano, 1997; *Desirèe*. Milano, 2002; *Se il mondo non finisce*. Faenza, 2007; és a magyar tárgyúak: *La Transilvania liberata*. Milano, 2005; *Una scintilla d'Oro*. Milano, 2015.

3 John Keats: *Opere – testo di fronte*. Mondadori, 2025.

4 A manifesztum kilenc főbb tétele: 1. A művészet cselekvés, formája a szépség. 2. A szépség erkölcs, a csúfság erkölcstelen. 3. A mitomodernizmus fő ellensége a dekadencia. 4. Az esztétika minden erkölcs alapja. 5. A lélek, a természet tisztaságát és az emberi hősiességet a mítosz hozza vissza a művészetbe. 6. A hősiesség a fény és a lelki erő szintézise. 7. A költészetnek a politika felett kell állnia. 8. A művészet újdonsága a kozmikus metamorfózis elfogadásában áll. 9. Tanuljunk meg laikusán reménykedni. Vö. *Nove Tesi del Manifesto Mitomodernista*. In Tomaso Kemeny: *Lezioni di Poesia*. Milano, 2015, Arcipelago Edizioni.

szerveztek kortárs európai, amerikai és távol-keleti költők részvételével,⁵ és antológiákban megjelentették az előadott műveket. Kemény Tamás volt a haláláig az olasz és európai neoavantgárd költők házának egyik vezetője.

A nyolcvanas évekig Kemény szinte teljesen elzárkózott a Magyarországgal való kapcsolatfelvételtől. Ennek nemcsak politikai, hanem elsősorban érzelmi okai voltak. Amint maga is bevallotta: „félt saját gyermekkorra emlékeitől”. A feloldást minden bizonnyal a magyar irodalommal való intenzívebb kapcsolatfelvétel segítette elő, amikor olaszországi magyar barátai közül a Milanóból a pavai egyetemre hetente háromszor vele együtt utazó, a pavai magyar tanszéken oktató Ruzicska Pál professzor megkérte magyar versek fordítására,⁶ és a római egyetemi magyar tanszék által szerkesztett olasz hungarológiai folyóirat, a *Rivista di Studi Ungheresi* elkezdte közölni kedves magyar költői, Ady Endre, József Attila, Kosztolányi Dezső, Pilinszky János verseiből készített fordításait.⁷

Legkedvesebb magyar költője Ady Endre volt, akiről tanulmányt is írt, és utolsó éveiben *Lédára várva, avagy a szépség kalandjai* címmel egy poémát készült írni Adyról és a modern magyar költészetről.⁸ Érdeemes idézni az eposz Ady tiszteletére írt bevezető énekét Szkárosi Endre fordításában:

Ady nunc et semper

Ady Endre a lángra gyúlt versig ér
és hatalmas örvényt sodor
az anyanyelv testébe;
páratlan nyugtalanság örökzöld
költője, a magyar Dionüosz
égő öltözetben fagyalbokorban kel át
a síkon, a Pusztán;

- 5 Érdeemes megnézni a Casa della Poesia di Milano honlapját, amelyen a „Laboratorio della poesia” programjai olvashatók.
- 6 Ruzicska Pál (1910–1994) egyetemi tanulmányai után a pesti olasz tanszéken volt nyelvtanár és az 1921–1943 között kiadott olasz nyelvű irodalmi folyóirat, a *Corvina* szerkesztője volt. 1946-ban Keresztúry Dezső kultuszminiszter küldte ki a milánói magyar kulturális intézet vezetésére, ahonnan többé nem tért haza Magyarországra. A milánói és a pavai állami egyetem magyar tanszékén tanított, majd a milánói katolikus egyetem professzora lett. Ő az első olasz nyelvű magyar irodalomtörténeti kézikönyv szerzője. (*Storia della letteratura ungherese*, Nuova Accademia, 1963, 830. A *Corvina* folyóiratban megjelent írások bibliográfiáját a római *Rivista di Studi Ungheresi* közölte. Vö. Zsuzsa Kovács–Paolo Ruzicska: *Indice generale della rivista „Corvina”, in Rivista di Studi Ungheresi, I–II*. Roma, Carucci, 4, 1989 és 5, 1990.
- 7 T. Kemeny: *Traduzioni da poeti ungheresi*. In „Rivista di Studi Ungheresi” 1/1986, 99–105. (Ezek voltak Kemény Tamás magyar költők verseiből készült első folyóiratban megjelent olasz fordítása, amelyet a római egyetem magyar tanszéke által alapított hungarológiai évkönyv első száma közölt. A folyóirat megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban, és a könyvtár elektronikus folyóirattárában: <http://epa.oszk.hu/02000/02025/>)
- 8 Ady Endre verseit a fiumei származású olasz költő, a torinói egyetem magyar tanszékének első professzora fordította le olaszra: E. Ady: *Poesie*. Milano, 1963, Lerici; *Sangue e oro* (Vér és arany). Milano, 1965, Accademia.

a soha be nem hegedt káosz
angyalaként
az ég dobján veri
a riadót, és ifjak ezrei követik
a felkelés izzó örvényeiben
öklüket rázva
a disznófejű Nagyúr
trónja felé:
„Százszor feldobott kő
vagyunk, hogy te orcádra üssünk,
hitvány Zsarnok, de mindig visszahullunk
szétszóratott kicsiny hazánkba,”
Erdély kapujában, a Sebes
partjainál, Nagyváradon történt,
hogy Ady meglátta Lédát;
súlyomalakban köröztek
az ősz terein,
szerelmesen, megtépett tollal.⁹

Kemény Tamás a római magyar tanszék felkérésre készítette első József Attila-fordításait, amelyeket József Attila Flórához írt leveleivel egy kötetben jelentettünk meg egy magyar szakon végzett hallgató szerkesztésében (Attila József: *Amore mio, a cura*. Nicoletta Ferroni; Roma, 1995, Bulzoni). Újabb József Attila fordításokat készített az 1996-ban Magyarországon kiadott József Attila monográfiám („*Kiterítetek ügyis*”. *József Attila kései költészete*. Budapest, 1996, Argumentum) olasz kiadása számára, amely Nicoletta Ferroni doktori disszertációjával együtt jelent meg 1999-ben a Bulzoni kiadó gondozásában.¹⁰ József Attila fordításainak betetőzése volt a József Attila születése századik évfordulójára kiadott válogatott kötet (A. József: *Poesie*. Roma, 2005, Lithos), mely minden bizonnyal József Attila verseinek legjobb, *igazi költő* által olaszul megszólaltatott kiadása. Igen érdekes a *Szépség koldusa* verseiből összeállított kis fordításkötete is, amelyet a 20. század eleji magyar festők festményeinek színes fotóival illusztrált, mert a magyar költő fiatalkori versei Kemény Tamás fordításában „az érett” József Attila stílusában jelentek meg olasz nyelven.¹¹

9 In T. Kemény: *A vízözön mondja*. I. m., 84. A tervezett, Juhász Ferenc költőkről írt verseire hajazó eposz (*Aspettando Leda o le avventura della bellezza*) kéziratát majd feltétlenül érdemes felkutatnia egy olasz és a magyar költészethez értő kutatónak Kemény Tamás fennmaradt verstördékei között.

10 N. Ferroni – P. Sárközy: *Senza speranza. Esistenzialismo e socialismo nell'opera di Attila József*. Roma, 1999, Bulzoni.

11 Attila József: *Il mendicante della bellezza*. Ford. Tomaso Kemény, előszó Péter Sárközy. Milano, 2008, Il Faggio.

A rendszerváltás után egyre több alkalommal jött irodalomtörténész-előadóként Magyarországra, és ennek során alakult ki baráti kapcsolata a magyarországi neoavangárd költőkkel, mindenekelőtt Szkárosi Endrével és Szócs Gézával.¹² A Magyarországgal és a magyar irodalmi élettel való kapcsolatfelvétel, valamint szeretett édesanyjának és nevelőapjának elvesztése vezethették arra, hogy olaszul írt verseiben már korábban is előforduló kisebb életrajzi utalásokon túl is foglalkozzék magyarságával, hogy mit is jelent számára *olaszul író magyar költő*nek lenni, ahogy ő maga fogalmazta meg saját költői identitását. Ennek költői hozadéka az 1985–2004 között írt 12 énekből álló eposza Torquato Tassó *Megszabadított Jeruzsálemének* és az általa is fordított Ezra Pound *Cantos*ának stílusát modern formában felidéző *La Transilvania liberata* (A megszabadított Erdély), amely szinte egyszerre jelent meg 2005-ben Olaszországban és magyar nyelven Aradon barátja, Szkárosi Endre fordításában *Erdély Aranypora* címmel.¹³

Kemény Tamás csak kisgyermekkorában élt Erdélyben, és először könyvének magyar kiadása után látogatott el az általa megénekelte városokba. Erdély számára az ifjúkori mesék világa, amelyekben az olvasni szerető kisgyerek – Jósika, Kemény és Jókai regényei alapján – az aranykort kereste. Épp ezért tartom kiváló megoldásnak Szkárosi Endre magyar címválasztását: *Erdély Aranypora*, hiszen Kemény Tamás olaszul írt poémája semmiképp sem értelmezhető valamiféle „irredenta” nosztalgiaműként, melyet esetleg a román és magyar olvasók Tasso *Gerusalemme Liberata* című elbeszélő költeménye címének parafrázisaként értelmezhettek volna a „megszabadított Erdélyt”. Kemény Tamás esetében a „megszabadított” Erdély nem Babits fogarasi éveinek tordai pogácsás tája, melynek „határát sorompók nem állják”, hanem a gyermekkorától Itáliában élő költő édesanyjától hallott meséinek világa. Művével a költő nem Erdélyt, hanem önmagát kívánta felszabadítani a benne élő fájdalomtól.

Az „álommese” költemény (*poema epiconirico*) a szerző előszava szerint „mesesűrítvényekből” áll, az Édesanya szavainak felidézéséből, a korai gyermekkorban hallott csodás történetekből fogant. A több éven át formálódó költői szöveg¹⁴

12 Szócs Gézával együtt közös verseskötetet adtak ki olasz nyelven: Géza Szócs–Tomaso Kemény: *Parola di Pellerossa per radio* (Egy indián hangja a rádióban). Milano, 2008, Casa della Poesia.

13 T. Kemény: *La Transilvania liberata. Poema epiconirico*. Milano, 2005, Effigie; Uő: *Erdély Aranypora*. Ford. Szkárosi Endre, szerk. Szócs Géza. Arad–Budapest, 2005, Irodalmi Jelen. Az eposz négy része később megjelent Tomaso Kemény verseinek gyűjteményes magyar fordítás-kötetében is: *A vízözön mondja. Válogatott versek*. Ford. Szkárosi Endre. Budapest, 2011, Magyar Műhely.

14 Az 1985-ben írni kezdett költemény első két énekét a „Rivista di Studi Ungheresi” olaszországi hungarológiai szemle 1999. 14. számában közzöltük először (95–104). Ezt mutattam meg Szócs Gézának sperlongai előnászútja során, és akkor vállalta, hogy kiadatja a teljes eposzt magyarul. A mű fordítására Szkárosi Endrét kérte fel, és az aradi Irodalmi Könyvek kiadó tulajdonosát, Böszörményi Zoltánt kérte meg a mű kiadására, mivel egy magyar kiadó sem vállalkozott kérésem teljesítésére, hogy az Arany János utáni első nagy magyar nemzeti

egy igen sajátos hun–magyar mitológiai világot teremt, melynek megértésére a szerző a hosszúvers előtt prózában is összefoglalja a magyar mitológiát és történelmet nem ismerő olasz közönség számára az énekek meglehetősen összekuszált „tartalmát”.

Tomaso Kemeny eposza esetében nincs szó semmiféle reális történetről, igazi mitológiáról, ellenkezőleg, mint egy álom-mesében,¹⁵ minden összekeveredik, egymásba olvad: Csaba királyfi és Vajk alakja, a költő második világháborúban elesett katonatiszt édesapjának és az őt felnevelő nevelőapa emléke és mindezek előtt az olasz szövegben is magyarul *drága Anyuként* szereplő édesanya alakja, akitől a kisfiú a magyar ősről szóló mondákat hallotta. De a költemény nem idézi fel a régi meséket, hanem ezek töredékeit építi be a felnőtt ember álomképeibe, így a legendák keverednek a magyar királyság 1918/19-es összeomlásának és a dicstelen őszi és tavaszi „forradalmak” családi történeteivel, a második világháborút átélt gyerek élményeivel, az 1956-os forradalom eseményeit „olasz fiatalként” megélt költő önmarcangolásával:

Én nem voltam ott Budapesten, hogy égre
emelt géppisztollyal köszöntsem,
amikor a harckocsik visszavonultak,
s nem térdepeltem le a pislákoló
gyertyák fényében a hazafiak
sírja előtt; nem voltam ott
(jó ideje nyugaton élve)
a valódi/ függetlenségért harcolni,
nem vakítottam meg sárral a tankok
periszkópját, hogy utat nyissak
a bajtársak molotovjainak.
A karomat sem díszítettem
a Nemzetőrség trikolorjával,
s nem láttam, amint orvul az oroszok
acéllávéba temették a szabadság
kiáltását, amely egy egész népet
mentett meg a gyalázattól.
Nem tartóztattak le, nem hallgattak ki,
nem ütlegeltek, láncra verve nem temettek el.
De itt vagyok még, és hallgatom
a katonák hangját,

eposzt meg kell jelentetni magyarul is. Az is abszurd, hogy a mű hazai kiadónál 21 év elteltével sem jelent meg.

15 Az aradi kiadásban a szerkesztő meghagyta az olasz címet, mely alá a szerző az „Álommese” alcímet illesztette.

akik egy másik november során
az atyai ház ablaka alatt
vonultak el és énekelték
„Édes Erdély, itt vagyunk,
érted élünk és halunk.”¹⁶

Ebben az álomeposzban minden egymásba olvad, összekeveredik: az ősmagyar legendák mitikus világa a kisgyerek világháborús emlékei, a szülők meséi, a magyar történelem eseményei, a Ceaușescu elleni romániai lázadás hírei. Ha úgy tetszik, szörnyű benne a zűrzavar. Épp akkora, mint amilyen volt a 18. századi híres James Machperson által írt *Osszián-énekek*ben, melyekből ugyan nem lehetett rekonstruálni a kelta őslakosság történetét, csak az angolok által leigázott skót nép ragaszkodását az ősi gael nyelvhez, a múlt emlékeihez, nemzeti identitásukhoz.

Tomaso Kemény, azaz, Kemény Tamás Erdély-eposza a modern olasz költészet egyik legjelentősebb művészi teljesítménye, amelyért a szerző Olaszországban a Nobel-díjas költőről elnevezett Montale-díjat kapott, és egyúttal a modern magyar költészet egyik legnagyobb költői műve is, hiszen ez az eposz rólunk is szól, a mi magyar életünkről, a mi tragédiáinkról, Trianonról, Erdély elvesztéséről és '56-ról, szabadságvágyunkról és álmainkról.

A magyar irodalomtörténet egyik legérzékenyebb pontja a hiányzó magyar eposz volt. Most, Vörösmarty és Arany János után másfél évszázaddal ez az új eposz megszületett, Kemény Tamás *magyar költő* eposza a *Megszabadított Erdély*-ről – igaz, olasz nyelven.¹⁷ A Szkárosi Endre mesteri fordításában tíz évvel ez előtt Erdélyben kiadott könyvet sajnos máig nem jelentette meg egyetlen hazai kiadó sem, sehol sem kapható, és az Országos Széchényi Könyvtáron kívül sehol sem olvasható. Így aztán csak az olaszok olvassák, így ők megtudhatják, hogy költészettel is fel lehet szabadítani a hazát.

Azt is kevesen tudják, hogy Tomaso Kemény egy másik magyar témájú álomeposzt is írt, amely 2009-ben jelent meg az *Una scintilla d'oro* (Aranyszikra Castiglione Olonában) című verskötetében.¹⁸ Ez még rosszabb sorsra jutott hazánkban, mert csak egy 9 oldalnyi részlet olvasható belőle magyarul. Ez a Kemény Tamás válogatott verseit tartalmazó, *A vízözön mondja* címmel a párizsi székhelyű Magyar Műhely kiadó gondozásában 2011-ben kiadott kötetben jelent

16 Kemény Tamás több írásában is megemlékezett az 1956-os magyar forradalomról. Ezek között volt a római La Sapienza Egyetem a forradalom 50. évfordulójára kiadott bilingvis kötete számára írt tanulmánya is: *L'ira, la speranza, e la memoria – A harag, a remény és az emlékezet*. In *Poeti ungheresi e la rivoluzione del 1956 – Magyar írók emlékezése 1956-ra*. Szerk. P. Sárközy és Paolo Tellina. Roma, 2007, Ed. Università La Sapienza, 29–33, 149–153.

17 Kemény Tamás előtt Pyrker János László velencei pátriárka, majd egri érsek írt német nyelven egy eposzt V. Károly császár afrikai hadjáratáról (*Tunisiás*, 1820), amelyet olasz és magyar nyelvre is lefordítottak. Udvardi János magyar fordítása 1839-ben jelent meg Budán.

18 Tomaso Kemény: *Una scintilla d'oro. A Castiglione Olona e altre poesie*. Milano, 2014, Effigie.

meg Szkárosi Endre szerkesztésében és fordításában (amely szintén sehol sem kapható). Ebben a kiseposzban a költő azt írja le, hogy a lombardiai Varese melletti kisvárosban, Castiglione Olonában a Szent Lőrinc és Szent István vértanúk tiszteletére felszentelt templom kápolnájában Branda Castiglione kardinális és egri püspök a vele együtt Magyarországon járt neves festőt, Masolino da Panicalet bízta meg egy nagyméretű freskó festésével. A *Herodes lakomáját* ábrázoló képen egyes művészettörténészek szerint Heródes arca Zsigmond királyra emlékeztet, és a mellette álló alakban Hunyadi János fedezhető fel. Ennek kapcsán a magyar származású olasz költő álomképekben meséli el olasz olvasóinak Magyarország egykori nagyságát és a Hunyadi Mátyás királysága utáni romlását, mintha a nándorfehérvári hős rokona volna.¹⁹

A magyar könyvkiadás nagy adóssága, hogy a most elhunyt egyik legismertebb olasz költőnek eddig mindössze két (magyar tárgyú verseit tartalmazó) kötete jelent meg a költő anyanyelvén, azok sem hazai kiadók gondozásában, és két magyar barátja halála után nincs senki, aki ezt az ügyet felkarolná. Szégyen, hogy a költészetet szerető magyar olvasók nem ismerhetik meg Kemény Tamás olasz nyelvű költészetét, és nem olvashatják el magyar témájú verseit sem.

Fel kellene kérni az olaszul tudó magyar költőket és fordítókat²⁰ (Barna Imrétől Rózsássy Barbaráig, Nádasdy Ádámitól, és ha még vállalkoznának rá, Baranyi Ferencet, Simon Gyulát és Takács Zsuzsát is), hogy Tomaso Kemény nekik tetsző verseit magyarra ültessék, és gyűjteményes kötetben kiadják, mint ahogy tette Kardos Tibor professzor 1967-ben, aki tizenhét kortárs magyar költőt kért fel Francesco Petrarca teljes *Daloskönyvének* fordítására.²¹ Tudom, ez nem lesz könnyű és olcsó mulatság, de erre a még meglévő *igazi irodalommal* foglalkozó kiadóknak (állami támogatással) vállalkozni kellene. Ennyivel a magyar kultúra tartozik a századforduló egyik legjobb és legjelentősebb, mindkét anyanyelven író magyar-olasz költőjének, aki magát Hunyadi János mesebeli testvérének tartotta – joggal.

19 Branda Castiglione későbbi bíborost Zsigmond császár hívta Magyarországra és nevezte ki veszprémi püspöknek (1411–1418). Masolino da Panicale (1383–1447) neves festőt Ozorai Pippo (a firenzei Filippo Scolari, akire Zsigmond császár a Délvidék védelmét bízta) hívta Magyarországra és bízta meg az ozorai kastély kifestésével. (Masolino 1424–1427 között dolgozott Ozorán és Budán). Sajnos magyarországi művei a török korban megsemmisültek. Branda Castiglione ekkor ismerte meg Masolinót, és ezért hívta a Castiglione Olonába, hogy festményeivel díszítse palotáját és a templom keresztelőkápolnáját 1428–1435 között. Vö. Banfi-Horváth-Kovács-Sárközy: *Itáliai magyar emlékek*. Budapest, 2007, Romanika, 107–110. Masolino a római San Clemente templomban lévő Alexandriai Szent Katalin életéről és mártírhaláláról festett freskóciklusában (1428) Maxentius király alakjában is Zsigmond magyar királyt ábrázolta. Vö. Vayer Lajos: *Masolino és Róma. Mecénás és művész a reneszánsz kezdetén*. Budapest, 1962, Képzőművészeti Alap Kiadóvaállalat, 1962.

20 Azóta több olaszból fordító magyar költőt veszítettünk el (Csorba Győző, Dobai Péter, Hárs Ernő, Kárpáti Kamil, Kiss Irén, Lator László, Rába György, Szkárosi Endre, Szöcs Géza).

21 *Francesco Petrarca Daloskönyve*. Szerk. Kardos Tibor. Budapest, 1967, Európa.

Kis magyar számvetés*

Széljegyzetek Bíró Béla *Káprázat-siratók. Erdélyi zsákutcaink* című kisregényéhez⁷⁴

2. rész

A történész számára az az igazi feladat, hogy leplezetlen nyíltsággal (semmit nem elhallgatva) visszaadja a hozzá legközelebb álló közösségnek, vagyis a nemzeti közösségnek az emlékezetét és identitását⁷⁵
(Max Gallo, 1932–2017)

Kitekintés

A B. B. portré szerzője nem tudja megítélni, hogy írásának „hőse” elfelejtette-e azt a szerinte ide tartozó epizódot, miszerint a látogatást megelőző 1993. július végén rendezett illyefalvi találkozón⁷⁶ B. B. szokásos vehemenciájával (ami olykor indulatosságként is értelmezhető) egy másik nagynevű budapesti „vezető értelmiségi”-vel, Konrád Györggyel is összekülönbözött a romániai magyar kisebbség politikai szerepéről és jövőjéről kibontakozó szópárbajban. S egy megbocsáthatatlan hibát is elkövetett: határozottan ellentmondott neki: meglehet nem mindig udvariasan cáfolta vitapartneré mondandóját/érvelését.

S itt ismét átveszi a szót emez írás alkalmi portréfestőből historikussá visszavedlett szerzője! Megítélése szerint B. B. nemcsak azért „írta tele” a szoclib. sajtot jobbnál jobb cikkeivel s éles elméjű politológiai elemzéseivel mert abban

BORSI-KÁLMÁN BÉLA (1948) történész, műfordító, az MTA doktora.

* Az írás Bíró Béla 78. születésnapjára készült. A szerző itt köszöni meg Filep Tamás Gusztáv tartalmi és stilisztikai észrevételeit, továbbá Kulin Ferenc és Szále László a szöveget módosító/árnyaló javaslatait. (B-KB.)

74 Budapest, 2025, Novum Pro Kiadó (A továbbiakban B. B. 2025).

75 Pour l'historien, la véritable tâche est de restituer à la collectivité qui nous est la plus proche, c'est-à-dire la collectivité nationale, sa mémoire et son identité, sans rien masquer. (<https://citation-celebre.leparisien.fr/citations/80270>)

76 *Liberális társadalmak születnek* címmel 1993. júl. 26–29-e között rendezte meg Illyefalván a *Civitas* és a *Pro Europa*, valamint a magyarországi *Pro Minoritate Alapítvány* azt a konferenciát, amely a térség szabadelvű pártjai közötti együttműködést kívánja előmozdítani. Az előadók névsora: Mark Allmond, Gabriel Andreescu, Bíró Béla, Emil Constantinescu, Domokos Géza, Egyed Péter, Smaranda Enache, Fábíán Ernő, Kodolányi Gyula, Konrád György, Markó Béla, Molnár Gusztáv, Németh Zsolt, Orbán Viktor, George Ross, Horia Rusu, Szócs Géza, Stelian Tănase, Vásárhelyi Miklós, Vékás János, Dinu Zamfirescu voltak. (*Digitéka*, <https://digiteka.ro> > adatbazis > kapcsolodo; *Erdélyi Magyar Adatbank*, <https://udvardy.adatbank.ro> > nevmutato=Orbán Viktor)

a hiszemben volt, hogy „echte” baloldali származása, korábbi kommunista párttagsága s az emberiség haladása iránti tántoríthatatlan elkötelezettsége szociológiailag és ideológiailag erre a feladatra természetes módon predesztinálja, hanem azért is, mert benne sem tudatosult: kompenzatív alapon ösztönösen vágyott a budapesti értelmiségi elit elismerésére. Azt szerette volna, hogy maradéktalanul, „szőröstül-bőröstül” el- és befogadják. Méghozzá egyenrangú, egyenértékű partnerként!

B. B. és minden a „leszakadt nemzetrészek” kisebbségi magyar közösségeiből származó az anyaországban szerencsét próbáló mégoly tehetséges intellektüel önhibáján kívül nem volt – nem lehetett – s valószínűleg ma sincs mindig teljesen tisztában vele, hogy e természetes törekvésnek (vágynak) 1920. június 4-e óta kőkemény társadalomtörténeti, szociológiai és mentális akadályai vannak, amelyet tömören „szétfejlődésnek” mond a szociológiai és nemzetpolitikai szakzsargon, s amelyet a változatlanul közös anyanyelv jótékonyan elfed, eltakar, legalábbis elhomályosít.⁷⁷ Merthogy, tetszik, nem tetszik, a „Trianon-szindróma” nem egyszerűen csak Erdély (a Partium, Máramaros, Bánság), a Felvidék és a Vajdaság (de az orvul elcsatolt Órvidék/Burgenland is ide számítható!) s emez országrészek szimbolikus értékű nagy- és kisvárosai (Arad, Brassó, Kassa, Kismarton, Kolozsvár, Marosvásárhely, Munkács, Nagyszeben, Nagyvárad, Pozsony, Szabadka, Szatmár, Temesvár, Újvidék, Ungvár etc.) elvesztését/elbitorlását jelenti, hanem egyszermind azt is, hogy megszakadt/szét tört – utóbb megsemmisült/szétporladt – egy minden tökéletlensége és ellentmondásossága dacára az első világháború kitöréséig ígéretes s meglepően dinamikus társadalomtörténeti/szociológiai és mentális integrációs *folymat*, amely a magyar nemzetépítés/honmegőrzés és nemzettudat hallatlan balszerencséjére a Hungaria integer – a „Szent-István-i” Magyarország – területére volt kalibrálva. Az, amely ugyan változatlanul „polgári átalakulás” néven szerepel a tankönyvekben és a történeti közbeszédben, ám valójában nem egyéb, mint a régi Magyarhon a társadalmi ranglétrán felfelé igyekvő különféle etnikai eredetű, felekezetű és rendű országlakosainak a korábbi hungarustudat alapjain nyugvó s a zsigerekbe kitörölhetetlenül beivódó, a nemesi státus (diploma) – vagy azzal közel egyenértékű presztízs – elérésére irányuló elemi erejű ösztönös törekvése: a századok óta tartó nemesedésnek/nemesítésnek⁷⁸ a magyarországi nagyvárosokban

77 Ennek ellenhatásaként a kilencvenes évek elejétől valamiféle, inkább hallgatólagos „önszerveződés” is megindult a Romániából áttelepült értelmiségiek között, amely 2010 óta a FIDESZ által a hatalomba emelt kedvencek markáns érdekérvényesítő képessége következtében rossz fényt vet az egész erdélyi magyarságra (B-KB).

78 L. ehhez Pálmány Béla: Nemesedő városi követek a francia és napóleoni háborúk magyar országgyűlésein, 1790–1812/Députés des villes en voie d’anoblissement à la Diète hongroise au temps des guerres françaises et napoléoniennes, 1790–1812. In *Homályzónák. Felvilágosodás és liberalizmus / Zones d’ombre. Lumières et Liberalisme*. Tanulmányok Kecskeméti Károly 80. születésnapjára / Mélanges offerts à Charles Kecskemeti pour son 80e anniversaire. Szerk. Borsi-Kálmán Béla–Dénes Iván Zoltán–Ferge Zsuzsa–Filep Tamas Gusztáv–Miskolczy

– leginkább Temesvárott – zajló modernebb, korszerűsített beamter típusú „polgár-magyar”⁷⁹ verziója, amelynek eredménye – persze a magyar tannyelvű állami oktatással s a mindenható „korszellemmel” is jelentősen megtámogatva – egy új, hamisítatlan magyar(osch) emberfajta, a (félnemes/félpolgár) úriember/úrinő ezerféle változata, amely járulékos haszon (*collateral benefit*) gyanánt hosszú távon – a braudeli *longue durée* szabályai szerint – egyszerismind spontán magyarosodást is magában foglal. Magyarán a mi viszonyaink között ez az elméletileg kétféle vétetésű társadalomtörténeti kategória – a nemesedés *versus* polgárosodás – ugyanazon (magyar) fejlődés egymásba szövődő, összefonódó, egymásra épülő,⁸⁰ a rendelkezésre álló időkeret szűkössége miatt egymásra torlódó,⁸¹ emiatt csupán teoretikusan – a Norbert Elias nevéhez fűződő folyamatszociológiai eszközökkel⁸² – szétboncolható, ám vonzó (áhított) produktuma, amelyet rendies, hierarchikus „feudális” vonásait rendületlenül őrző eredendő jellegzetességei – a March Bloch-féle *caractères originaux*⁸³ – miatt történeti

Ambrus-Henri de Montety. Budapest, 2019, Kortárs Kiadó, 47-91. L. erről újabban Gyáni Gábor-Szilágyi Adrienn: *Az arisztokrácia tündöklése és bukása Magyarországon, 1700-1957*. Budapest, 2024, HUNREN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 9. (A továbbiakban *Gyáni-Szilágyi 2024*.)

- 79 Mindkét kifejezés Méliusz Józseftől származik, társadalomtörténeti/szociológiai s mentális háttérének meggyőző felvázolásával együtt. L. Méliusz József: *Város a ködben*. Budapest, 1982, Szépirodalmi Könyvkiadó (különösen: 44).
- 80 „[...] a nagymértékben követett politikai szerepideálok Magyarországon a nemesség ideáljához álltak közel, vagyis a Verbürgerlichung értelmében vett magyar polgárosodás tulajdonképpen »nemesedés« (Veriadeligung) volt.” L. Halmos Károly: Polgár – polgárosodás – civilizáció – kultúra. A társadalomtörténet alapvető kategóriáiról a XIX-XX. századi lexikon- és szótárirodalom tükrében. *Századvég*, 1991/2-3, 131-168. Az idézet helye: 134. Kötetben: uő: *Költség és költészet. Eszmék gazdaság- és társadalomtörténete*. Budapest, 2021, L’Harmattan-MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 15-52. (Az én kiemelésem – B-KB.)
- 81 „Magyarországon másfél évszázad alatt zajlik le mindaz, ami nyugaton ötszáz évig tartott, ezért szerveslenebb, nyersebb, elnagyoltabb, hibridebb a magyar változat. A rendies és a hűbéri elemek nem egymást követően fejlődnek ki, hanem egy időben léteznek, ezért nem alakul ki egy szilárdabb körvonalú intézményesség és ceremonialitás, csökevényes a hűbéri viszony szerződéses jellege, alig érvényesül az egyenlőtlen kölcsönösségi viszonya.” L. ehhez Hadas Miklós: Mi a magyar? Újratöltve – hetvennyolc év után. *Replika*, 2017/5, 193-211. (https://epa.oszk.hu/03100/03109/00008/pdf/EPA03109_replika_105.pdf; a továbbiakban *Hadas*.)
- 82 Részlet Hadas Miklós írásának beharangozójából: az „esszé, melynek műfaja tudományos próza, egy madártávlati nézőpontú történeti elemzésben vázolja föl a magyar társadalom hosszú távú átalakulásának sajátosságait. A szerző – folytatva a Norbert Elias-féle folyamatszociológia hagyományait – a középkortól a 21. századig terjedő periódusban vizsgálja a politikai klímát és a mindennapi életet meghatározó, makacsul visszatérő makroszintű intézményi struktúrák, habitusok, életstratégiák [társadalmi gyakorlatok] és reprezentációk főbb elemeit.” *Hadas*, 193.
- 83 Csizmadia Ervin egyik írásában ezt a kifejezést találtam rá: „történelmi személyiségjegyek”. A szövegösszefüggés: „lényegesen problémásabb a helyzet, hogy a *történelmi* »személyiségjegyekről« van szó, azaz olyan tényezőkről, amelyek sok-sok évszázad alatt tettek egy népet olyanná, amilyen”. L. Csizmadia Ervin: A szétszórt és a pedáns. In uő: *A hiányzó másik fél*. Budapest, 2021, Ad Librum, 61-62. (Kiem. az eredetiben! A továbbiakban *Csizmadia 2021*.)

szociológiai szempontból talán helyesebb volna korábbi – Kemény Zsigmond, Szemere Bertalan s a pályáját Bukarestben megfutó Veress Sándor *et alii* által használatos – nevén „polgárisodás”-nak⁸⁴ hívni (oximoron gyanánt a „ráutaló” *nemesi* jelzővel ellátva),⁸⁵ amíg közmegegyezéses (konszenzusos) alapon nem találunk rá egy minden magyar által elfogadható adekvát új szakkifejezést.

Mindenkinek, kivétel nélkül át kell préselnie magát egy képzeletbeli *rostán* – én ezt gyakran *nemesi szűrőnek*⁸⁶ hívom, amelynek likait, azok méretét, átjárhatóságát senkinek nem áll módjában tágítani. Nagyon régóta, talán már Árpádházi szent királyaink (István és László) óta (de Verbóczy István *Tripartituma* óta bizonyosan!) megvan. Létezik.

Által kell menni rajta, már ha „magyarok” akarunk lenni (s maradni)...

Nagyon is ideillik, s több mint tanulságos, ha B. B. „vitapartner” egy 1858-as angolul elhangzott glasgow-i kortesbeszédéből származó fejtegetésének némi részletét idemácsolom: „A [magyar] nemesség soraiban voltak németek, tótok, horvátok, szlavondok, rácok, görögök, oláhok, örmények, szóval: volt minden faj [etnikum], mely a magyar korona területén lakik, s e nem magyar faju nemesek közt voltak kisebb-nagyobb birtokosok az alkotmány jótéteményeiből kizárt *magyar jobbágyok* földesurai, s a magyar jobbágyok robotban művelték a földet nem magyar uraik számára, s nekik jobbágyokul adóztak és szolgáltanak. Még magában a czimezetes [!] főnemesség soraiban is tizenegy hercegi család között csak négy magyar van, hét idegen faj; száz grófi család közt harminczötöt, kilenczvenhárom bárói közt harminczkilenczet nevezhetnek meg – mondja Kossuth –, melyek nem magyar eredetűek.”⁸⁷ (Kiem. az eredetiben! B-KB.)

84 Csupán ízelítőül Kemény Zsigmondnál ilyen kontextusban szerepel: „*meg kell győzni Európát, hogy fajunk legalkalmasabb azon 5000 négyszeg mértföldön, hová a nyugoti polgárisodás és keleti barbaries közé inclaváltaték, rendezni a szabadságot, fejleszteni a jóllétet, táplálni a közmiveltséget*”. Kemény Zsigmond: Pest, júl. 10-én. (*Pesti Hírlap*, 1848. július 11.) című cikkéből idézi Filep Tamás Gusztáv: A kultúra tehénhímlője. Kemény Zsigmond a nemzetiségi kérdéstről 1837 és 1860 között. *Pro Minoritate*, 2005/Tél, 117–152. című fontos tanulmányában. (Az én kiemelésem! – B-KB.) L. még <https://fbook.com/mi/index.php?chapter=M236FILENEMEZ>. Jelen írás szerzője 2002 óta használja (s azóta próbálja csiszolni) ezt a szókapcsolatot, persze „mögöttes terével” együtt. L. Borsi-Kálmán Béla: *Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Írások a „nemesi polgárisodás” témaköréből*. Pécs, 2002, Jelenkor Kiadó (A továbbiakban B-KB 2002).

85 A Kemény Zsigmond, Szemere Bertalan, Mályusz Elemér, Norbert Elias, Tóth Zoltán és Takács Péter nyomán kialakított és Filep Tamás Gusztáv segítségével finomított fogalom keletkezéstörténetét s legutóbbi összefoglalóját l. Borsi-Kálmán Béla: Az első igazi temesvári magyar szociáldemokrata, avagy az utolsó bánásági (magyar) „úriemberek” egyike? Róth Ottó és a Bánásági (Bánáti) Köztársaság. In uő: *Változatok az „aha-élményre”*. Írások a magyar–zsidó együttélés (és a magyar–magyar kapcsolatok) tárgyköréből. Budapest, 2022, L’Harmattan Kiadó, 192–193, 210–214.

86 Vö. B-KB 2025, 245.

87 Kossuth Lajos: *Irataim az emigrációból*. II. köt. *A villafrancai béke után*. Budapest, 1881, Az Athenaeum R. Társulat Kiadása, 137 (A továbbiakban Kossuth 1881). Vö. *Gyáni–Szilágyi 2024*, 120–127.

Persze nem árt azt is tudni, hogy milyen „összefüggésben” hangzottak el Louis Kossuth szavai!

A szabadságharc immár emigrációba kényszerült első számú vezetője – a forradalom orosz/kozák katonai erővel történő leverése utáni *sokk*ból ocsúdva – azokat a nyugati (főként a francia) sajtóban akkortájt lábra kapó, alulinformált-ságból és/vagy szándékos csúsztatásokból származó híreszteléseket kívánta cáfolni brit (skót) hallgatóságának, miszerint – idézem: – „az utóbbi [1848–1849-es] magyar szabadságharcz tulajdonkép csak fajharcz volt, melyben mi magyarok mint uralkodó-faj szerepeltünk, mely a többi fajoknak ugy jogokban, mint nyelvben elnyomására törekedett”⁸⁸ volna. (Tessék fellapozni a mértékadó szlovák és román historikusok vonatkozó munkáit: érvelésük vezérmotívuma ma is ez a vélekedés!)

Íme Kossuth Lajos megítélésem szerint mindmáig érvényes, sőt igaz „védekezés” – három részletben (az eredeti szöveget kissé átszerkesztve s rövidítve):

- a) „bátran ki merem hívni a világtörténelmet, mutasson nemzetet, mely annyira türelmes, igazságos és szabadelvű volt más fajok és nemzetiségek iránt, mint a minőknek a magyarok bizonyították a legrégebb időktől folyvást a mai napig [...] az idegen fajok iránti szabadelvűség annyira a magyar politika vezérmaximája maradt minden következő időn át, miszerint nincs példa az egész világ történelmében, hogy faj [nép], mely valaha államot alkotott, hasonló mértékben kizárta volna politikájából saját előnyére a jogok kizárólagosságának még csak gondolatját is, s a »polgár« fogalmat nagyobb mértékben tette volna függetlenné a faj fogalmától, mint a magyarok.”
- b) „Igaz, hogy a magyar alkotmány, az európai koreszmék befolyása alatt, ép úgy, mint Európa minden más országának alkotmánya, hajdan lassan-lassan aristokratikus alakot öltött s ez alakot 1848-ig meg is tartotta, – hisz ép ezért volt szükség ama reformokra, melyeknek keresztülvitelében nekem is részem vala, – de ez az alkotmány, melyet 1848-ban a *kiváltságok szűk talajáról a népszabadság tág talajára helyeztünk* át, *nem faj uralkodás, hanem osztály-kormányzat volt.* [Az én kiemelésem! B-KB.] Az alkotmány minden jóvoltaira jogosító nemesi kiváltságok sohasem voltak kirekesztőleg a magyar faj számára fentartva, hanem része volt azokban az országot lakó minden más fajnak, s általában az alkotmányos jogok élvezetéhez a fajkérdésnek annyira nem volt semmi köze, hogy ezerekre meg ezerekre [!] megyen azon nem magyarok száma, kik nemesi előjogokkal birtak, míg *magának a magyar fajnak több mint öt milliónyi zöme az alkotmányos jogok élvezetéből teljesen ki volt rekesztve.*”⁸⁹ (kiem. az eredetiben!)

88 Uo. 135, 120–127.

89 Uo. 136.

S most jön – ráadás gyanánt – a „szűrő” (*rosta*) is (kiemelve!):

„A magyar nemesség minden időben példátlan liberalitással nyitva tartotta kiváltságainak s velük az alkotmányos előjogoknak sorompóit mindenki számára, *ki magát tettben, becsben hozzá hasonlónak mutatta, s a hon s a szabadság védelméhez hozzájárult*. Sőt a más fajok [etnikumok] iránti szabadelvűség a magyar politikának annyira vezérelve volt, hogy a közös jogokban, s a magyar alkotmány minden jótételényeiben részletetesen kívül számukra még külön előjogok s kiváltságok is engedélyeztettek.”⁹⁰

Próbáljuk ezt higgadtan, mai tudásunkkal felvértezve (újra)értelmezni!

Először is, a magyar nemesség egyfelől egy a született (mármint jóval korábban spontán módon asszimilálódott) magyarokon kívül jelentős számú más ajkú hungáriai honpolgárokból is összetevődő, kijegecesedőben lévő multi-etnikus történelmi és társadalomtörténelmi kategória⁹¹ amelyre sok minden jellemző, de a rasszizmus semmiképpen, hiszen ez épp komponensei sokféle eredetének mondana ellent. Ám minthogy kontúrjai elmosódtak, sőt mint főntebb láttuk: a 19. század közepe táján épp megkezdte „polgárvá” váló átlényegülését/átminősítését bizonyos mértékig maga a nemesség mint fogalom is rendelkezhet mitikus vonásokkal.⁹² S amennyiben igaznak, legalábbis lehetségesnek fogadjuk el, akkor ez a sajátosság – ti. a mitikus, „mantrázó”, ráolvasó jelleg – a polgárság, polgárosodás s a belőlük képzett/elvont összes (magyar) szociológiai és társadalomtörténelmi elnevezésre is átruházható. Ergo: sajátos hungáriai viszonyaink közepette nem csupán a „nemesség [lehet] mítosz”, hanem – *horribile dictu* – a „polgárság” is. Hiszen nemzedékek óta inkább csak beszélünk róla,⁹³ de – legalábbis nyugat-európai (citoyen) értelemben – megvalósítani mindmáig nem sikerült! S nagy kérdés, hogy sikerülhet-e egyáltalán?⁹⁴

90 Kossuth 1881, 137–138.

91 Vö. Gyáni–Szilágyi 2024, 9.

92 Miskolczi Ambrus Zolnai Béla véleményét idézi: „A nemesség [is lehet] mítosz”. In Miskolczi Ambrus: *Szellem és Nemzet. Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula és Zolnai Béla világról*. Budapest, 2001, Napvilág Kiadó, 150. Emez átlényegülés/átminősítés mint folyamat értelmezéséhez igen hasznosnak ígérkezik az F. M. L. Thompson [*The Rise of Respectable Society. A Social History of Victorian Britain*. Baltimore, 1977, John Hopkins University Press, 22–48.] által a viktoriánus kori angol társadalom átalakulásának vizsgálata során javasolt (bevezetett) *multiple modernity* (sokrétű modernitás) fogalom, amelyet a Gyáni–Szilágyi szerzőpár is meggyőzően használt monográfiájukban (Gyáni–Szilágyi 2024, 559, 588).

93 A kérdéskör több könyvtárat megtöltő szakirodalmából l. például Szalai Júlia [1948–2022]: *A nem polgárosuló középosztály. Az „államfüggetlenség” társadalmi konfliktusai a jelenkori Magyarországon*. Budapest, 2021, Balassi Kiadó című továbbgondolásra serkentő fontos könyvét! (Vö. Gulyás Erika: Leszámolás egy illúzióval [Beszélgetés Szalai Júliával „A nem polgárosuló középosztály” című új könyvéről]. *Népszava*, 2021. április 6., 5. Továbbá *Morcányi–Tóth 2016* és *Borsi-Kálmán Béla: Lendületben. Négy írás a geopolitika tárgyköréből*. Budapest, 2025, L’Harmattan Kiadó, 239–247 (A továbbiakban *Borsi-Kálmán 2025*). Vö. Gyáni–Szilágyi 2024, 74–75, 557–560.

94 Jászi Oszkár véleménye rendkívül szkeptikus erről: a) „öntudatos polgári osztály (angol vagy francia értelemben) sohasem volt és minden valószínűség szerint éppoly kevésbé lesz Magyarországon, mint ahogy nem volt Oroszországban sem”; és b) „a magyar kapitalizmus

A „nagy generáció” ikonikus írója: gr. frankói és galántai Esterházy Péter, aki – „nagy” nemzedékünkől egyedülként – arisztokrata származása és külbelki „futballistasága” bombabiztos kettős fedezékéből – felülről és alulról egyaránt látta és láttatta a magyar társadalom ősrégi szerkezeti és mentális bajai így vélekedik erről:

„[...] nem vagyok arisztokrata, ma Magyarországon, ha valaki nem tudná, nincsen arisztokrácia, nincsenek arisztokraták (legfőlegbb látogatóban). Olyanok vannak néhányan, kiknek az apjuk, nagyapjuk (és így tovább egy ideig) arisztokrata volt. Én is ilyen vagyok. Amúgy magyar író, republikánus.

Menjünk tovább a nagy, közös nincsünkben: Urak sincsenek, úrinők sincsenek. *A polgárokat egy kezemen meg tudnám számolni.* Általános formátlanság *hona hazánk.* Soha nem álltunk nagyon jól, *a formák mindig nagyon közel voltak a formalitáshoz,* közel a saját ürességükhöz. Van új harács és uriz. Ez azonban egyáltalán nem meglepő, az ellenkezője volna az. Hogy első generációsok úgy viselkedjenek, mintha már régóta... régóta gazdagok volnának, a hatalomban volnának, és nagy könyvtáruk volna eleve, egyáltalán, mintha örökölték volna valamit.

De semmit, úgy érte, semmi használhatót. Elindultak, és nem volt semmiük, csak a tehetségük, az erejük, a kitarításuk, és persze ezek árnyékos változatai, a bírvágy, a kíméletlenség, az önzőség, a törtetés, rámenősség és gátlástalanság. *Ez nem volt a 16. században sem másképp.*

Urizálni nem úri dolog. De *mi az, hogy úri?* (Vajon értelmes kérdés ez ma egyáltalán?) Valami homályos formaérzék-szerűség. Például az erkölcshez is csupán így van köze, úriember ilyet nem tesz. (Igaz, ha arra gondolunk, hogy ún. úriemberek mi mindent elkövettek, akkor azt kell, mondjuk, hogy az úriember nem a következetességéről ismerszik meg.) Viszont honnan a véreres bánatból volna itt valakinek is formaérzéke, eltekintve azoktól, akiknek [mégis]

egyszerű függvénye és kiszolgálója a feudalizmusnak”. L. Jászi Oszkár: Leszámolás – beszámolás nélkül (Századunk, 1938/2–3). In Nagy Sz. Péter [szerk.]: *A népi-urbánus vita dokumentumai 1932–1947.* Budapest, 1990, Rakéta Kiadó, 421, 423. Jászi vitacikke válasz Hatvany Lajos Beszámolás és leszámolás. (Újság, 1937. Karácsony) című írására. Akárcsak a Senczei Lászlóé [1909–1980]: „ne tápláljuk azt a hiú reményt, hogy nemesi és hivatalnoki rendből összeverődött középosztályunkból valaha polgárság lesz. A kor éghajlata nem a polgár-, hanem a proletárképződésnek kedvez, s a proletárok millióit nem a polgárság fogja megnyergelni [...] A magyar társadalom arisztokratikus jellegű volt egy ezredévvvel ezelőtt is, s arisztokratikus jellegű ma is. Szerkezetileg vajmi keveset jelentett a német származású satnya városi polgárság beolvadása. *Nem a magyar nemes lett polgárrá, hanem a német polgár nemesedett el* érületben, gondolkozásban és életvitelben. *A zsidó nagypolgárságot és értelmiséget, a 19. század hirtelen termékét egy féltékeny faji vallás megővta az úri osztállyal való összeolvadástól, s így a maga polgári jegyeit nem nyomhatta rá a közéletre. Nincs tehát magyar polgárság,* és mégis mindenki vele akar leszámolni.” L. uő: Egy polgár vall a népiségről. In *Brassói Lapok*, 1940. január 7., 14. [az én kiemeléseim! – B-KB.] Vö. Filep Tamás Gusztáv: Senczei László a székely pokolban és a mennyben. In uő: *Mindennek van „azonban”-ja. Művelődéstörténeti tanulmányok.* Kolozsvár, 2023, Kriterion, 5–26. Vö. Gyáni–Szilágyi 2024, 75.

van? Mert személyes kivételek mindig vannak, nincsenek urak, de néhányat azért ismerünk, úrinőt is (a hölgy szó használata jól mutatja a zavart katyvaszt), polgárság sincsen, de polgárok, elenyésző számban, vannak.”⁹⁵

Hirtelenében nem tudom, ki figyelt föl az magyarai historikusok közül arra az enyhe anomáliára, miszerint a „feudalizmus” felszámolásához és a modern (polgári) magyar állam intézményes és jogi keretei megteremtéséhez, röviden: a polgári átalakuláshoz szükséges sarkalatos törvényeket megszavazó reformországgyűlés küldöttei igen kevés kivétellel arisztokrata, köz-és kisnemes, valamint „legrosszabb esetben” is a nemesi attitűdöt, magatartást és modort megtévesztő tökéletességgel elsajátító honorációr származékok voltak. S noha ismereteim szerint erről pontos statisztikák⁹⁶ nem készültek, a nagyobb tévedés kockázata nélkül kijelenthető, hogy a nemességgel nem rendelkezők „elsöprő kisebbségben”⁹⁷ valának... Szóval mit is kell tenni ahhoz, hogy a köznemesség soraiba, majd – ennél fogva – az 1848. április törvények betűje szerint polgárivá nyilvánított (ám szellemében továbbra is nemesi, rendies jellegű) alkotmány sáncai közé – persze megfelelő cenzus és tanultság esetén – befogadtassunk? Újra idézem: „tettben, becsben hozzá – ti. a magyar nemességhez, annak mentalitásához, értékrendjéhez – hasonlóknak” *kell* mutatkozni! S ami még fontosabb: „a hon s a szabadság védelméhez” – ezt egyetlen szóval „korszellemnek”, s nyugodt lelkiismerettel: progresszióknak is nevezhetnők! – testestül-lelkestül, s tegyük hozzá: ellentmondás/ellenvetés nélkül! – hozzá kell járulni.

Na már most ki dönti el, hogy a beilleszkedni/befogadtatni kívánó aspiráns átmegy-e a szitán: a rosta/mustra eredménnyel jár(t)? Hát a mindenható, mindent eluráló közvélekedés, még pontosabban az a néhány – „négy-öt magyar” – vezérember, akik »összehajolva«⁹⁸ megtanácskozzák majd meg is mondják: teljesült-e a kondíció?

Összegezve az, hogy az aspiráns „hajlandó, s még inkább: képes legyen hozzá hasonlítani, értékeit, érzés- és gondolatvilágát, stílusát magáévá tenni, vele

95 Esterházy Péter (1950–2016): *A vereség*, hvg.hu, 2014. december 26. (http://hvg.hu/itthon/201451_esterhazy_peter_urizalaszrol_hagyományokrol_az_én_kiemeléseim!_B-KB). L. még ehhez Tompa Imre: Úrilány. *Népszava* [Szép Szó], 2025. április 6., 3. (https://nepszava.hu/3274702_tompa-imre-urilany)

96 Ellenben a 20. század első évtizedére vonatkozóan találtam egy rendkívül informatív, táblázatokkal ellátott tanulmányt a nemesi eredet változatlan fontosságáról, amely – közvetve – igazolja az előző évszázadra vonatkozó állításomat. Az egyik kulcsmondat így hangzik: „A 19. századi modernizáció minden társadalmi eredményei ellenére a hajdani nemesség maradt az a réteg, mely a politizáláshoz nélkülözhetetlen kompetenciákkal rendelkezett.” L. Pap József: „Két választás Magyarországon”. Az országgyűlési képviselők társadalmi összetétele a 20. század első éveiben. *Aetas*, 2007/1., 1–30. (az idézet passzust l. a 29. oldalon; az én kiemelésem! B-KB.). Vö. *Gyáni-Szilágyi* 2024 (főként 556).

97 A kifejezés Gerő András (1952–2023) szóeleménye! L. erről uő: *Az elsöprő kisebbség. Népképvisélet a Monarchia Magyarorszáján*. Budapest, 2017, KKETTK Közalapítvány.

98 L. Ady Endre: Négy-öt magyar összehajol (magyarirok.hu; <https://www.magyarirok.hu/ady-endre/n/egy-ot-magyar-osszehajol>)

azonosulni, viselkedési normáit követni, külsőségeit, rekvizitumait, státusszimbólumait átvenni, gondolkozási kliséit, előítéleteit, tabuit és legendáit vonakodás nélkül elsajátítani, típusaihoz maradéktalanul asszimilálódni”.⁹⁹

Ezt a jelenséget a hazai zsidóság integrációs kihívásaira vonatkoztatva a magyar liberalizmus és a dualizmus korának egyik neves kutatója az alábbiakban ragadja meg:

A honi „zsidóság jelentős része [...] Nem csak politikailag kötelezte el magát a magyarság mellett, nem csak nyelvileg magyarosodott el, hanem szokásrendszerében, életvitelében, szabályrendszerében is idomult a magyarsághoz. *A zsidó polgár is magyar úr akart lenni, s a díszmagyar elérése nem kényelmetlen kényszer, hanem kívánt cél lett a számára.* Választását megkönnyítette, hogy a polgárosodás menete – minden etnikai asszimilációs kihívás nélkül is – egyre inkább megkérdőjelezte a vallási tradicionalizmus szabályait. [...] Ha a folyamat különböző állomásain levő hitsorsosait támadás érte, akkor erőteljesen bizonygatta magyarságát, ami nem egyszerűen a nyelvhasználatban, a magyar haza iránti lojalításban merült ki, hanem annak vállalásában, hogy *ez a kultúra az ő kultúrája.* *A magyar liberalizmus saját, a Habsburg-hatalom germanizáló erejétől, a nemzetiségek túlsúlyától vezérelt félelme, amely a homogén kultúrához, nemzeti identitáshoz vezetett, olyan asszimilációs kihívást jelentett a zsidóság egy jelentős része számára, hogy magyar polgárrá válása érdekében hajlandónak mutatkozott saját kulturális azonosságának fokozatos elhagyására is. Úgy vélte, ha csak szimbolikusan marad zsidó, akkor polgár, egyenjogú magyar polgár lehet, lesz.”¹⁰⁰*

99 Az idézet folytatása: „Ebbe persze beleértendő a »kutyabőr« és a nemesi birtok megszerzése, a parti- (és párbaj)képesség biztosítása, az »úri magatartás« és modor eltanulása.”. *Megjegyzés: írásunk e része – s gondolatmenetünk egésze – a kérdéskörnek – a „nemesi polgárisodásnak” egy elfeledett temesvári diákösszeesküvés okadatolt feltárása ürügyén írt három monográfiánk utolsó változatából származik. (Terjedelmi okokból néhány hosszú lábjegyzetet elhagytunk!) L. Borsi-Kálmán Béla: *Kisfiúk a nagy viharban. A temesvári „Levente-pör” – az első román „irredenta per” – története, 1919–1922.* Budapest, 2020, Kortárs Kiadó, 245. (Második, javított kiadás, Budapest, 2021, Kortárs Kiadó, a továbbiakban B-KB 2020/2021.)*

100 L. Gerő András: Zsidó utak és magyar keretek a XIX. században. In Gerő András: *Magyar polgárosodás.* Budapest, 1993, Atlantisz Könyvkiadó (Medvetánc), 307–308. (Az én kiemeléseim! – B-KB.) L. erről uő: A megtérítettek: A szétesett zsidóság. In uő: *Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből.* Budapest, 2004, PolgART Kiadó, 265–287, továbbá uő: A szétesett zsidóság; Új zsidó múlt és A zsidó szempont című tanulmányait is, in: uő: *A zsidó szempont.* Budapest, 2005, PolgArt, 119–160. (némileg átdolgozott elektronikus verziója itt érhető el: geroandras.hu; <https://www.geroandras.hu/hu/a-zsidoszempont/>). A jelenség – szélesebb összefüggésben – John Lukacsot is foglalkoztatta! L. John Lukacs: A rövid évszázad után. *Magyar Hírlap*, 1998. március 28., 13. Bővebben uő: *Egy nagy korszak végén.* Budapest, 2005, Európa Könyvkiadó (különösen 13–49). A „kérdéshez” B. B. is hozzászólt, I. Bíró Béla: *Özönvíz előtt? Liget*, 1996/3, 45–55, továbbá Zsidó Magyarország. In uő: *A gyűlölet terhe, esszék, 1907–2000.* Budapest, 2000, Liget, 95–102.

Vissza a „magántörténethez”

Természetesen e sorba – a magyar fejlődés fő csapásirányába, persze helyszükében lévén „nagyot ugorva” – minden különösebb nehézség nélkül beilleszthető a sokat próbált köpeci góbé és tartásos felesége a speciális romániai viszonyok okozta *optikai csalódásokkal*¹⁰¹ magyarázható „kommunistasága”, és másodszülött fiuknak, Bíró Bélának hosszan elhúzódó út- és énkeresése is. Neki is szembesülnie kellett azzal, hogy a pest-budai befogadtatásnak nem csupán *stációi, hanem szintjei* is vannak, amelyek a nagyon távoli *magyar múltban* gyökeresnek. Ugyanolyan hierarchikus és presztízorientált garádicsai, mint Kazinczy Ferenc (1759–1831), Pulszky Ferenc (1814–1897) vagy Concha Győző (1846–1933) és Jászi Oszkár (1875–1957) korában voltak. Meg talán azzal is, hogy a „legbelsőbb/legfelsőbb kör/ök”-be – a hajdani alsórákosi rajonból jöve – nemigen lehet bekerülni/eljutni...

S most megint „javaslattal fogok élni”: vegyünk egy újabb az előzőnél is mélyebb lélegzetet s próbáljuk felidézni magunkban – magától értetődik: ki-ki saját olvasmányemlékei, tapasztalatai, élményanyaga birtokában és intellektuális szintjén – miként is szokott történni egy ilyesfajta (negatív) „határozat”? Amely a „dolgok természetéből fakadóan” szinte sohasem publikus, inkább informális: legtöbbször ún. „folyosói beszélgetések” s igen gyakran egy-egy „célirányos telefon” eredménye. Mert az sem teljesen közömbös hogyan adják értésünkre!

Kínos pedantériával fogalmazott udvarias levélben, mint B. B. megghiúsult bécsi tanulmányi ösztöndíja esetében, elutasított kézirat képében („hosszú”, nem illik folyóiratunk/lapunk profiljába, „anyagtorlódás esete forog fenn”),¹⁰² pikírt hozzászólás/felszólalás gyanánt valamilyen szakmai fórumon, netán „betonba döngölő”, rosszabb esetben karaktergyilkosságra hajazó, tudományosnak álcázott „recenzió” alakjában. A lista tetszés szerint folytatható. Ám ez még mindig a „fecsegő” felszín csupán: a jelenség szintje. A *lényeg* (amit a vulgármarxizmus egyik axiómája szerint nem tanácsos a *jelenséggel* összezagynálni!) sokkal, de sokkal *mélyebben rejlik*.

Mivel nem mentalitástörténeti alapvetést s még kevésbé tudományfilozófiai traktátust, csupán egy kicsit rendhagyó könyvismertetést írok, kénytelen vagyok

101 *„optikai csalódás a fénytörés folytán bekövetkező érzéksalódás; látási csalódás”. L. Idegen szavak és kifejezések szótára.* Szerk. Bakos Ferenc; főmunkatárs: Fábian Pál. Budapest, 1974, Akadémiai Kiadó/Kossuth Könyvkiadó, 603. (A továbbiakban ISZKSZ.) L. később a Kóbor Tamástól származó kifejezés interpretálása kapcsán!

102 Megeshet az is: a szerkesztő(ség) *nem* válaszol, egyszerűen „elfekteti” a publikálandó írást. Ennél egy fokkal jobb (vagy rosszabb, ahogy vesszük) amaz eset, amikor a szerkesztő önkényesen – nem egyszer a szerző tudta és beleegyezése nélkül – belenyúl a szövegbe, vagy szándékosan megcsönkítja azt. Ha pedig az illető reklamál, megnézheti magát. (Vö. B. B. 2025, 11.)

tömöríteni, vállalva a leegyszerűsítés minden kockázatát. Szóval, megítélésem (s több mint fél évszázados „vonatkozó” olvasmányaim, levéltári kutatásaim, diplomáciai misszióim és személyes tapasztalataim) szerint (alapján) ez – a kínos ügyek, esetek, problémák, kisebb-nagyobb konfliktusok ilyesfajta „elintézése”, *kezelése* – a mindenkori (korábbi etnikai és szociológiai meghatározottságaiktól nagyrészt már elszakadt, de azokat „megszüntetve/megőrizve” mégis megtartó) magyar elitek eredendő sajátossága, a Marc Bloch-féle *caractères originaux* (történelmi személyazonosító igazolvány) magyar(osch) adaptációja.

Némi fantáziával próbáljuk most felidézni (elképzelni) hogyan történhetett Bíró Béla előzetesen „kilátásba helyezett” osztrák ösztöndíjkérelmének elbírálása: először legalább két befolyásos pesti magyar értelmiségi „összedugta a fejét” s meghányta-vetette a felmerült „környülállásokat”. (Nem kizárt, hogy a sepsiszentgyörgyi könyvtári „látogató” riportját is beleértve.) Meglehet, hogy „négyen-öten” voltak, mint Ady híres versében. De az egészen bizonyos, akárhányan voltak is eszükbe sem jutott, hogy *ugyanazt s végső soron ugyanolyan „modorban” cselekszik, mint Kossuth Lajos és Deák Ferenc anno* a pozsonyi „Vörös Ökör” fogadóban, amikor esténként négyszemközt megtárgyalták az Országgyűlésen elhangzott – esetleg épp általuk fogalmazott és felterjesztett – folyamodványokat és törvényjavaslatokat, meg persze a nagypolitikában zajló történéseket. S nem zárható ki: esetleg bizalmas „személyi kérdésekre” is kitértek, ha talán nem is határoztak.¹⁰³ (De ideképzeltetjük Tisza Kálmán legendás tarokkpartijait is. Azok szünetében is lehetett „fontos, s bizalmas ügyekben” – úgy mond – „intézkedni”...) Bárhogy lett légyen is, a tanácskozás után „valaki” feltárcsázta a bécsi alapítvány telefonszámát és közölte a pesti döntéshozó(k) „határozatát” a *Stiftung* vezetőjével vagy ügyintézőjével... Erre persze „csípőből” azt az ellenvetést lehet tenni/felhozni, hogy ez *mindenütt* a világon, még a legfejlettebb nyugat-európai demokráciákban és „Amerikában” is hasonlóképpen – szivarfüstös irodák mélyén, kávéházi asztaloknál, újabban titkosított mobiltelefonok *message*-eiben – szokott történni.

Igen, ez nagyon is hihető! Arra azonban már nem mernék mérget venni, hogy a kezdeti előzékeny, mézesmázos modor ennyire *váratlanul*, nemegyszer egyenesen *sokkoló brutalitással megváltozzék s az ellentmondót, ellenszegülőt, az „irányvonalától elhajlót”, a „disszidenst”, a gyakran egyetlen cikk, replika,*

103 Jóllehet közeli barátságban nem voltak, ám az 1832–1836-os pozsonyi diéta szüneteiben gyakran találkoztak. Ezt Pulszky Ferenc emígy örökítette meg: „Kossuth nézeteit ezidőben nem ismertük, később Deáktól tudtam meg azokat, kit ő esténként a Vörös Ökörtől Magyar utcai lakására el szokott kísérni, s ki előtt ily alkalommal sokszor élénken fejtette ki nézeteit Magyarország nagy jövője fölött. »És miként hiszed te, hogy ily változás állhatna be?« kérdezte Deák. »Bármi módon«, felelt Kossuth, »mit tudom én miként? európai forradalom vagy háború által, de be fog következni múlhatatlanul.«” Pulszky Ferenc: *Életem és korom*. S. a. rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Oltványi Ambrus. Budapest, 1958, Szépirodalmi Könyvkiadó, I. köt. 109.

netán egy rosszul megválasztott kifejezés, szerencsétlen gondolatmenet, olykor egy leplezetlen, árulkodó, kihívó tekintet, dacos szábiggyesztés miatt nemkívánatos, *kegyvesztetté* váló egyént – bárkit, egy korábbi eszmetársat, sőt sokáig „barátként” kezelt individuumot is akár – ennyire rövid úton eltávolítsanak. Futballöltözőből, szerkesztőségből, egyetemi tanszékről, „baráti körből”: bárholnan, bármikor. Ismét egy régi magyar kifejezéssel: *kitegyék a szűrét!*

*

Ezeket a sorokat róva rémlett fel bennem egy legalább évtizedes „adósságom”. Közelebbről az, hogy szaktörténeti alapossággal a végére járjak, miféle gondolatársítások révén/által jutott el Bertha Bulcsu (1935–1997) magyar író egyik írásában az újnemesség fogalmához, s pontosan mit értett rajta. A cikket, bár időnként „nyomoztam” utána a szerző összegyűjtött munkáit tartalmazó különféle kiadványokban, azóta sem sikerült felbúvárolnom.¹⁰⁴ Ám Bertha Bulcsú hajdani gondolatmenete most is gyakran foglalkoztat. Lényege az volt, hogy a vészidőszak megpróbáltatásait (munkaszolgálat, bevagonírozás, megsemmisítő táborok, magyarként és emberként egyaránt elszenvedett megalázás/megaláztatás etc.) túlélők vissza(haza)térése, *ittthon maradása* magasztos tett. Az erkölcsi megtisztulás/evilági üdvözülés lehetősége, nemegyszer bizonyítéka, legalábbis az arra – a kiválásra, kiemelkedésre, valamiféle újnemességre – formálható jogos igény záloga.¹⁰⁵

Hasonló véleményt fogalmazott meg a múlt század második felének egyik legmélyebben gondolkozó magyar írója, Mészöly Miklós (1921–2001) is:

„Az ugyanis, hogy a holokauszt után a térség zsidósága a mi társadalmunkba akart visszatérni a legnagyobb számban, s hogy ma [Közép-]európai viszonylatban is itt élnek a legtöbben, egyértelmű helyzet- és sorsvállalást is nyilvánvalóvá tett: továbbra is megmaradni a magyar nemzettesten belül. [...] Nem lett járvánnyá a holokauszt után jogosan kísértő exodus [...] Még kevésbé volt szó exodusra kényszerítésről [...] Ilyen értelemben mondhatjuk, hogy az európai zsidóság diaszpóra- és kisebbségi

104 Halványuló emlékezetemben az ún. *Kesudió-vita* egyik darabja lehetett (?) az ÉS hasábjain, amelynek akkortájt szerkesztője volt. Magát a „vitát” is Bertha Bulcsu *Kesudió* című cikke váltotta ki, illetve indította (ÉS, 1976. február 28., újraközölve: *Beszélő* (<http://beszelo.c3.hu/cikkek.kesudio-o>). A vitaindítóban nem szerepel ez a gondolatmenet, ellenben egy filozofikus mondattal zárul, amely – sajnos – mai viszonyainkra és (ál)vitáinkra változatlanul érvényesnek tűnik: „Kesudió hegyek között járunk, és szidjuk egymást, mert rosszul dolgozunk, mert bent rekedtünk egy hibás körben.” (Az én kiemelésem! – B-KB). Vö. Mink András: *A Kesudió ügy* (<https://www.c3.hu/scripta/beszelo/98/0708/14mink.htm>)

105 Vö. Borsi-Kálmán Béla: Összegzés és kitekintés. Töprengés a honi antiszemitizmus természetéről, avagy óvatos javallatok a magyar-magyar viszony rendezésére. In uő: *Zsidók Temesvárott ... és széles e világban. Esszék a magyar-zsidó (zsidó-magyar) szimbiózis történetéből*. Budapest, 2014, Lucidus Kiadó (Kisebbségkutatás Könyvek), 237. (A továbbiakban B-KB 2014.)

kérdése számba jöhetően csak »magyar kérdés« már – a szó pozitív hangsúlyával: az együttlés olyan újrakezdésére vállalkozva, mely a térségben kivétel.”¹⁰⁶

Ezen morfondírozva s nemzeti nagyjaink, továbbá Gerő András, Halmos Károly (és több, ezúttal nem hivatkozott jeles szerző) főntebb általam is idézett megállapításait mérlegelve tíz évvel ezelőtt megjelent tanulmányomban feltettem magamnak azt a kérdést, hogy Bertha Bulcsu könnyű kézzel papírra vetett megjegyzése nem valamiféle önbeteljesítő jóslat volt-e?

A továbbiakat – energiatakarékosságból (s némileg rövidítve) – onnan fogom idézni: „Mert ha Bertha Bulcsu látomása valósnak – s az ezúttal nem idézett szerzők¹⁰⁷ szövegeiből kihámozható jelenségek pedig időtállóknak – bizonyulnak, netán véglegesen rögzülnek, az nem kevesebbet jelent(het), mint azt, hogy szocialista építés ide, rendszerváltozás oda, a magyar történelem bugyraiban rejtőző feudális-rendies származásközpontú (ki fia borja) rendezőelv¹⁰⁸ változatlanul érvényes és működőképes.”

Majd egy első pillantásra merésznek tűnő s további kutatást és elmélyült gondolkodást igénylő feltételezést is megkockáztattam, miszerint ez a génjeinkbe kódolt szortírozó, méricskélő, fürkésző hajlam az elmúlt évszázad folyamán „akárha egy különösen ellenálló influenzavírus, alakot (és kódot) változtatott: a »kutyabőr« helyébe – durva leegyszerűsítéssel, ám nem egészen alaptalan feltételezéssel – a Soához (holokauszthoz) és közvetve a zsidó származáshoz való megkerülhetetlen egyéni viszonyulás lépett”¹⁰⁹

„Nem kell azonban sem társadalomtudósnak, sem szociálpszichológusnak lenni ahhoz – tettem még hozzá –, hogy belássuk: ez nem »zsidókérdés«, ellenkezőleg: a legkeményebb »magyarkérdés«”...¹¹⁰

Ezekből az idézetekből rengeteg, messzire vezető további következtetésre lehet(ne) jutni, de én, helytakarékosságból is, csupán egyetlen egyet fogok most levonni: bárkik voltak is azok, akik Bíró Béla ösztöndíjáról és további „foglalkoztatásáról” döntöttek, s bármit gondoltak is magukról – objektíve – *tőről-metszett magyarként, a méliuzsi értelemben vett „polgár-magyarként”, magyar polgárként, vagyis tősgyökeres magyar úriemberek módjára viselkedtek, és – tagadhatatlanul az akkori magyar(országi) értelmiségi presztízshierarchia tetején lévén – ítélték.*

106 L. Mészöly Miklós: A zsidókérdés útvesztői (I) Magyar reflexiók. [Közéteszi Wilhelm András], *Holmi*, 2004. január, 43–44. A továbbiakban *Mészöly I.*, az én kiemeléseim! – B-KB.)

107 Kende Péter, Kőbányai János, Novák Attila

108 Ez Bibó egyik alapvető tanulmányában „születésrendi elv” néven szerepel. (Vö. Balog Iván: *Politikai históriák Közép- és Kelet-Európában – Bibó István fasizmusról, nacionalizmusról, antiszemitizmusról*. Budapest, 2004, Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, 108.) Vö. írásunk 131. sz. jegyzetével! (B-KB.)

109 Mészöly Miklós posztumusz esszéje I. részének egyik alfejezetcíme így hangzik: *A megkerülhetetlen kérdés!* *Mészöly I.*, 52. Vö. Kőbányai János: *A halott arcán növekvő szakáll. A magyar zsidó történet vége?* Budapest, 2001, Múlt és Jövő Kiadó, 22–23.

110 L. B-KB 2014, 246–247. (kiem. az eredetiben! B-KB.)

Az optikai csalódás, mint társadalom- és mentalitásvizsgálati (segéd) kategória

Kóbor Tamásnak (1867–1942) van egy nagyon fontos, sajnos ritkán idézett s még kevésbé meggondolt gondolata¹¹¹ 1920-ban közzé tett a „zsidókérdésről” szóló írásában:

„Zsidókérdésnek akceptálom a tételt, noha azt vallom: csak magyarkérdés van.”¹¹²

Mivel mélyen egyetértettem vele ezt magam is citáltam 2015-ös tanulmányom mottójaként,¹¹³ de valahonnan kimásoltam s magát az elemzést is csak mostanában egy könyvajánlónak is szánt minieszémen¹¹⁴ dolgozva olvastam el. Kóbor okfejtésének másik alapmotívuma az, hogy igen kevés kivétellel mindenki, aki ezzel a „kérdéssel” foglalkozik *optikai csalódás*¹¹⁵ áldozatává válik, mert a vizsgálatba bevont tények, események, jelenségek nem *ott* vannak, ahol keresik őket, s többnyire nem *úgy* történnek, mint – egy korabeli pesties kiszólással élve – „ahogy azt a Móricka elképzeli”.¹¹⁶

Kóbor Tamás szokatlanul okos ember lehetett, mert azt is mondja, csupán azért használja ezt a (máig) bevett kifejezést, mert másképp nem képes kifejtteni mire is gondol valójában. Kénytelen tehát elfogadni a közhasználatú kliséket, mert tudja, nem mehet szembe a közvélekedéssel: „széllal szemben nem lehet”...

S nem is érdemes. (Ez a megállapítás százöt esztendő távlatából is érvényesnek tűnik fel.)

Nem lévén naprakész a hazai és a nemzetközi szociológiai és társadalomlélektani szakirodalomban írásom e betétjéhez érve még nem tudtam, hogy az *optikai csalódás* szerepel-e, s alkalmas-e mint *magyarázó elv* (vezérfonal, „vörös farkok” etc.), legalábbis mint *módszertani fogás* (eljárás) komplex társadalomtörténeti folyamatok leírására s azok értelmezésére. Ám 2025. február 3-án jutott tudomásomra, hogy „nyitott kapukat döngetek”, Angelusz Róbert (1939–2010)

111 L. Csepeli György: *A meg nem gondolt gondolat. A zsidóellenességtől a népiertásig*. Budapest, 2016, Kossuth Kiadó.

112 L. bővebben uő: *Mi az igazság? A zsidókérdésről*. Budapest, 1920 [március hava]. Újra-közölve: *Budapesti negyed*, 23. szám, 1991/1. (Országos Széchényi Könyvtár; <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00018/bpn2329.htm>) (az én kiemelésem! B-KB! A továbbiakban *Kóbor 1920*.)

113 L. B-KB 2014, 223.

114 L. Borsi-Kálmán Béla: *Tartozni – de hová? Sophie Képès: Désappartenir. Psychologie de la création littéraire*. Paris, 2023, Éd. Les Lettres Nouvelles – Maurice Nadeau című könyvéről. In *Hitel*, 2025. augusztus, 100–114. (Rövidített angol nyelvű változatát l. – *Where Does One Belong?* címmel (Balikó Lengyel Péter fordításában) – *Hungarian Review*, September 2025, 94–106.)

115 „[...] Nem igazságokkal, hanem optikai csalódásokkal van dolgunk.” *Kóbor 1920, uo.*

116 [arcanum.com](https://www.arcanum.com) (<https://www.arcanum.com> › online-kiadványok › ahog)

csaknem harminc éve már lett az asztalra egy ebben a tárgyban született magvas szociológiai „megközelítést”.¹¹⁷

Mi tagadás, ez az értesülés nekem nagyon is kapóra jön, hiszen egyfelől máris fölvehetem, hogy az 1848–49-es magyar forradalmat és szabadságharcot előnytelen színben feltüntetető nyugati zszurnaliszták erősen leegyszerűsítő, mi több számunkra magyarokra nézvést rendkívül káros elfogult véleményét tíz évvel később határozottan cáfoló Kossuth Lajos és Szemere Bertalan egyaránt maguk is optikai csalódás martalékai. A francia közírók, köztük az ugyancsak párizsi emigrációba vonuló *Barthélemy Szemerével* heves sajtóvitába¹¹⁸ bonyolódó Ubicini azért, mert elkerülte figyelmüket, nem járta meg eszüket, hogy az, amit ők „fajharcznak”, a „magyarok” által elkövetett nemzeti(ségi) elnyomásnak és kíméletlen asszimilációs kényszernek címkéznek az egy nagyon is jól körül határolható társadalmi integrációs és (modern) nemzetté válási/fejlődési *follyamat* következménye, amely épp a *francia minta* alapján történik, s az hazájukban jó másfél évszázaddal korábban elkezdődött,¹¹⁹ s épp a Nagy (Polgári) Forradalom után nyolcvan-száz évvel kap igazán lendületet és válik irigylésre méltóan hatékonyvá.¹²⁰ Hiszen, ha nem *így* volna, nem azt venné át a svájciakat¹²¹ kivéve szinte *mindenki*, a magyar és a román patriótákat is beleérve.

Ubiciniék védelmében pedig rögvést el kell mondani, hogy a jelenséget (a Kóbor és Angelusz-féle optikai csalódást) megmagyarázó kategóriát – az időbeli eltolódást, fáziskülönbséget, fáziskésést jelentő *décalage* fogalmát – csak az 1920-as/1930-as évek fordulóján vezették be az *Annales* történeti iskola vezető történészei, Lucien Febvre (1878–1956), March Bloch (1886–1944) és kollégái.

Kossuth és eszmetársai (kivált Szemere Bertalan) pedig, jóllehet helyesen (s maig érvényesen) világítottak rá az őket keményen támadó nyugati sajtómunkások némely vaskos tévedésére, főleg a „fajharcz” és az „osztálykormányzat”

117 L. erről Angelusz Róbert: *Optikai csalódások. Közvélemény, nyilvánosság, tabu, mimikri*. Budapest, 1996, Pesti Szalon Kiadó (különösen 168–212.) (Itt köszönöm meg Csepeli György szíves felvilágosítását! B-KB.)

118 A polémia a *Siècle* című párizsi lap hasábjain zajlott le 1858 elején. (B-KB.)

119 Elias, Norbert: *A civilizáció folyamata. Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálódások*. Ford. Berényi Gábor. Budapest, 1987, Gondolat Kiadó. (Második, javított kiadás: Budapest, 2004, Gondolat Kiadó [Társadalomtudományi Könyvtár, Új folyam])

120 L. erről Eugen Weber: *Peasants into Frenchmen, the Modernization of Rural France 1870–1914*. Stanford, California, 1976, főleg 303–338. L. még erről Tóth Sándor: *A nemzet európai modelljéről. Kísérlet annak tisztázására, hogy mi a nemzet szerepe az emberré válás folyamatában*. Bukarest, 1993, Kriterion Könyvkiadó.

121 L. erről Bíró Béla: A svájci modell. In uő: *Egyensúlykényszer*. Budapest, 2004, Kiadja a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 245–251. (Megjegyzés: a kötet fedelén ez szerepel: „Mi határon túli magyarok, otthon is, akárcsak itthon, gyalogok vagyunk a politikai sakk-táblán”... Az erdélyi szerző létkérdésekre keresi a választ. Áttelepedni vagy maradni? Mik a népeességapadás valós okai? (További Bíró Béla kötetek: *A füst árnyéka* [esszék, tanulmányok]. Csíkszereda, 2003, Pallas-Akadémia; uő: *Határokon innen és túl*. Csíkszereda, 2005, Pallas-Akadémia.)

közötti hatalmas fogalmi távolságra (különbségre), azt nem fogták fel teljes mélységében, milyen roppant nagy ellentmondás feszül legfőbb vágyuk és eltökélt szándékuk a „polgári Magyarország” intézményes és jogi kereteinek megteremtése és saját – főként közép- és kismemesi státuszukból levezethető – társadalomszemléletük s a magyar régmúltban gyökerező alig változtatható politikai beidegződéseik között. S tették ezt egy nagyon rizikós okból, amit a legokosabb emberek is gyakran elkövetnek: képtelenek voltak saját magukat és szerepüket kívülről (és felülről) szemlélni, ennél fogva – ritka kivétellel, mint Kemény Zsigmond¹²² és Bolyai János – nem merült fel bennük kellő súllyal annak eshetősége (ami be is következett), miszerint az ellenérdekelt politikai erők (a „bécsi udvar”, a brit és francia kormánykörök, a cári diplomácia s főként a magyarországi „más ajkú” honpolgárok) számára *korántsem evidencia* mindaz, ami a márciusi/áprilisi törvényekben intézményesült s hatályossá vált, különös tekintettel ennek – a korszerűsödött és megerősödött független Magyarországnak, a Kossuth által megálmodott virtuális „Magyarhonnak” – az „összeurópai súlyegyen” megbillentésére való esetleges geopolitikai következményeire. Nem is beszélve arról, hogy Kossuth az elszakadást akarta – Kemény, Széchenyi, Eötvös és Deák stb. ellenben a birodalmi egységen belüli önkormányzatot. Ők tudták/éreztek, hogy a teljes függetlenség vágyalom, és lehetséges következménye, az európai *balance of power* megingatása/megdöntése miatt nem is lehet Magyarország érdeke. Kossuth viszont kihasználva a 1849 tavaszán eluralkodott „most vagy soha” hangulatot a néppel¹²³ erőszakoltatta ki a geostratégiaiilag rendkívül kockázatos debreceni trónfosztást – a (a köznemesi többségű) képviselőkkel

122 Filep Tamás Gusztáv írja: „A románság már abszolút többséget alkot a fejedelemségben, de jogai csak három nációnak vannak: a magyarnak, a székelynek és a szásznak. Jogon kívül áll az ortodox vallás is – ezt Kemény tételesen is anomáliaként említi a két Wesselényi Miklósról írott tanulmányában.” L. Sok zaj egy tojáslepényért – Kemény Zsigmond a nemzetiségi kérdésről. In *A sors kísértései. Tanulmányok Kemény Zsigmond munkásságáról születésének 200. évfordulójára*. Szerk. Szegedy-Maszák Mihály. Budapest, 2014, Ráció Kiadó, 20; Rigó Lászlót véleménye ez: „A románok bevett nemzetként való elismerését [Kemény] különösen szívügyének tekinti, megengedve nyelvhasználatuknak, művelődési intézményeiknek a szászokéhoz hasonló mértékű kifejlesztését. L. uő: *A hírlapíró Kemény (1837–1846)*. In Kemény Zsigmond: *Korkívánatok*. Publicisztikai írások 1837–1846. Budapest, 1983, Szépirodalmi Könyvkiadó, 477.

123 Erről ezt írja a valaha élt egyik legkiválóbb (de a „zsidókérdés” útvesztőiben egy kicsit – akár csak maga Szekfű is – szintén ’eltévedt’, mondhatni „optikai csalódás” áldozatává vált) magyar történész, Mályusz Elemér, a húszas-harmincas évek történészi „közvélekedését” (s persze a „keresztény-úri középosztály” enyhén antidemokratikus önszemléletét) híven megjelenítve: „A magyar társadalmi fejlődést éppen az különbözteti meg a nyugattól, ahol nemcsak a városi polgárságot, de még a falusi földművelő osztályt sem lehet figyelmen kívül hagyni az aktív politikai tényezők közül, hogy ez a nagyszámú nemesi réteg, a szegény nemesség, amely t. i. gazdaságilag jobbágy sorban élt, személyes nemesi jogait azonban megőrizte, volt az a tömeg, amely már nem pusztán mozdulatlan anyag, de még nem is művelt, öntudatos, amely vezethető s amelynek hivatása, hogy az ügyes vezető szavának súlyt adjon.” L. uő: A helytörténeti kutatás feladatai. *Századok*, 1923–1924, 538–566. (Az én kiemelésem! B-KB.)

nemigen tudta volna megszavaztatni. Azaz nemcsak nemesi, hanem mondhatni „össznépi öncsalás”-ról – újabb *káprázatról* – is bőven szó van.¹²⁴

Nem folytatom, hiszen egy terjedelmes monográfia is elégtelen volna, hogy emez érzékeny problémahalmazt minden részletében és árnyalatában magam is újra kifejtsem.¹²⁵ De az talán a nagyobb tévedés kockázata nélkül megismételhető, hogy minden szereplő (*aktor*) a Kóbor Tamás és Angelusz Róbert-féle optikai csalódás (farkasvakság) hatása alá kerül: Kossuth és társai *nemes műveltségben* nem igazán érzékelik, hogy polgárság hiányában lehetetlen *polgári átalakulást* levezényelni és „polgári Magyarországot”¹²⁶ teremteni, a francia zsrnaliszták, s különösen az északolasz (lombard) eredetű Jean-Honoré-Abdolonyme Ubicini (1818–1884) pedig nem tudják, hogy nyakig benne vannak a jakobinus típusú francia nemzetállamiság (az *État/Nation*) folyamatában s olyasmit rónak fel a magyar reformpolitikusoknak, amely hazájukban évtizedek óta zajlik s éppen akkortájt, az 1789-es „nagy (polgári) forradalom” után nyolcvan/száz esztendővel gyorsul fel igazán.¹²⁷

Mindezt szándékosan sarkítva úgy is leírhatjuk, hogy Kossuthék voltaképpen a *lehetetlent* kísérelték meg, azt próbálták megvalósítani. Erre is (mint nagyon sok mindenre) akad egy találó magyar mondás: *Fából vaskariká!* Nem is mindig magyar eredetű s magyarul is csak törve beszélő arisztokraták,¹²⁸ köz- és kisnemes fiak próbáltak oly módon „polgárosítani”, hogy az ehhez elengedhetetlenül szükséges szerkezeti elem – maga a *polgárság* – éppen csak alakulóban volt, s ami mégis létezett belőle azt is helyesebb polgári érdekű rétegek laza konglomerátumának nevezni, amelynek számos összetevője nem is volt még

124 Itt köszönöm meg Filep Tamás Gusztáv a „helyzet” helyes értelmezéséhez elengedhetetlen lényegbevágó kiegészítéseit! (B-KB.)

125 Ezt különben meg is tettem már *Nemzetfogalom és nemzetstratégiák. A Kossuth-emigráció és a román nemzeti törekvések kapcsolatának történetéhez*. Budapest, 1993, Akadémiai Kiadó c. monográfiámban, amely egyszersmind kandidátusi disszertációm is volt (a továbbiakban B-KB 1993.) L. erről újabban Hermann Róbert frappáns összefoglalóját: *Kossuth konföderációs koncepciója. A magyar emigráció elképzelései az együttélés újraszabályozására 1849–1867*. (1–17. old. Országos Széchényi Könyvtár; https://epa.oszk.hu/03100/03122/00023/pdf/EPA03122_rubicon_2018_02_004-017.pdf) (a továbbiakban Hermann: *Kossuth konföderációs koncepciója*.) Vö. írásunk 173. jegyzetével is! (B-KB.)

126 L. ehhez még Borsi-Kálmán Béla: Polgári Franciaország és nemesi Magyarhon? A francia forradalom és a forradalmi Franciaország képe a magyar nemesi értelmiség körében a magyar jakobinus mozgalom leverésétől a reformkor kezdetéig, 1795–1830. In *B-KB 2002*, 13–34.

127 Ízelítőül idézek egy sokat mondó részletet Ubicini 1858. február 6-i Szemeréhez intézett viszontválaszából, amelyben elismeri ugyan, hogy a magyar országgyűlés 1848-ban valóban eltörölt minden régi megkülönböztetést és proklamálta a magyarországi népek polgári és politikai egyenlőségét, de „azzal a feltétellel, hogy mindezek a fajok olvadjanak be a hajdan uralkodó fajba. A Románok ezentúl ugyanazokkal a jogokkal bírnak majd, mint a Magyarok, de azzal a feltétellel, hogy Magyarok lesznek.” L. erről bővebben *B-KB 1993*, 68–70. (és a hozzá tartozó jegyzetek!) Vö. az előző három, továbbá a 135. és a 151. sz. lábjegyzetekkel is! (B-KB.)

128 *Gyáni–Szilágyi 2024*, 301.

magyar – legfeljebb *tendenciájában*, a főntebb már szóba hozott méliuszi „*polgár-magyar*”, vagyis a tömegesen (társadalmi méretekben) megteremtendő magyar *úriember/úrinő* formájában.

S mindeközben gyakorlatilag szinte senki nem ébredt a tudatára, hogy a francia és a magyar társadalomszerkezet-és (ebből is következően) mentalitás (észjárás, gondolkodásmód) minden látszat – azaz ismét: *optikai csalódás* – ellenére számos típus-tani alapvonással rendelkezik, amit elhomályosít, elleplez s a felismerhetetlenségig *eltorzít* a két fejlődés közötti, mintegy másfél/két évszázadra becsülhető *fáziseltolódás/fáziskésés*. Olyannyira, hogy Kossuth és Szemere francia vitapartnereiben fel sem merül s kritikai éllel mindmáig nem fogalmazódik meg utódaikban sem¹²⁹ amaz újabb – s számunkra, magyarok számára, közelebbről a magyar nemzetépítésre, honmentésre s valódi (citoyen) polgárosodásra nézve egyaránt tragikus kimenetelű – Trianonban tetőző francia optikai csalódás, amelynek következményeként az alkatiilag hozzájuk (ti. a francia fejlődés logikájához s tipológiájához) térségünkben legközelebb álló, azzal a leginkább rokonítható (magyar) társadalomfejlődésnek és nemzetépítésnek adtak mattot a *principe des nationalités*-val,¹³⁰ vagyis „nemzeti elv”-vel.¹³¹ S azt pedig végképp, minden jel szerint napjainkig nem gondolták át – s immár több mint egy évszázad elteltével aligha vizsgálhatják felül (s nem volna rá már erejük sem!) –, hogy a rivális szomszédnépi (román, szerb, szlovák) nemzetvé válásokat s államépítéseket előnyben részesítve (a politológialag azoknál semmivel sem kevésbé jogszerű és méltányos – ráadásul társadalomtörténetileg/szociológiaiilag jóval „szervesebb” – magyar törekvések rovására) csupán a *décalage* objektív törvényszerűségeit erősítették fel s tették gyakorlatilag visszafordíthatatlanná. Olyan, egyébként tagadhatatlanul ugyancsak legitim (de a magyarénál fejletlenebb, más, a mienknél is megkésettőbb fázisban/idősíkban¹³² lévő)

129 Az egyik általam ismert nagy kivétel napjaink talán legnagyobb hatású francia politológusa, Emmanuel Todd, aki egyik, e sorok szerzőjéhez intézett magánlevelét így zárta: „Én mindig azt gondoltam s gondolom most is [...], hogy a német [geopolitikai] térségbe való hosszú állami és történelmi *beékeltsége ellenére Magyarország egy olyan második Franciaország, amelynek [történelmileg] nem volt szerencséje.*” (Je pense toujours – je vous l’avais dit je crois – qu’en dépit de sa longue inscription étatico-historique dans l’espace germanique, la Hongrie est une deuxième France qui n’a pas eu de chance.” Részlet Emmanuel Todd Borsi-Kálmán Bélához intézett 2014. november 14-i keltezésű elektronikus leveléből. Vö. *Gyáni–Szilágyi 2024*, 36–41.

130 Köznapi értelemben ez az *egy állam egy nemzet* elve. Legutóbb kifejtve: Pierre Harmignie: Note sur le principe des nationalités. In *Revue Philosophique de Louvain*, vol. 28, n 9, 1926, p. 23–36 (DOI 10.3406/phlou.1926.2424, lire en ligne [archive])

131 „[...] a fr.[ancia] nemzetállam koncepció [lett] a *vesztünk*”. Cédula, Tóth Sándor (1919–2011) néhai kolozsvári filozófiaprofesszor írásával. (Kiem. az eredetiben! B-KB.) L. bővebben uő: *Milyen fogalmat jelöl a nemzet-terminus?* Kézirat, 53. old. Vö. írásunk 120. sz. jegyzetével is! (B-KB.)

132 L. erről egy román vasgárdista szellemiségű gondolkodó, Sebastian Mocanu (1916–2001) beismerését cellatársa, Takács Ferenc felvetésére reagálva miszerint uralmi helyzetben, a két világháború között a román szellemi elit egyetlen képviselője sem emelte fel szavát

rivális nemzetépítéseknek adtak óriási előnyt – a magyar sanszokat egyszerűsmind a minimumra csökkentve –, amelyek társadalomfejlődése, civilizáltsága, „polgárisodás”-ának szintje (foka) alacsonyabb volt annál, amit a „magyar fejlődés” minden szerkezeti problémája, demográfiai deficitje s napjainkban is érvényes mentális (rendies, hierarchikus „feudális”) ballasztja¹³³ ellenére az első világháború kitöréséig már kivajúdott magából.

(Folytatjuk)

a magyar kisebbség védelmében, amiképp azt a dualizmus éveiben Mocsáry Lajos, Deák Ferenc, sőt egy ízben még – persze már nagyon elkésve – maga Kossuth is megtett. – *A magyarok megengedhették maguknak ezt – vélte –, nekünk a történelem még nem adott időt erre.*” L. Takács, 244.

- 133 Az előítéletes gondolkodás, ama „jellegzetes rendies korlátoltság, az oldali és lefelé látásra való képtelenség” úgyszólván általános magyarországi érvényét így önti formába elgondolkodtató tanulmányában Tóth Zoltán (két részletben): 1, „A [...] társadalmi osztályozás nem-hogy értéksemlegességre törekedne, hanem ellenkezőleg rendi, majd később rendies polgári osztálykategóriáinak érvényességét is, a személyek állásának jogosultságát is egy másik síkról kell elnyerje, minősítés formájában.”; és 2, „A [magyar társadalomfejlődésben és közgondolkozásban] a mindenhová lehatoló rendi választóvonalak mindkét oldalán s mindenfajta társadalmi különbséghez, a társadalmi felemelkedés minden formájához minőségi képzetek kötődtek, amelyek kifejeződtek a csoportok egymással szembeni bánásmódjában s a kapcsolati formákban.” Tóth Zoltán: A rendi norma és a „keresztyén polgárisodás”. Társadalomtörténeti esszé. *Századvég*, 1991/2–3. 75–131. (Az idézeteket l. *uo.* 69. és 91.)

Posztmodern honfoglalás-regény

Hász Róbert: *A künde*

A doroszlói születésű Hász Róbert még jugoszláviai magyar íróként mitologikus témájú elbeszéléskötettel lépett pályára, *A szalmakutyák szigetével* (1995). Aztán ideiglenesnek szánt, s véglegessé vált Szegedre történő áttelepedését követően már Magyarországon jelentek meg regényei: a *Diogenész kertje* (1997) sci-fi, a megnevezetlenül is a délszláv háborús témájú *Végvár* (2001), *A künde* (2006) a magyar honfoglalás körüli korról, aztán írt szerelmes regényt (*Júliával az út; 2010*), útleírásba öltött tudósi életrajzot Sajnovics Jánosról (*A Vénusz vonulása*, 2013), negatív utópiát (*Ígéretföld*, 2015), legutóbb pedig három detektívtörténetet Fábián Marcell pandúrról és a múlt-múlt századfordulós Zombor multikulturális világáról, valamiféle szelíd nosztalgiával a Monarchia iránt. Hász tematikai és műfaji sokféleségével is jelzi, hogy kerüli a kisebbségi, kisebbségi születésű írószerepet, témában, időben, helyszínekben, és ugyanígy kerüli a főbb magyarországi irányzatokba való besorolhatóságot is. Különutassága – és tartózkodása a közszerepléstől – is közrejátszhat szerényebb hazai recepciójához, miközben német, olasz, francia nyelven több regénye is megjelent, olasz és franciaországi díjakban részesült.

Mindenesetre az életmű meglepetése a közvetlen nemzeti és kisebbségi sorskérdésektől magát távol tartó író magyar honfoglalás kori regénye, *A künde*. A recepció jobbára posztmodern történelmi regénynek nevezi, bár megoszlanak a vélemények. Bombitz Attila vitatja, mások, így Halmai Tamás, Orcsik Roland egyértelműen annak nevezi, és Olasz Sándor is hajlik a posztmodern történelmi regény meghatározásra. A posztmodern minősítést elfogadók rendszerint azzal a kiegészítéssel tekintik annak – ahogy Szigeti Kovács Viktor pontosan megállapítja, – hogy *A künde* „olyan történelmi témájú regény [...], amelynek fókuszában elsősorban nem a történelem elbeszélhetőségének kérdése, hanem, kissé klasszikus módon, maga a történet áll”.¹ S talán a regény e műfaji

PÉCSI GYÖRGYI (1958) József Attila-díjas irodalomtörténész, a *Kortárs* folyóirat szerkesztője, az MMA rendes tagja.

1 Szigeti Kovács Viktor: *Hol volt, hol nem volt egyszer egy történet. Hász Róbert: A künde*. In <http://www.barkaonline.hu/kritika/277-hol-volt-hol-nem-volt->

különütassága is oka lehet, hogy rendre kimarad a hivatkozott posztmodern történelmi regénylistákból (Darvasi László: *A könnyymutatványosok legendája*; Márton László: *Testvériség*; Háy János: *Dzsigerdülen* – ezek a három részre szakadt országhoz, forrásokkal dokumentált korszakhoz kapcsolódnak). Pedig a rá való figyelmet már viszonylagos olvasói népszerűsége is indokolná (a regény két kiadásban is megjelent), sőt témaválasztása miatt is kiválthatott volna vitát, lévén a magyarság történetének legnagyobb vállalkozása a honfoglalás és az államalapítás – a korszak pedig igen érzékeny része jelenkori identitásuknak, múltképünknek és jövőképzetünknek is. (A másik érzékeny pontunk Trianon.) – A kor irodalmi emlékei pedig szűkösek, irodalmi feldolgozottsága meglehetősen szerény.

Akárhogy is, nehéz kockázat és büntetlenség nélkül a témához nyúlni. Éppen a kevés történelmi forrás a melegágya a sokféle elméletnek, spekulációnak (kettős honfoglalás elmélet, a hun rokonság, a magyarok és a magyar nyelv eredete, a rovásírás jelentősége stb.). Pedig valami nagyon fontos ott és akkor dőlt el (vagy nem dőlt el), és ebből a kompszági mivoltból azóta sem sikerült kikecmeregnünk – hovatovább ma újra aktualizálódni látszik a Kelet-Nyugat dilemma. Ahogy Umberto Eco írja „...a modern Európának valamennyi, ma is elevenbe vágó problémája középkori eredetű [...] a középkor a mi gyermekkorunk, mindig hozzá kell visszakanyarodnunk, ha kórelőzményre vagyunk kíváncsiak”.²

Hász Róbert *A künde* című regényének jelen ideje 973, helyszíne a Sankt-Gallen-i kolostor. Ekkor és itt jegyzi Alberich, a kolostor sriptora a krónikát, melyben az apát utasítására megírja a kolostor egy bizonyos Pannóniai Stephanus szerzetesének a szentté avatásához érvelő mártírtörténetét. A regényben a sriptor háromféle szövegváltozatban jegyzi az eseményeket. Először – ez a legrövidebb rész – Virgil főapát utasítására megkölti a szent életű Pannóniai Stephanus legendáját, mely szerint térítő útja során Stephanus mártíriumot szenvedett a vad tyrcök (magyarok) között. Csakhogy közben kiderül, Stephanus nem halt meg, visszatért, de Virgil apát ragaszkodik halott mivoltához, utasítására számúzve él a kolostorközelben. Stephanus régi tanítványa a sriptor, rábukkan mesterére, titokban meglátogatja. Stephanus elmeséli neki a magyarok közt tett utazásának igaz történetét. A sriptor titokban ezt is leírja. A harmadik szöveg-szólamban Alberich, a sriptor saját, személyes kommentárjaiban jegyzeteket fűz ehhez a furcsa históriához – hogy legvégül a legutolsó és legnagyobb titkot is ő, a sriptor leplezze le, melynek következményeként a teljes galleni világ, krónikástul, szerzetestül tűz martalékává válik, megsemmisül. A háromféle szöveget háromféle tipográfiával közli a könyv, a legterjedelmesebb Stephanus emlékező vallomása, egyúttal a regény főcselekménye.

2 Eco, Umberto: Szélszegyzetek *A rózsza nevéhez*. In Uő: *A rózsza neve*. Bp., 2007, Európa, 615.

A scriptor a krónikát 973-ban írja, az emlékezés viszont mindegyre 904-re utal vissza. 904 valós történelmi idő, a bajorok béketárgyalásra hívják, törbe csalják Kurszán kündét (kende), és kíséretével együtt megölik. (Kurszán meggyilkolása után a magyarok nem választanak új kündét, megszűnik a kettős hatalom, majd 907-ben Árpád vezér is meghal.) Ugyanebben az évben, 904-ben egy rejtélyes múltú gyereket visznek a Sankt-Gallen-i kolostorba, aki a Pannóniai Stephanus nevet kapja. Majd 927-ben egy másik rejtélyes sorsú, Stephanusnál pár évvel idősebb, Virgil nevű szerzetes is ide érkezik, a későbbi apát. A krónika megidézett főcselekménye pedig 963-ban kezdődik. Az elbeszélte történet szerint Virgil apát ekkor küldi el Pannóniai Stephanust titkos küldetéssel, szövetséget ajánló pápai üzenettel és egy rejtélyes medállal a tyrcökhöz (magyarokhoz).

A főtörténetben Stephanus meséli el kalandos útját a megosztott és mély depresszióba süllyedt pogány tyrcök országában. A 955-ös augsburgi csatavesztéssel befejeződnek a nyugati kalandozások, a keleti őshazába nem térhetnek vissza, nyugatra bezárult az út, az államalapításhoz még nem forrtak ki az erők, Róma és Ottó császár vagy a bolgárok és Bizánc között kell választani. Az Árpád-vonal (gyula-vonal) nyugat felé tekintget, a Kurszán-vonal (künde-vonal) visszatérne az őshazába. Végül az egymással is hadban álló törzsi vezetők közül a bizáncinak keresztelkedett Gejúza-úr (Géza fejedelem) ragadja magához a hatalmat.

Stephanust az apát egy medállal bocsátja útjára, a medálban a tyrcök a 904-ben bajorok által megölt Kurszán jelvényére (ez menti meg az életét és ez okozza kevés híján halálát), Stephanusban pedig Kurszán holtján hitt fiára, Csabára, a törvényes künde utódra ismernek. Stephanus lassacskán maga is nemcsak elhiszi, de felismeri magában a künde gyereket, sőt még a kisgyermekkorában beszélt, de elfeledett magyar anyanyelve is, s még lovagló ösztöne is életre kel. S innentől versenyt fut a marakodó gyula-kende párti hatalmak közt: a titkos küldetés átadása helyett egyre inkább az életéért küzd, hogy végül visszameneküljön Sankt-Gallenbe. Ez a regény lineáris főtörténete.

A *künde* regény megírásához Hászra ösztönzőleg hathatott Umberto Eco, aki *A rózsza neve* könyvével kiszabadította a történelmi regényt a korhoz kötött hitelesség elvárása alól. Eco szerint „a történelmi regényben nem szükséges, hogy lexikoncímzó-szerűen felismerhető szereplők lépjenek a színre. [...] A szereplők tettei révén könnyebb megérteni a történelmet, mindazt, ami történt. Az események és a szereplők a képzelet szülöttei, mégis csupa olyasmit tudunk meg általuk, ...ami a történelemkönyvekből sohasem derül ki számunkra ennyire világosan.”³ „A regény kozmogóniai ügy, olyasmi, amiről a Genézis is szól. [...] a meséléshez először is világot kell alkotni, és azt kell berendezni, amennyire csak lehet, a legutolsó részletig.”⁴ És még hozzátézi: „az ember

3 Eco, Umberto: i. m. 616.

4 Eco, Umberto: i. m. 592.

mesélő állat”, fontos, hogy szórakoztasson is, azaz több szinten is befogadható legyen. Ő maga krimit írt, de pazar intertextus-láncolattal beleírta a középkort és az európai bölcséleti irodalmat meg költészetet a művelt olvasó számára.

Hász a regény megfelelő pontjain az ősi magyar monda-, hit- és hiedelemvilágot mesélteti el, meséli újra, ő is kolostorba helyezi a főtörténet keretét, itt történik meg az írás – és azáltal, hogy Sankt-Gallenben, egy idegen szerzetes rögzíti Stephanus-Csaba magyarországi útját, egyszerre hitelesíti az idegen, a kívülálló szemével, és egyszerre vonja kétségbe, ugyanezért. Azt pedig rejtett Eco előtti tisztelgésnek tekinthetjük, hogy szimbolikus szerepet éppen egy rózsa tölt be – a künde virága, az odahagyott, elveszett, sóvárgott Kelet, az ő-, az igazi haza szimbóluma (már-már elpusztul, ám a főhősnek sikerül egy kis gyökérdarabkát magával vinnie, tehát nem szakad meg a folytonosság).

A magyar történelmi regény a 19. században nyerte el formáját, a romantika és a realizmus korában. Lukács György sokat hivatkozott meghatározása szerint történelmi regény az, ami történelmet jelenít meg, kis vagy nagy személyek sorsán keresztül. A *künde* nem a történelmet jeleníti meg, hanem olyan fikció teremtette sorsszerű életeket, melyek egy meghatározott történelmi korban a titkok, a fátum, a rendkívüli helyzetek révén összegabalyodnak a valós nagy történelmi személyekkel, mintegy akaruk ellenére sodródnak a nagytörténelem közelébe. Ezek az akaraton kívül a történelem közelébe való sodródások, a titkok szövevényes hálójába való belebotlások sorozata adja a regénycselekmény első szintjének izgalmas, kalandregénybe illő, sodró dinamikáját.

Ugyanakkor a regényben a történelmi háttér és a történelmi nevükön jelzett hősök (már amennyire elvárható vagy lehetséges), mint Sarolt, Gejúza, Taksony, Keve, Jutas, Zubor, Zelind, Tar stb. szerepe, a hatalmi harcok, ütközetek, árulások történelmileg hitelesek – olyan áthallásos kérdésekkel a mai korra, mint a nemzeti megosztottság, a keleti vagy nyugati orientáció, az idegenség-otthonosság-identitás dilemmája. Hász nem egy újabb preconcepciót követve szervezi a történelmi hátteret, mint inkább a róluk kialakult egyezményesnek mondható történelmi képzetet rekonstruálja. (Tehát iskolásoknak javasolható irodalom.) Leírásaiban igyekszik hitelesen megjeleníteni a korabeli életkörülményeket, a honfoglaláskori Kárpát-medencei népek tárgyait, öltözékét, eszközeit, lakóhelyeit, a földbe ásott viskótól a jurtasátron át a fejedelem fából épült palotájáig, a mindennapi életmódot, az élet rendjét a születéstől a párválasztáson át a halálig, a hadviselés módozatait, a korabeli táj jellemzőit stb. (E tekintetben jelentős kutatás előzte meg a regényírást.)

Hász a személynevek archaikusabb formáját használja – Geyüza, tyrcök, megyerek stb. – ez eleinte lehet zavaró, viszont használatuk folyamatosan fönn tartja a régiesség hangulatát, atmoszféráját, valamint bizonyos szituációkban erősen archaizált stílusban szólalnak meg a szereplők is – ez sem okoz olvasói zavart; a hivatalos krónika imitálja a régi krónikák nyelvét, egyébként a regénynek a mai köznyelv az alapja, helyesen, viszont fölvehető az olykor triviális

vagy inkább igénytelen, banális nyelvi fordulatok használata – „Tudd meg, ha ivadékanak akár egyetlen haja szála is meggörbül, ezt a rohadt fejdíszet kivágom az ablakon és gyalog megyek vissza Gallenbe” – inkább ezek a szövegidegen fordulatok zökkentik ki az olvasást, mint az archaizmusok. (Egy gondosabb szerkesztéssel javíthatók az újabb kiadásokban.)

A hiteles valóság és a fikció határán helyezhető el a regény egyik hosszabb epizódja, Stephanus-Csaba találkozása Ejnek-vel, az egyetlen, még élő vén tál-tossal. A tálto elmeséli, áthagyományozza a közös tudást az ősokról: a világ teremtését, Öregisten pogány istenségét, a fehér ló történetét, a halál- és a túl-világképzetet, sőt egy rituális sámánszertartás keretében Stephanust kündévé, Csabává avatja.

A regény elmesélt főtörténete Stephanus útja a nyugati határfolyó (Enns) átlépésétől a hegyen túligtól (Kárpátok) a Sankt-Gallenbe való visszameneküléséig. Eleinte latin papként csodálkozik rá a barbárnak ismert tyrcökre, majd pogány sámánként születik újjá, de pillanatra sem feledi vagy tagadja meg nyugati keresztény identitását, s eközben találkozik közemberekkel és törzsi vezetőkkel, pont annyira, hogy a regény kozmogóniailag teljes víziót adjon a korról és a korabeli állapotokról. De bár a regény törekszik az egész hiteles víziójára, a hitelességet folyamatosan kétségbe is vonja azáltal, hogy folyamatosan keveredik fikció és valóság – a regénycselekmény első szintjét pedig a fikció uralja.

A legfőbb fikció maga Stephanus. Belső megosztottság, testvérharc dúl a vezérek közt, békére, jó vezérré, megváltóra, csodára várnak a letargiába süllyedt megyeri népek, leginkább Kurszán alulmaradt, a hatalomból egyre inkább kiszoruló törzsei. Szerintük ősbűn terheli Árpádot („s dúlt harag kebledre”), aki árulással megölette Kurszánt a gyermek Csabával együtt, hogy egyeduralomra törjön. És ím, megtörténik a csoda – Csaba visszatér. Szép íve a regénynek, ahogyan az eseményekkel sodródva Stephanus fokozatosan elfogadja, hogy ő Kurszán elveszettnek hitt fia, s ebben a sodródásban éli meg az identitásválság, a kettős identitás és az identitásváltás súlyos, egyszerre személyes és történelmi dilemmáját: „Stephanus es vagyol, a popul, mert azként kellett élned... popul vagyol es künde es. A mi bajunk a megyereké, időtlen idők óta, hogy nem ismertünk mást, csak magunkat, a múltunkat, elfeledett időket siratunk, de jövől te, azki ismered a napnyugat nyelvét és lelkét, szíved mégis megyeri, nálad a künde-jel, átjár az isteni lélek, kezeden a varázs, hogy ismét naggyá tedd ezt a népséget, új világot nyiss néki...” – mondja, afféle lélekvezetőként Ejnek, a sámán.

Stephanust, a legfőbb vezetőhöz tartva – mire célba ér, már Geyza lesz – szerencséje, balsorsa ide-oda sodorja kende és gyula marakodó hívei, egyik és másik igazság közt. A történet megindítóan szép melankóliája, hogy a Künde elveszett népe keresésére induló Csaba-úr nevelődési, pokoljáró útja végére érve a nagy hegyen túl csak elpusztul falvakra talál, s belátja, hiába a sóvárgás az őshaza, Kelet felé, amely talán az érzelmeinknek, ösztönös otthonvágyunknak

adekvát lenne, bezárult minden út. S itt olvasható a regény legszebb, leglíraibb része: a farkasos hóban-fagyban, lázálmában, haldokolva megérti, hogy végül „a dolgok véglegesen a helyükre kerülnek, megoldódik minden, egyszer s mindenkorra”. Ebben a transzcendens egzisztenciális létmegértésben jelenik víziójában a gyermek, aki a megyeriek hite szerint elvezeti az örök hazába. „És boldog voltam, vége van, túl vagyok mindenen, meleg volt körülöttem, béke, hazaértem, a szőlőskertem végében ültem immár [...] és valakinek a hangját hallottam, egy gyerek halk szepegését [...] kisgyermek állt a közelemben, szólolongatott, panaszkodott, eltévedt a hegyek között, nem idevaló, az erdőn túl van az otthona, segítsék neki hazajutni, fél egyedül, kísérem el, én megsajnáltam, kézen fogtam és elindultunk.”

Ha ezzel a megbékélt haláljelenettel fejeződne be a könyv, akár a romantizált történelmi regények közé is besorolhatnánk. Csaba-Stephanus azonban megmenekül, és visszatér Sankt-Gallenbe, az apát pedig hallgatásra kötelezi és számúzi. Ekkor már mindenestül a mesék, fikciók világában vagyunk. Ekkor lép elő a scriptor cselekvő szereplővé, a legutolsó lejegyzésben: közli Virgil apáttal, hogy nemcsak az általa megrendelt krónikát, de Stephanus vallomását is lejegyezte, jegyzeteit pedig elrejtette. Kiderül – ha eddig nem volt eléggé csavaros a történet – hogy Kurszán két túsznak szánt gyermekkel ment a bajorokhoz, a sajátjával, és Árpádéval. A bajorok a gyermekeket magukkal vitték, külön kolostorban nevelték, egyikükből Stephanus, a másikukból Virgil lett. Csakhogy Kurszán künde törvényes gyermeke Virgil, Stephanus pedig fattyúja (romantikus epizód a regényben, hogyan is vetélkedett egyazon szép pogány nőért a két vezér, Árpád és Kurszán). Az identitásválságok lipcsei csatája!

Stephanus már a regény elején emlékezni kezd azelőtti múltjára, a megyeri határt átlépve a kisgyermekkorában benne rekedt nyelven, magyarul kiált fel: „Gondolnád-e barátom, hogy az emberben lakozhatnak olyan képességek, melyek létezéséről fogalma sincsen? Képzeld el, hogy magadban őrzöd egy addig ismeretlennek hitt nyelv szavait, amikről nem is tudsz, és egyszer csak valami erős inger, talán a vad rémület hatására életre kel benned ez az idegen nyelv, és megnyílik előtted egy sohasem látott világ” – az idős pogány-keresztény szerzetes líraian szép vallomása az anyanyelv mindenek fölötti erejéről, és a saját-nak hitt identitásra való ráatalálás kegyelméről.

Virgil pedig apát lesz, beépül a hatalomba, megtagadja korábbi énjét, identitását, de tudat alatt a megtagadott én egyre erősebben feszíti, komplexusaitól nem tud szabadulni, ezért szándékosan küldi biztos halálba a megyerik közé Stephanus-Csabát: „én mindig tudtam, Passauban is, hogy ő ez az átkozott Stephanus, Tash, itt él Gallenben, én nem voltam olyan kicsi, amikor a bajorok magukkal hurcoltak, én emlékeztem mindenre, nem tudtam tőle szabadulni, a múltamtól, hogy lehessen végre valaki, de nem, [...] nem fogadtak be, megvetettek kiközösítettek” stb. Az identitás megtalálása a sors és/vagy a véletlen játéka? – ahogy megtalálható, rejtve is maradhat? Kik is vagyunk? Kiderül-e az igazság?

A regény három hangon beszéli el Stephanus útját. Alberich Virgil utasítása szerint megírja a hivatalos krónikát – amely köszönőviszonyban sincs a valósággal, eleve manipulatív, de a későbbi korok ezt fogják hitelesnek tekinteni. És lejegyzi Stephanus *igaz* emlékezését, bár tíz évvel később, amikor már Stephanus maga is bizonytalan némely emlékében, s ezt a bizonytalan, szelektív emlékezetet a scirptor ugyancsak emlékezetből rögzíti, sőt időnként maga is csal, játszik a szöveggel, csábítja a szöveg valóságteremtő lehetősége: „...a képesség, ami gyönyörködtet folyton, mikor Pannoniai Stephanus történetét annyiféleképpen tudom elmesélni a pergamenen, s úgy, hogy bármelyik igaz lehet, mikoron utóbb olvasom, amit leírtam, mintha nem is számítana valójában, melyik az igaz, lehet, egyik sem, mégis, megállnak a lábukon” – jegyzi meg saját kommentjében. Virgil apát szerint amit nem írunk le, az nincs, következésképpen amit leírunk, bár nem történt meg, valóság lenne? „A legenda – ilyen-olyan alkalomból elbeszélte és mindig más formában előadott történetekben – a szemünk láttára épül. Sokféle, de mindig valamilyen praktikus okkal magyarázható legendagyártás folyik. [...] Az elbeszélői státusz elbizonytalanítása is jelzi, hogy abszolút igazságról nincs, nem lehet szó, csak ellentmondó, olykor egymást kizáró részgazságok helyezhetők egymás mellé. Ez az elbeszélés (minden látszólagos egyszerűsége ellenére) reflektált olvasásmódot feltételez” (Olasz Sándor).

Hász nyilvánvalóan kettős játékot játszik, halálosan komolyan. *A künde* első jelentésrétegében, a story szintjén történelmi kulisszák közt játszódó krimi, utazóregény, kalandregény, nevelődési regény, ekként „a Gárdonyi-féle, áttekinthető cselekményvezetésű, »olvasmányos« történelmi regény hagyományához kapcsolható” (Halmi Tamás).⁵ Szomor Zsolt szerint „történelmi kulisszák közé helyezett krimiként éppúgy olvasható, mint a magyar nemzeti mitológia újra-, sőt, talán inkább: megteremtéseként”.⁶ Akár tekinthetjük a nemzeti mitológia megteremtésének is, de azonnal fel is függeszthetjük kijelentésünket: még a legnaivabb olvasó is kénytelen szembesülni a regény végén azzal, hogy a kündegyerekek története meg az egész utazás csak fikció, mese, hiszen az utolsó oldalakon mindent és mindenkit elemészt a tűz. Miközben azért ott motoszkál a naiv olvasó fejében is: hogy de meg mégis minden úgy van a könyvben, ahogy az iskolában tanul(hat)ta volna. Az Olasz Sándor említette reflektált olvasó viszont örömet leli ebben a furfangos szerkesztésű többszólamú regényben, melynek első szintje elfogadott történelmi háttérben játszódó hagyományos, lineáris kalandregény, krimi, ám e köré egy izgalmas posztmodern metanarrációs háló van építve. Az író, szabadon közlekedve és egyensúlyozva fikció és történelem között, csak a story hitelességét függeszti fel, a regényben megidézett történelmi hitelességet, és ha úgy tetszik, a benne foglalt nemzeti

5 Halmi Tamás: *Viae Dei. Terasz*, Irodalmi Szekció, 2006. 08. 21. <http://uj.terasz.hu>

6 Szomor Zsolt: *Ki a künde?* (Hász Róbert: *A künde*). In *Shvoong. Summarize Human Knowledge*, 2007. április 25.

sorskérdéseket, és az individuum önismereti és egzisztenciális kérdéseit nem. És ebben valóban különbözik más standard posztmodern történelmi regényektől, vagy ezáltal lesz sajátos posztmodern regény Hászé: a posztmodernet jellemző, az egész történelmi hitelességét megkérdőjelező ironia és az az ironikus kétely valóban hiányzik itt, helyét az egészre vonatkozó nemes pátosz tölti ki (egy nép és az egyes ember otthon- és identitáskeresése, fájdalma). Ahogy Orcsik Roland írja: „az első pillantásra hétköznapi szerzetesnek a története egy egész nemzet, s azon túl: minden gyökerét veszített identitás fragmentált története”.⁷

Nemes Márton: Ghosting Love 01, 2019 (akril, autofény, tükrőfólia, reflective vinyl, lézervágott fólia, vászon, olaj) 144 x 92 x 4 cm)

7 Orcsik Roland: Amikor a szimbólumoknak nyoma vész. In *Forrás*, 2007. 2. sz.

Visszatalálás a gyermekhez, aki voltunk

Fecske Csaba: *Eljöhetnél hozzánk*

Miként artikulálódik az idő múlásának problematikája, s hogyan manifesztálódik az időcentrikus látásmód a Fecske-i költészetben akkor, amikor a szerző a gyermekekhez szól? Az *Eljöhetnél hozzánk* (Orpheusz Kiadó, 2025) versgyűjtemény hibátlan ritmikájú alkotásokat ad az olvasók elé, melyek szókinccse nagy felületen érintkezik a gyermeki világgal, a szövegkorpuszok ugyanakkor filozófiai érvényességű megállapításokat is hordoznak. Fecske Csaba átmetaforizált világát ritmusból, zeneiségből, csillámló nyelvi játékosságból, bátran fogalmazott szóképekből, virtuóz versformákból építi fel, amit az adott válogatás is szépen mutat, ám az elmúlás folyamatának megragadására még gyermekverseiben is találunk példát. A népdalok pattogó ritmusától, az altatók megnyugtató, harmóniát árasztó dallamáig sokféle zeneiség sűrűsödik az *Eljöhetnél hozzánk* öt ciklusának szövegeiben. Harmonikusan illeszkedik a gyűjtemény az életműbe, s a Fecske Csaba-i gyerekirodalomba: a kötet ötvenhárom költeményéből hömpölyög az ironia, az önironia, a humor és az a fajta cinkosság, amely segítségével szinte összekacsint a szerző a gyerekekkel, jelezvén nekik, hogy nemcsak ismeri a világukat, de otthonosan is érzi magát ebben a létállapotban, ahová felnőttként is gyakorta visszatalál. Alighanem ez a titka annak, hogy írjon akár a természetről, a családról, a barátokról, az állatokról (vagy olyasféle „időpocsékoló tevékenységekről”, mint a fogmosás vagy a mosakodás) opusai könnyűszerrel jutnak el a kicsik gondolatvilágához, ízléséhez is. Fecske Csaba áttetsző szépséggel, játszi könnyedséggel megformált gyerekverseit felfejtve választ találunk arra, miként tud ilyen organikusan behelyezkedni a gyermeki létpozícióba a szerző. Poétikailag és világképileg egyaránt árad ezekből a költeményekből valamiféle természetesség, leplezetlen őszinteség, bensőséges szépség, gyermeki tisztaság, miközben a felfedezés pajkos kíváncsisága visszhangzik a sorokból. Az Én-t feltáró vizsgálódás is folyamatosan jelen van ebben a versnyelvben, melynek kifogyhatatlan, tarka rímei (látszólag) játékosan szervezik a korpust. Az *Eljöhetnél hozzánk* versgyűjtemény alig több, mint félszáz költeménye

FILIP-KÉGL ILDIKÓ (1976) író, újságíró, esszéista, irodalomszervező. Legújabb kötete: Kégl Ildikó-Filip Tamás: *Kétszemélyes ország / Land For Two* (Parnasszus Kiadó, 2025).

nagy időtávot fog át: a szerző 1996 és 2024 között született alkotásait adja közre. *A Jó leszek és a Kihalt tintaevők* 1996-ban (*Hol Voltam. Felsőmagyarország Kiadó és Új Bekezdés Egyesület*), míg az *Aludtej, aludtgyerek*, valamint *A tehén és a Lótánc* 2019-ben (*Mindigpalacsinta. Orpheusz Kiadó*) jelent meg önálló kötetbe rendezve. A kötet öt ciklusának – *A hegyek boldogok, Űrutazás, Lótánc, Aki okos akar lenni, Testvéres* – verseire kitekintve számba vesszük, hogyan artikulálódik a gyermeki aspektus adott versválogatásban, miközben a jellegzetesen szerzői tematika, mint az idő múlása, életünk végessége, az emlékezés, az értékvesztettség mégiscsak alapszituációja marad e gyűjteménynek is.

„Kókadtt fejjel alszik a tűz, / perceg az üszkös farakás”

Feltűnő jegye ennek a költészetnek a természetközelség: Fecske együtt él, együtt lélegzik a természettel, s mesevilágát is ebből a természetélményből alkotja meg. Az *Eljöhethnél hozzánk* nyitó ciklusának – *A hegyek boldogok* – kilenc verse is erre ad példát. „A messzi hegyek boldogok, / álmomban egyszer voltam ott. / Az anyáskodó fák alatt / tollászkodott a pirkadat” (*A hegyek boldogok*). Háborítatlan, csonkítatlan tájképeket fest meg verseiben a költő az apró borsodi faluról, a Bódva-völgyi Szögligetről, ahonnan alig tizenhat esztendősen származott el, s ami mindvégig viszonyítási pont maradt, az idilli gyermekkor helyszínét jelöli ki ebben a (vers)világban. Kováts Dániel jegyzi meg találóan egy helyütt, hogy „Még mindig kikerülhetetlen Fecske Csaba számára a gyermekkori falusi világ, a báméskodó kisfiú világérzékelése, mintha örökös nyár sugározna a régi időkből.”¹ Lírauniverzumát bejárva már a *Halpénzen vett világ* (Felső-Magyarország Kiadó, 2000) opuszaiból megtanultuk, hogy a versbéli hegyek a szülőfalut körülölelő Aggtelek-rudabányi-hegyvidék hegyei, a versbéli patak a települést átszelő, rekettyék közt futó Ménes-patak (*A Ménes-patak*). „Lázás a nyári éjszaka, / bágyadtan tér a szél haza. / Illatozik az estike, / a virágok legszebbike” – mondja a versbeszélő, aki a költemény keletkezésének idején földrajzi és optikai értelemben Miskolcra, az avasi lakótelep negyedik emeletéről végzi a kitekintést, ám költői látóteréből mégiscsak az „örök otthon”, a szögligeti parasztház kertjének estikéi nőnek ki. Meghatározó jegye ennek a költészetnek a szerző gyermeki szemléletének felidézése, s egy igen intenzív visszatalálás a (szögligeti) gyermekkorhoz. Szepes Erika gyakorta reflektál erre a látószögre, értelmezési tartománya azért is meglehetősen elgondolkodtató, mert ennek az időcentrikus költészetnek alapszituációjára mutat rá; „A szülőföld a ráismeréssel, az ismertség otthonosságával megadja neki az időtlenség-öröklét illúzióját: egyszerre élhet gyermekkorában és a rá visszaemlékező

1 Kováts Dániel: „összebékül az árnyék a fénnel” (Fecske Csaba: Első életem. Miskolc, 2006, Bíbor Kiadó). In *Műút*, 52. évf., 1. sz., 56–57.

felnőttként.”² Meghatározzák ezt a versnyelvet a hagyományos évszak-toposok, melyekkel ebben a ciklusban is rendre találkozunk (*Négy szél*): az ős az értékvesztést, a vég felé tartó létállapotot – „Az avar szagú őszi szél / bánatosan kornyikál” – „Tavaszi szél vizet áraszt / csókolja a rügyeket” – a tavasz a kezdetet jelöli, ám a körforgást, az újjászületést Fecskénél mindig megállítja, megbénítja valami, csak az elmúlás (fájdalma) marad konstans. Mindez a rezignáltság alapvetően a szerző lelkialkatából – de legalábbis életútja drámai eseményéből – táplálkozik, s alighanem törvényszerűen lengi át életművének darabjait. Miképp Jánosi Zoltán az alkotó „líraba vont személyisége” kapcsán megjegyzi; „A szerző arcát is a hiányok, az elmaradások, a kifosztottságok esztétikája építi.”³

Az *Eljöhethnél hozzánk első – A hegyek boldogok* című – ciklusának leggyengédebb verse, a *Parázs*, egy átmetaforizált mese, mely értelmező újraalkotása József Attila 1935-ben írt *Altatójának*. „Kókadtt fejjel alszik a tűz, / perceg az üszkös farakás, / alszik édesanyád, a láng, / aludj el te is kis parázs. / Hamu lesz majd, könnyű füst / a csöndben pici roppanás. / Felhőt húz fejére a hold, / alszol már te is kis parázs.” Megszokhattuk már, hogy az alkotó gyakorta teremt kapcsolatot József Attila lírájával, adott vers erre különösen szépen reflektál. Megannyi analógia tűnik fel a két opusban: az altatóvers sajátosságaira építve a költő(k) a biztonságos álmovilágba igyekeznek bevezetni az aludni készülő, ritmikus hangzással, harmonikus dallammal, megnyugtató, lecsendesítő, kedves képekkel. Fecske Csaba miközben megszemélyesíti a tárgyakat, ábrázolja apró mozdulataikat, gesztusaikat is – kókadtt fejjel alszik a tűz – végtelenül szelíddé, lággyá varázsolja a költeményt. Természetközelsége, a világgal való egy(lényegű)sége szépen megmutatkozik a versben, melynek alapszituációja szerint egy lassanként hamuvá égő parazsat becézget, s próbál kedvesen elalvásra bírni az alkotó, egyszerre esztétikai és intellektuális élményt adva a befogadónak.

A József Attila (és Weöres Sándor) előtti tisztelgés fontos tradíció ebben a költészetben, a kötet ötvenkét verséből három (*Parázs*, *Születésnapomra*, *Tűzoltó megy el az ablakod alatt*) értelmező újraalkotás, parafrázis. Megjelenítő élethelyzetek szerveződnek szövegbe, így a felnőtt olvasó is könnyen bevonódik ebbe az intenzíven átélhető, ötletgazdag mesevilágba, s a kicsikkel együtt járhatja be a versbeszélő által megteremtett univerzumot. Képessége, tudása, tapasztalata van arra a szögligeti-miskolci költőnek, hogy idő és tér korlátain átemelje olvasóit, hogy a lehető legasszociatívabb módon ábrázolja a világot. Az alkotót jellemző formai és műfaji sokszínűség jól látszik a kötet versein, melyek között altatódalt,

2 Szepes Erika: „a múltam küszöbén állok” (Fecske Csaba: *Első életem*. Miskolc, 2006, Bíbor Kiadó). In *Műút*, 52. évf., 1. sz., 58.

3 Jánosi Zoltán: Két költő a Bódva völgyéből – Kalász László és Fecske Csaba verseiről. In *Új Holnap*, 2006, 5–6. szám, 76–82. (Az MTA Miskolci Akadémiai Bizottságának székházában, 2006. szeptember 22-én tartott székfoglaló előadása.)

a Fecske Csaba által gyakorta használt szonettet, népdalt, mondókaszerű korpuszt is találunk, és persze megannyi szabadverset.

Az életről és a halálról, az örömről és a bánatról, az idillről és a tragikumról olyan nyelvi regiszterekkel szól adott gyermekverseiben (is), hogy antropomorfizált természeti képei erős hatást gyakorolnak a gyermek képzeletvilágára, de lételméleti felvetései továbbgondolásra készítetik felnőtt olvasóit is. Ennek a költészetnek az egyik legnagyobb ereje abban rejlik, hogy a gyermekek képzeletvilágához könnyen megtalálja az utat a szerző, miközben a felnőttek empirikus tudásához, ontológiai kérdésköréhez is kapcsolódni képes. Költői preferenciája a nyelvi minimalizáltság, s bár egy-egy hosszúverssel, verskatedrálissal is jelentkezik olykor (*A másik holló meg a másik róka*), alapvetően lírai miniatűrökből épül fel ez a – belső rétegeink felfejtésére irányuló – versvilág.

„legyetek miatta könnyesek ti hűtlen vaksi tyúkszemek!”

Beszédes cikluscím az *Úrutazás*, melynek hat költeménye a szerző rácsodálkozása a kozmikus jelenségekre, a világmindenség misztériumára. A tematikailag és formailag is vegyesnek tekinthető második ciklus – *Úrutazás* – egyik leg-sikerültebb verse (*Lábatlan cipő*) egy értelmét vesztett lábbeli történetét meséli el, látszólag könnyedén, pattogó rímekkel, ugyanakkor az idő, mint lételméleti kategória, ezúttal is bő teret kap a költeményben. Meglehet, játékos, kedves szóképeket sűrít a népmesei motívummal induló *Lábatlan cipő* című költemény – „Világgá ment a cipő, / hogy szert tegyen egy lábba, elvégre ezért jött világra” – ám a vers derekánál elégikus hangvételre vált a szerző, amit nem szándékozik feloldani a zárlatban sem. „De szegény hiába lábba, / nem volt szerencséje lábbal, / végül meghasonlott magával: / levált a talpa, kibomlott a fűzője, / fölösleges holmi lett belőle, / hever csak az út szélére vetve... / Lábak, ti büdösek, ti bütykösek, tudjátok meg: rátok való, / belevaló cipő volt, / legyetek miatta könnyesek ti hűtlen vaksi tyúkszemek!” Noha izgalmas beszéd-móddal és témával szól a gyerekekhez, de világképe konstans, az időbeliség fájdalma működteti ezt a versét is: egy cipő hasztalan „életének” szomorúsága kulminál a szövegben. Fecske újabb és újabb motívumokkal gazdagítja időcentrikus költészetét: az örök emberi problémát, az idő múlását ezúttal egy lábbeli szemszögéből ábrázolja kedvesen, mégis elégikusan, a beletörődés rezignációjával. Fecske Csaba életművére kitekintve megállapíthatjuk, hogy verseit többnyire mollban írja, ez a szerző hangneme, alapmotiváltsága, s megannyi szöveghelyen láthatjuk, a gyermekekhez szóló poémák sem nélkülözik ezt az intonációt, meglehet, itt nem ez az uralkodó. Ugyanezen ciklus *Tűzoltó megy el az ablakod alatt* című verse már címében is analóg Weöres Sándor *Szán-csengőjével* (amely a költő összes versét tartalmazó kötetbe *Szán megy el az ablakod alatt* címmel került be). Akusztikus-poétikus vonásai mellett (szimultán verselés)

a szerkezet is rokon: a három versszak egyben három szerkezeti egységet jelöl. Fecske életművében jól látható, hogy az egyik legerősebb hatás Weöres Sándor felől érkezik ebbe a költészetbe. Nem pusztán a weöresi versnyelvre, annak poétikus-akusztikus világára rímelnék a szögligeti költő szövegtörzsei, de az a tulajdonság is rokonítja a két szerzőt, ahogyan ilyen organikusan képesek visszatalálni gyermeki létállapotukhoz. A *Tűzoltó megy el az ablakod alatt* a pályatárs előd hangján szólal meg, úgyszintén egy évszakot versbe hívva, hogy azt emberi cselekvéssel dinamikussá téve, titokzatos világba emelje olvasóját. Fecske finoman hangolja össze a két szövegtörzset tematikai és stilisztikai jegyeit, miközben igen harmonikusan simul a két versbeszélő lírai hangja egymásra. Sajátja ennek a költészetnek az átmetaforizált versvilág, a sajátos megszemélyesítések s a gyermeki szemlélődés alapjának tekinthető antropomorfizáció.

Megannyi érzékszervet működésbe hozó vers ez, amely hat vizuálisan, akusztikusan, de még a bőrünkben levő termoreceptorokat is jelzésre bírja. Erős képisége okán emberalakban látjuk az ijedt nyarat, amint felkapja lábát a tüzes talajról, de az évszak érzéki megjelenítése is figyelemre érdemes: ennek hatására éljük át hirtelen támadt, erős fájdalmát, sőt, látjuk a kintől nyíló ajkakat, halljuk a nyár hangján szisszenő szólamot. „Nyár van most, forró nyár, / tűz-
ingben tarlón jár. / Tarlón jár tűz-
ingben, kínjában fölszisszen.” Erről az érzékelésről, szemléletéről megfogalmazásról, a megszemélyesítésnél komplexebb antropomorfizációról figyelemre érdemes megállapítást tesz Szepes Erika ezt a költészetet értelmezve. „A gyermekkortól tanulta Fecske Csaba képalkotásainak módszereit, melyek közül talán legfontosabb az antropomorfizáció (amely ez esetben több mint a megszemélyesítés: ez utóbbi egy gondolatalkotás, amivel élettelen és élő – leggyakrabban ember – között egy harmadik elem: a tertium comparationis, a kettőben meglevő hasonló harmadik alapján kapcsolatot teremtünk).” Szepes a gyermeki látásmód lényegének tekinti az antropomorfizációt, mint írja: „a környezetében elsőként szüleit-családját megismerő gyermek a kitágult világot e primér élményhez alakítja: a hegynek lába van, a lábostnak füle, a vázának nyaka, a fának dereka stb.”⁴ Érvényes megállapítás ez nem pusztán a költő poézisére, de egész világképére.

„emlékezem a régi időre, / de én nem leszek olyan dőre, /
mint hajdani ősöm”

A peremhelyzetben levő, mára alig ötszáz főt számláló Bódva-völgyi település társadalmi és természeti környezete mindörökké viszonyítási pontja maradt ennek a költészetnek, ezt a harmadik, *Lótánc* című ciklus is jól mutatja. Szögliget,

4 Szepes Erika: „a múltam küszöbén állok” (Fecske Csaba: *Első életem*. Miskolc, 2006, Bíbor Kiadó). In *Műút*, 52. évf., 1. sz., 58–63.

a szülőfalu újra és újra az idill szimbólumaként artikulálódik. Ennek a lokális kulturális közegnek a történeteit, az észjárását, de különösen a képalkotását és a mítoszait hozta magával a tizenhat esztendősen a városba – Miskolcra – kerülő alkotó. És bár életműve csaknem egésze a borsodi megyeszékhelyen formálódott, a szögligeti indulás, élete első tizenhat évének megtapasztalásai örök mércéje, viszonyítási pontja, identitásképző jegye lett a pályáivnek. Költészete a természetbe – s indirekt ugyan, de – a népi kultúrába kapaszkodó költészet. A gazdag archaikus és folklór elemek nem pusztán formailag és hangtanilag, de időnként tematikailag is megnyilvánulnak műveiben. Ebben a ciklusban tűnik fel leginkább, hogy a falusi társadalmak tradíciói, szokásai, rítusai miként szerveződnek költeményeibe. Gyermekverseiben a családi kisgazdaságokban felbukkanó haszonállatok fontos képgeneráló elemek, ezek a meseszerűen elbeszélte tréfás költemények kaptak helyet az *Eljöhethnél hozzánk* harmadik ciklusában. Fecske Csaba a nyelvben rejlő lehetőségeket virtuóz módon használja, miközben megalkotja humoros, játékos költeményeit. A *Lótánc* ciklus tíz versében újfent bő teret kap a gyermekkorban szerzett élmények, megtapasztalások tematizálása; a szülőfalu egykori képe megannyi módon és formában visszaköszön, például a szögligeti mezőkön legelő Riska tehén megidézésével, a tehénfejés mozzanatainak elbeszélésével, az aludtjé és az aludtgyerek kedves párhuzamba állításával. „Láttam, amikor Zsuzsa néni / a Jocó mamája altatta a tejet / egy köcsögben, mondhatom / igen nehezen aludt el, / nem is győztem kivárni, / hogy aludtjé legyen belőle. / Bezzeg, ha én sokára aludtam el / ovisan déli pihenőkor / megdorgált Zsóka néni, a dadus!” (*Aludtjé, aludtgyerek*). Szemléletesen ábrázolja a kézi tehénfejés folyamatát *A tehén* című szabadversben a költő, s míg az *Aludtjé, aludtgyerek*ben a felháborodás szervezi a verset, addig itt a rácsodálkozás gyermeki képességét jeleníti meg átütő erővel. Versnyelve olyan asszociatív jegyeket mutat, amely igen nagy felületen érintkezik a gyermekek (gondolat) világával. „A tehén tögyének négy ujjja van, / és ezeken az ujjakon nincsen köröm, / tudom, mert láttam amikor a Jocó mamája / fejte Riskát, a tehenüket: felváltva huzigálta / azokat a körömtelen ujjakat, amelyek egyáltalán / nem ropogtak, mint a nagypapa ujjai, / és a tehén nem nyögött, nem méltatlankodott közben, / egykedvűen rágózott a jászol előtt, / és azokból a lyukas ujjakból / csakúgy spriccelt a tej” (*A tehén*). A gyermekkor falusi élményeitől ihletett költeményben szépen artikulálódik a játékoság, a humor, ugyanakkor a világban eligazodni próbáló gyermek képét is kiválóan ábrázolja a szerző. Hitelesen helyezkedik bele Fecske a kislány szerepbe, a versbeli beszélő a korosztályra jellemző intenzív fantáziával, nagyfokú érdeklődéssel, őszinte rácsodálkozással narrálja a látottakat.

Ugyanezen ciklusban megidézi La Fontaine örökérvényű meséjét a hiúságról, s láthatjuk, hogyan hangzik Fecske Csaba-i szövegben a holló és a róka története (*A másik holló meg a másik róka*). Miközben a francia író, költő fabuláját újraértelmezi a szögligeti-miskolci költő, a mű eredeti mondanivalója – az emberi tulajdonságok kifigurázása – nem sérül. A hiú holló és a csalfa róka

csattanó formájában végződő története tömör és velős ábrázolása az emberi hi-
székenységnek, s e cselekményt helyezi mai közegbe a lírikus olyan módon,
hogy idősíkokat vetítve egymásra, párbeszédbe helyezi La Fontaine és Ezópusz
fabuláját a saját verses meséjével. „Nem adom senkinek, én szereztem, /
ahogy megvan írva a régi versben, / emlékezem a régi időre, / de én nem leszek olyan
dőre, / mint hajdani ősem, / akin kifogott az átkozott ravaszdi, / a helyzet
azóta változott, / madár vagyok ugyan, de nem palimadár, / velem próbálkozni
kár.” *A másik holló meg a másik róka* a ciklus egyik legsikerültebb darabja, friss
nyelvezetű, csillámlóan játékos szövegkorpusz, mely könnyedén megtalálja az
utat a gyermeki élmény- és képzeletvilághoz.

„Amikor még kicsi voltam, / ragyogott az égbolt, /
de az idő úgy elszaladt, / nincs már, ami rég volt”

A negyedik, *Aki okos akar lenni* ciklus meglehetősen szerteágazó témaköreiben
– melyben az ünnepköröket, a nyaralásokat éppúgy tematizálja a költő, mint
a leghétköznapiabb szituációkat (vagy akár a kiállhatatlan szomszéd jellemraj-
zát) – újfent megannyi példát találunk arra, milyen könnyedén kapcsolódik
a szerző a gyermeki világhoz. Hitelesen érvényesül a gyermeki nézőpont a cik-
lus *Szép volt* című versében; a viszonyítási pontokat járja itt át a költő, a gyermeki
fejlődési szakaszok értelmezési keretének kitágításával. Versében arra kérde-
z rá csillámló játékosággal, mit jelent kicsinek, illetve nagynak lenni, a még ki-
sebbehez és a még nagyobbakhoz képest. „Amikor még kicsi voltam, / kisebb,
mint a nagyok, / mégis mindenki azt mondta, / de nagy fiú vagyok.” S meg-
lehet, játékos formában, de mégiscsak az idő múlásának problematikáját tema-
tizálja adott versében is, ami annyira jellemző és konstans ebben a költészetben.
Az idő, mint örök téma, az idő múlásával való szembesítés, mint örök költői
feladat, hitvallássá minősül ebben a versenyelvben, s ezt a fent idézett szöveg-
korpusz zárlata jól példázza: „Amikor még kicsi voltam, / ragyogott az égbolt, /
de az idő úgy elszaladt, /, nincs már, ami rég volt.” Érthető okokból a halál a maga
konkrét valóságában nem manifesztálódik a gyerekeknek szánt poémákban,
de az alkotó megtalálja a módját, hogy az elmúlás tapasztalatára, az időszem-
besítésre itt is reflektáljon. Teszi ezt az értelmező újraalkotás, a megértve újra-
formálás gesztusával. Fecske Csaba költészetében létünk misztériumait olyan
leképzésben láthatjuk, amelynek alapmotívuma az időcentrikus látásmód. Itt
visszautalnánk az első ciklus *Csillagok között* című versének két sorára, ami ek-
latáns példája annak, mindez miként nyilvánul meg gyermekekhez írt művé-
ben: „Világít a telihold, / vajon hol van, ami volt?” Fecske mindig a látható mö-
götti láthatatlant fürkészi, a jelen mögötti múltat, s ezzel egyidejűleg az idő
múlásának problematikáját. Gyermekverseinek ugyan alaptónusa a derű, az
íronia, az önironia, és a versnyelvi játékoság, de az elmúlás folyamatának meg-
ragadását ezeken a szöveghelyeken is figyelemmel kísérhetjük.

„nem verekszem, / nem húzom meg a lányok haját”

Az utolsó, ötödik ciklus – *Testvéres* – gyűjti egybe a legtöbb, szám szerint tizenöt költeményt, és időintervallum tekintetében is a legszélesebb kitekintést adja: az itt helyet kapott versek között találunk új darabokat, de évtizedekkel korábban született alkotásokat is. A ciklus egyik legrégebbi és legismertebb darabja a *Jó leszek!*, mely első közlését (1996) követően számos utánközlést élt meg, versfeldolgozása szerepel Halász Judit, *Apa, figyelj rám* című CD-jén, de helyet kapott az általános iskolás tananyagban⁵ is. Egy kisfiú ígéretének versbe rendezése zajlik ebben a játékosan cinkos, gyermekekkel összekacsintó szövegben, melyben a versbéli beszélő fogadkozik, hogy mostantól majd jól viselkedik, tételesen felsorolva, hogy ezen mit ért. Olyan viselkedési normákkal találkozunk adott szöveghelyen, amelyet a (felnőtt) társadalom – ezúttal a szülők és a pedagógusok – elvárásait tükrözik, és azt a látszatot keltik, hogy az egymásnak feszülő két akarat képes feloldódni, egy irányba tartani. Különböző ígéretetek artikulálódnak ebben a jó hangulatú, derűs versben, a test tisztántartásának, a személyes higiéniaának a betartásától kezdve – „A füleimet ezentúl / mindig megmosom, / rendbe rakom a ruhám, / tiszták lesznek a körmeim” – az illő viselkedésen át – „köszönök szépen mindenkinek” – a kortársakkal való idilli bánásmódig – „nem verekszem, / nem húzom meg a lányok haját.” Sőt, még azon is túl: olyan fokú elkötelezettség vállalását ígéri a versbéli kisfiú, ami eleve magában hordozza a teljesíthetlenséget, a fogadalmak betartásának kudarcát, s voltaképpen ez adja a vers erőterét. „semmit sem teszek, / amit nem szabad, / a legeslegjobb gyerek én leszek.” A felnőtt társadalomnak való irreális megfelelés verse ez, egy gyermek(i) nézőpontból, mely eklatáns példája nemcsak a poéta gyermeki létállapothoz történő visszatalálásának, de az ebben a szerepben való lubickolásnak is. Fecske Csaba (vers)beszéde igen hiteles, meglehet, azért talál könnyen utat a gyermekekhez, mert elhisszük neki, hogy mindazok a dilemmák, amelyeket tematizál, valóban egy gyermek dilemmái. Feltűnő pontja e kötetnek – s egyáltalán e versenyelvnek – a gyermeki szemlélet felidézése, életben tartása, magához a gyermekkorhoz történő konstans visszatalálás és igen organikus belevetettséggel. Versnyelvi játékoság, tréfás rímek szervesülnek a hétköznapi élethelyzetet és ünnepeket egyaránt megidéző versekbe, de a szleng használatától – főképp annak diáknyelvi változataitól – sem riad vissza a szerző. A köznyelvi szavak átvitt értelmű használata nem pusztán gyerekverseit, de felnőttekhez szóló szövegekorpuszait is szépen színezi.

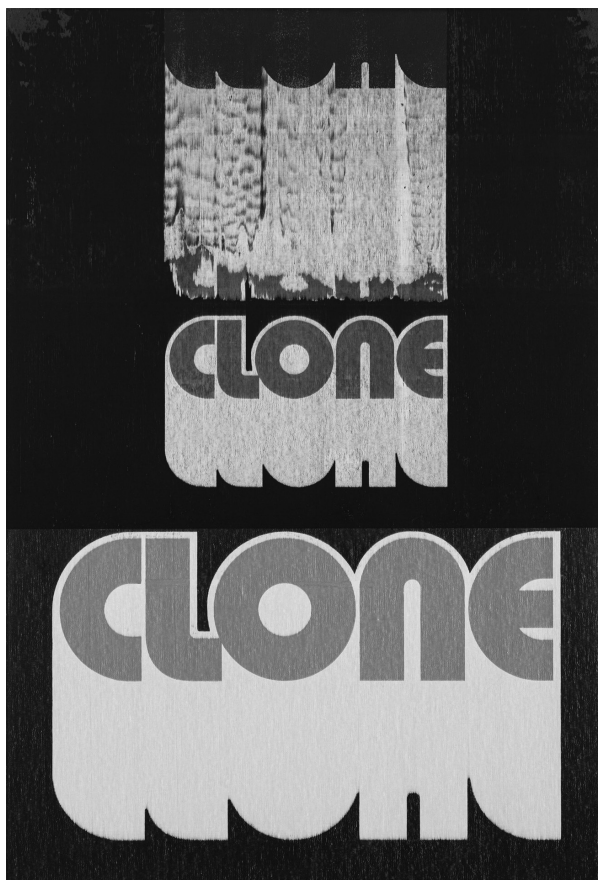
Fecske Csaba (gyerek)verseinek ezen legutolsó gyűjteménye szépen és ismerősen sűríti a költő esztétikai elveit, világképét, költészete orientációs pontjait, identitáshordozó jegyeit. Az *Eljöhethetnél hozzánk* jól mutatja, hogy a költő időhöz való viszonya milyen sokrétű, miközben költészetének képanyagán, ritmikáján,

5 <https://tavoktatás.mnt.org.rs/sites/default/files/2020-11/1.%20J%C3%B3%20leszek.pdf>

nyelvezetén eltűnődve bebarangolhatjuk ezt a nagy szenzitivitással épített mikrovilágot. Fecske gyermeki képzeteket őrző versnyelve kifejezetten játékos formában ugyan – gyakorta kihasználva a vers zeneiségében rejlő lehetőségeket –, de akkor is beszél a végről, amikor a gyermekekhez szól. A kötet szellemi és poétikai erőterét az elevenség és a tiszta rácsodálkozás képessége adja, amelyet a gyermeki létállapotba (vissza)helyezkedéssel teremt meg ilyen hitelesen a költő. Az *Eljöhethnél hozzánk* posztumusz kiadvány, melynek nagy formakultúrájú, biztos stílusérzéssel megírt verseit még maga válogatta a 2025. február 28-án elhunyt költő.

(Orpheusz Kiadó, Budapest, 2025)

A dolgozat a Magyar Művészeti Akadémia 2023–2026 Ösztöndíjprogramjában megvalósuló Fecske Csaba monográfia résztanulmánya.

Batykó Róbert: Clone, 2018 (olaj, vászon 103×70 cm)

A nimbuszfosztás esetlegességei

Spiró György: *Padmaly*

Magvető Kiadó, Bp., 2025

„Ne az élet legyen irodalmias, hanem az irodalom legyen életes.”

(Térey János: *Teremtés vagy sem*)

Nemcsak a forradalmak kezdődhetnek véletlenül összejátékából – ahogy ezt Spiró György egy helyütt állítja –, hanem maga a műalkotás is. Mikor őt felkérték egy Ganz Ábrahámról szóló operettlibrettó megírására, akkor (a kutatásai során) lépten-nyomon beleütközött a 19. század magyar történelmét formáló nagy személyiségek tetteibe, melyek további elmélyedésre késztették mindaddig, amíg kiformalódott az a realista regényvilág, amelyből aztán pár év alatt megszületett a 2025-ös könyvhétre megjelenő, erősen dokumentált történelembe ágyazott családtörténet a század alig ismert alakjairól, Táncsics Mihályról és családjáról, a *Padmaly*. A Kossuth-, József A.- és sok egyéb díjas Spiró elismeri, hogy a fantáziája „nem tudja a valóság örületét követni” (*Népszava*, 2025. 06. 03.), de a mérhetetlenül nagy dokumentációhoz szüksége volt a képzeletre, hogy helyenként színezzé az amúgy is végtelenül tarka szöveget: a közép-európai nemzetállamok megteremtésének vérgőzös időszakát. S bár Spiróra nézve bíráló Mécsáros Sándor meglátása: „ha felfedezek egy történelmi dokumentumot, és azt megpróbálom a fantáziámmal kiegészítve írni művé tenni, attól az automatikusan nem lesz írói mű” (*Spirományok*, L’Harmattan, 2010), de a szerző már bizonyított: az extrém nagyságok közül megírta Boguszlawszky, Miczkiewich és Gorkij életét (*Az Ikszek, Messiások, Diavolina*), sikerült megtalálnia a szükséges formát, amiről Esterházy a *Bevezetés a szépirodalomba* című írásában állítja, hogy „a műhöz íráskészség kell, formakészség, ez a mű sine qua nonja, ami nélkül ugye nem képzelhető el semmi,

nem igaz az, hogy a nagy életanyagok kócosan is érvényesek”. A *Padmaly* esetében elsődleges volt a nézőpont kitalálása, amivel megformálta karaktereit, a korhű nyelvezet megteremtése, valamint a narráció finomhangolása. E könyvben – és ezt maga a szerző szögezi le a Partizán-interjúban Gulyás Mártonnak – nem Seidl Teréz, Táncsics feleségének nézőpontja érvényesül, hanem az övé. Ez lényeges, a recenzensek közül ugyanis többen női nézőpontot hangsúlyoztak, így Szabolcsi Alexander (*könyvesmagazin.hu*, 2025. 06. 13.), Györe Gabriella a *Revizorban* (2025. 09. 23.) vagy jobb esetben „titkolt főszereplőről”, Bak Róbert pedig „rejtett főhősről” beszélt. (*telex.hu*, 2025. 06. 30.) A könyv főszereplői valójában Táncsics Mihály és Seidl Teréz, de aki ezt az egész bonyolult korszakot vizsgálja, értelmezi, az maga a szerző, és az ő döntése volt, hogy alulnézetből tekint mindenre, ami által deheroizálni kívánta a már szinte panoptikumba merevített történelemformáló személyiségeket, így Kossuth, Széchenyi vagy Batthyány Kázmér, Petőfi, Jókai s köztük a köztudatban kevésbé ismert Táncsics Mihályt és feleségét is. Legendahántás? Talán igen, ahogy ezt Milbacher Róbert is tette azonos című művében.

Spiró nemzeti identitásunk egyik legfontosabb időszakát pásztázza, a 19. századi Reformkort, az 1848-as forradalmat s az azt követő szabadságharcot, a bukás utáni Bach-korszakot, a Kiegyezést, a Dualizmust és a lassan kibontakozó munkásmozgalom történéseit. Testközeli ábrázolásának célja: megmutatni abban a rendkívüli helyzetben (átmenet a feudalizmusból

valami másba, még nem is egészen a kapitalizmusba) az új ideológiák közepette a nemzetállam megteremtéséért folyó küzdelmes hazafiúi tenni akarást. Föltehetjük a kérdést: miért éppen Táncsics Mihályék életére fókuszált a szerző? Kézenfekvő a válasz: Táncsics a legkevésbé közismert személyiség, de fontos szerepet játszott: plebejus lázadó, a nemesség, a kispolgárság ellen lépett fel, tulajdonképpen, akik megcsinálták a '48-as forradalmat, és akik március 15-én kiszabadították a tömlöcből. (Ez utóbbi mindenki számára ismeretes.) A kor nagyjainál radikálisabb eszméket hirdetett, grafomán lévén számos könyvben, kiáltványban szólt a nemzethez (sajnos írásainak zöme elveszett); a haza függetlenségét, a feudális viszonyok lebontását akarta: jobbágyfelszabadítást, a szőlődézsma, a robot megszüntetését, a nemesi rangok, címek eltörlését, egyenlőséget, a cenzúra beszüntetését, a főpapság hatalmának megnyirbálását és az iskolarendszer reformját. Ő húszpontos kiáltványt állított össze, valójában radikális forradalmár volt, izzó lelkekű hazafi, egyszerre baloldali: az egyenlőség, szabadság bajnoka és jobboldali nacionalista is. A 19. században a nacionalizmus és a szocializmus forradalmi ideológia volt, az addig uralkodó egyházi nyomást akarta megtörni. Mindebben felesége több mint negyven éven át támasza, a súlyos családi tragédiák (öt gyermeküket vesztették el, csak Eszter érte meg a felnőttkort) és a megélhetési nehézségek közepette is hűséges társa volt. Hedonista korunk női szemlélete szerint Teréz „lúzernek” tekinthető, mint ahogy a diákok annak kiáltották ki Nyilas Misit is. Korábban azonban még sokkal nagyobb önfelegeléssel és tűrőképességgel bírtak a feleségek, családanyák, de még a gyermekek is.

Spirónak az inspirációt – valószínűleg – Táncsics fennmaradt *Életpályám* című önéletrajza (Magvető, Tények és tanúk, 1978) is adhatta, mert az interjúkban utalt arra, hogy megrendítette a sok szenvedésen

átment házaspár egymáshoz való ragaszkodása és rendíthetetlen honszeretete.

A könyv szerkezete is erről tanúskodik: a regényvilágban a hömpölygő történelmi eseményeket időnként kis csillaggal különíti el a szerző, a bevezető egység pedig rendkívül ötletes: Teréz hányattatott életével csalogatja be a cselekménybe az olvasót, nyomorúságos gyerekkorától az 1838-as férjhez menetelig a kis „nyüzüge” emberhez. A 24 éves lány számára jó partinak számított a nála tizenöt évvel idősebb férfi, aki addig a jobbágyorsból diplomássá vált tanító, könyvszedő és író lett. Kissé kalandos az egybekelésük, de az önéletrajsból megtudjuk, hogy milyen megbecsülésben részesül a házasságba „csak” a jellemét hozó lány. „Ha van érdem abban, hogy nyolc évig tartó hosszú rejtezkedésem alatt el nem vesztetem, akasztófára nem jutottam, az érdem egyedül őt illeti. [...] Életemet annyi veszély közt fenn tudta tartani: ez maga elég volna, hogy rendkívüli tüneménynek mondhasuk” (*Életpályám*, 141). Ezzel már a regény címére is halvány utalás történik, de még nem tudjuk, ki is az illető férj. Az ő neve majd csak a 88. oldalon derül ki, a március 15-ei börtönből való kiszabadításkor: valami Sztankevics vagy Sztanicsics vagy efféle nevek röpködnek a tömegben, amit majd a 92. oldalon változtat meg a regénybeli hős Táncsicsra, mert a kislányuk csak így tudja kiejteni a nevét. S hogy lássuk a kölcsönösséget, Teréz később, már négy gyermekük elvesztése után egy rendőri kihallgatáson a kérdésre, hogy milyen férj az ilyen, aki külföldre menve magára hagyja feleségét hónapokig, Teréz odavágja: „hazafi”! Ugyanis könyvei kiadása ügyében járta be Táncsics Mihály Nyugat-Európát, éhezve, többnyire gyalogosan, elüszkösödött lábbal, a kiadás reményében híres nyomdászokat felkeresve. Spiró tulajdonképpen a házasságkötéstől kapcsolódik rá az *Életpályám* kronológiájára, végig kísérve a forradalomból szabadságharcba forduló eseményeket – itt megjegyzendő, hogy a szerző különösebb oki

magyarázat nélkül szűrja be a történesek menetébe, hogy Teréz állt az Újvásártéren, elnézte a dorbézoló forradalmi tömeget, és azt gondolta: „háború lesz, be kell vásárolni” (125). Az olvasó számára s valószínűleg az átélőknek is kétségbeejtően kaotikusak a történelmi események: az országgyűlés dönt, a képviselőház szekereken költözik/menekül előbb Debrecenbe, majd vissza Pestre, utána Szegedre, végül Aradra. Kossuth toboroz, mert kellenek a honvédek, kevés a fegyver, a lőszer, kevés az ember, a nemzetiségek délvidéken villonganak, az osztrákok haddal támadnak, a muszkák is sereget küldenek ránk, a magyar had élén cserélődnek a hadvezérek, egészen Görgeyvel bezárólag. Elképesztő a történelmi sodrás, közben a Táncsics család nyomora, ezt tetözi be a bukás, a világosi fegyverletétel. A 273. oldalnál tartunk, ez kb. a könyv fele. Inentől kezdődik a megtorlás miatti bujdosás idöszaka, már akit nem végeztek ki, azok számára. A regényidő terjedelmes, közel száz évet ölel át.

A cím telitalálat, témérdek szimbolikával bír, Bazsányi Sándor az *ÉS*-ben (2025. 06. 13.) felsorol néhányat: „padmalynak nevezhetjük az elhalt Táncsics gyerekek koporsóit, a börtöncellákat, a fojtogató körülményeket, a romlásnak kitett testet...”); Spirónak Magyarország a padmalya. A *Népszavában* a szerző utal rá, hogy még a Táncsics-kutatók sem ismerték a padmaly szót (szláv eredetű), és csak 1905-ben volt olvasható egy újságban, hogy a kút kávája alatti melléküregben rejtözött Táncsics. Ez volt a már-már horrorisztikus tette Teréznek, aki kivájta a mélyedést, aládúcolta a kuckót, hogy ne omoljon be, és „berendezte”, hogy férje ott tudjon írni, söt pihenni is, abban a szük kelepében. A pincétöl egy deszkaajtóval rekesztette le. Valóban életmentö hely lett.

Spiró nem rejti véka alá, hogy a magyarságra nézve immanensen kódolt a széthúzás. R. Várkonyi Ágnes történész írta, hogy a 19. században „a nemesi társadalom rendkívül megosztott volt. Valóságos

szakadék választotta el öket egymástól, s ez kihatott életmódjukra, kultúrájukra, politikai szereplésükre” (Széjegyzetek Európára. *Liget Műhely*, 1993, 101.). És akkor az iskolázatlan alsöbb rétegeket még nem is említettük. Utöbbiak a háborús idökben is tivornyáztak, s Ferenc József királlyá koronázásakor, 1867-ben pedig tudathasadásosan éljenezték a királyt, hangoztatva, hogy „még egyszer nem leszünk balgák. Ha még egyszer üzen Kossuth, meg se halljuk”. Közben Debrecen büzlött, mert a város vezetöi nem tudtak megegyezni a csatornázásban (185), a szegediek pedig a háború napjaiban az utcán mulatoznak, korzóznak, mert „jobban félnek az unalomtól, mint a kolerától” (244). Kolosy Gergö pedig megszökött a Nemzeti Színház kaszszájával. Praznovszky Mihály az *Írók és kultusok* című könyvében (Veszprém, 2017) idézi a 19. századi polgárságról Rómer Flórist, aki „felhívja a figyelmet az egyre növekvö felszínességre, értékvesztésre, az álpolgárosodás jelenlévö veszélyére” (19). Várkonyi Ágnes magyarázatában az álpolgárosodás: „ön- és közámítás, tanulatlanság, kirakatműveltség, szobadisz zongora, pompakönyvtár; a tanárt rosszabbul fizetik, mint a betüt sem ismerö minde- nest”. Jellemzöje még „a túlbuzgó nemzetieskedés, az ürhatnámság, a sunyítások, a közpénzherdálások; a díszként használt, jelmezekben tobzödö álnépiesség” (20). A kormány tagjai közt is nagy a széthúzás: egyesek békepártiak voltak, mások szabadságharcot akartak vívni. De hogyan? Kikkel?

Táncsics néhány eszméje a korban részben illúzió, Petöfi Apostolához hasonló sorsot vállalt, hogy a nép felvilágosítója lehessen. Eleinte még vették a kiadványait, képviselőnek is beszavazták, késöbb (hogy Kossuth betiltatta a lapját, a *Munkások Újságát*), már elveszítette olvasókörét. Családja nyomorgott, olykor Kállayné, Bathyány Kázmér, Petöfi, Jókai segítette öket, gyűjtést rendeztek számukra, illetve a megalakult Író- és Munkásegyesület, majd a Táncsics Bizottság nyújtott támogatást.

Teréz varrást vállalt (Kossuth és Széchenyi is varrat vele ingeket), varrólányokat tanít be, mesekönyveket színezt, és minden terhet cipelt.

A regény deheroizáló karakterábrázolása meghatározza a történelmi személyiségek megjelenítését. Így mindenekelőtt Kossuthét, aki „demokrata egyensúlyozó-mutatványos”, a 26. oldalon tűnik fel először, Táncsics a *Hunnia függetlensége* c. írását mutatja meg neki, de Kossuth rögvest továbbítja Batthyáynak, hogy adassa ki valahol külföldön. A hatóságok előtt viszont tagadja, hogy ismerné a művet. Táncsicsra ugyanis már a *Magyar-német szótár* és a *Népkönyv* óta figyel a Bécsi Udvar, az osztrákok feketelistáján az elsők között szerepelt. Kossuth többször bizonyul gyávának, szájhősnak, Béccsel nem akar ujjat húzni. Széchenyi élesen bírálja, női rokokoi „szélkakasnak” nevezik. Eleinte lenézi a népet, mert a nemességgel akarja sikerre vinni a haza ügyét, de látván a tunyaságot, így szónokol: „a nemzettel együtt lehet a hazát megvédeni”. Ez a kijelentése még Táncsicsot is megrendíti, bár többször csalódott az ígéretes politikusban. Az aradi bukás után Kossuth négylovas hintón külföldre menekült, a pénztárt is magával vitte, teljes káoszt hagyva maga után. Szemere is követte, vele volt a magyar korona, amit majd 1867-ben küldenek vissza a király koronázására. Tíz év múlva egy függetlenséget akaró ceglédi küldöttség meglátogatta Kossuthot Turinban, haza akarják hívni, de ő erre így reagál: „kár ezt a kártyát, melyet Kossuth Lajosnak hívnak, elvesztegetni hagyni” (488). A szerző nagy rétornak, de egyértelműen jellemgyengének festi Kossuth alakját.

Széchenyiről Spiró Táncsics narrációjában közöl véleményt, aki „konzervatív megakasztónak” tartja, s mert a *Sajtószabadságról* írott kiadványa Széchenyinek nem tetszett, Táncsics kissé maliciózan kezeli a gróf nemesi gesztusait, a közismert anyagi áldozathozatalát. Egyébként az ő alakja kissé elnagyolt, a regényben nem hús-vér személyiség.

Petőfi szinte árnyként suhan végig a cselekményben, '48. március 15-én az Ellenzéki Párt alakuló ülésén szavalja el *A nép nevében*, ott van mellette Szendrey Júlia is, Teréz ott ismeri meg. Majd Petőfi a színházban egy székéről szónokol. Szó nincs a Pilvaxról, a Nemzeti Múzeumról, illetve annyi, hogy a Múzeum-kertből kihajtják az ott legelésző teheneket, majd az esőben egybegyűlik a tömeg, Jókay (akkor még y-nal, utána 'i'-vel) figyelmezteti őket, hogy csukják be az esernyőjüket, mert kiszúrják egymás szemét. Március 15. jelentősége sem bír akkora horderővel, ahogy manapság emlékezünk meg róla. Kossuth ráadásul hangoztatja, hogy nem is 15., hanem 13, 14. fontosabb, amikor ő a pozsonyi országgyűlésben programot hirdetett, a 12 pont is inkább az ő nevéhez fűződik. Lehetséges-e az olvasó részéről a történelmi helyretétel ezekben az eseményekben, ha Spiró megannyi dokumentumot átnyálazott? Spiró nyitva hagyja Petőfi segesvári halálának vagy eltűnésének kérdését is, csak azt említi, hogy ott Bem megsebesült. Petőfit pedig nem szabadott volna harcba engedni, elég lett volna, hogy írt.

Jókai a regényben kapott egy jótékonykodó mázt: többször segíti anyagilag a Táncsics családot. Ő végig békepartí, a bukás után Komáromban rejtőzik, Laborfalvy Róza menlevelet szerez neki. Egy alkalommal őt is bebörtönözik a *Honban* megjelent *Alapértékeink* c. írása miatt, ugyanott raboskodik, ahol az akkor már vak Táncsics, csak utóbbi szalmán fekszik, neki pedig az emeleten luxuslakosztályt rendez be Róza, és látogatókat fogadhat. Jókai három hónap múlva szabadul, Táncsicsot akkor tizenöt évre ítélték, de hét év után amnesztiát kap. Az olvasóban óhatatlanul fölmerül a kérdés, hogy a kortársak szerint „sültparasztnak” tartott Táncsics az Udvar szemében sokkal veszélyesebb elem volt, mint a mai napig is világhírnévnek örvendő személyiségek?

A kor fontos szereplője még a siklósi birtokos Batthyány Kázmér, kormánybiztos, külügyminiszter, róla kiváló jellemzés

olvasható a 250. oldalon. Ő is segíti Tánccsicsot s a bukás után megroskadt Vörösmartyt is. Párizsba emigrált, ott halt meg, hamvait 1987-ben hozták haza, és a siklósi vár kápolnájának falába helyezték el, ott emléktábla jelzi.

Görgey megosztó személyiség, földadta Pozsonyt, majd Aradon letette a fegyvert. A kormány lemondása és szétszedése után őrá testálódott a polgári és a katonai hatalom. Spiró nem említi meg, amit Tánccsics részletezően leír az önéletrajzában, hogy Aradon hagyva családját, ő is elszekerezik Görgeyekkel a világosi fegyverletétel ügyében. Az út mellett mindennütt gúlákban álltak a fegyverek, a muszkák csapatai is ott táboroztak. A regényben még számos szereplőről (Szemere, Perczel, Bajza, Horárik János, Szini Károly...) olvashatunk, akik szintén jelentőséggel bírtak a kor történelmében.

Többen is fölítették a kérdést Spirónak, hogy miért nem hangsúlyozta, hogy Tánccsicsot kamaszként a robotban egy hajdú agyba-főbe verte, mely után soha többé nem ment robotba, takácsinasnak állt. A szerző szerint ez nem lehetett motivációs tényező a forradalmárnak a robot eltörlése témájában. Ez meglepő, mert önéletírásában Tánccsics legalább háromszor utal az esetre, mély nyomot hagyott benne. Valamint az is kár, hogy Spiró kihagyta a másik inspiráló tényezőt, ami Tánccsicsot népnevelővé és az oktatás megreformálójává tette, sőt a magyar nyelv mániákus kutatójává, ugyanis szülőfalujában, Ács-teszéren sok német ajkú élt (szerte a hazában legalább ötféle nemzetiség), emiatt a plébános németül tartotta az órákat (13–14). Tánccsics leghőbb vágya volt, hogy a hazában mindenki magyarul beszéljen. Ez persze túlzó program, de még az idős korában megjelentetett *Arany Trombita* című lapot is e cél működtette, amíg lehetett. Néptanítói pályájára pedig bérma-keresztapja, az ottani iskolamester indította el. Véleményem szerint egy ember életében a lelki tényezők is erősen meghatározók.

A regényben sok szó esik a nemzetiségi problémákról, kiemelten a zsidó kérdéstről. Szegeden ugyan megtörtént az egyenjogúsításuk, Tánccsics jó viszonyt ápolt velük, ám veje, Csorba Géza (jogász, újságíró) több bíráló cikket írt, így az *Izraeliták népességi viszonyai* (457), *A demokráciában kifejti*, hogy „a pénzarisztokrácia felülemelkedett a vallásfelekezeten is, fő erejét a zsidóság képezi. Alattomos politikája oda céloz, hogy a világaluralmat, minek kulcsa már a kezükben van, lassanként, századok múlva, birtokukba kerítsék. A pénzt célzatosan kiszivattyúzzák az államokból, és utódaikra örökítik...”. Csorba Gézát emiatt bíróság elé állították, melynek tagjai közt volt az a Herzl Tivadar is, aki évek múlva a cionizmus élharcosaként a zsidó államot megalapítja Palesztinában. A 19. század forrongó történelme számos jövőbeli esemény letéteményese. Csorba Gézát végül felmentették, de kilépett a Magyarországi Általános Munkáspártból, és állását is felmondta. Spiró a Partizán-beszélgetésben (*A reformkorban is olyan volt a politika, mint ma?*) ugyan azt állította, hogy a könyvben nincs párhuzam a mával, de már eddig is vitathatatlan analógiákkal találkozhattunk. Akad még más áthallás is: például Tánccsics a külföldi útján Londonban, Berlinben sok magyar munkással, iparossal, diákkal találkozott (1846-ban), akik aztán tehetségükkel már nem gazdagították nemzetünket. Tánccsics a Védegylet kifulladásában is látta az ipar fejletlenségét; Széchenyi eleve ellensége volt az Egyletnek, talán irigységből, mert Kossuth ötlete volt. Vagy Kossuth Közlönyében nem volt olvasható, hogy Dembinszky feladta Szegedet (255), miként napjaink médiája is számos történetet elhallgat, megmásít. Vagy: a Nemzeti Múzeum körül még nincs mindenütt kerítés, „a város szegény, csak a képviselők gazdagok” (83). A továbbiakban: „a népfelég elve alapján, vélte a forradalmár, mindig rossz hajlamú diktátorok kaparják ki a gesztenyét” (106). Valamint: „nagy baj az egység hiánya. Magyar betegség. Sok a vészmadár, a magyar

szeret riogatni” (269). Jókai szerint pedig keresztényi magatartás kell, az a varázsszó, arra adnak segílyt. Táncsics a *Hit, papok, pápák* című bírálatában megítéli a főpapságot, s még Trefort Ágoston oktatásügyi miniszterhez is elmegy, mert meg akarja győzni az iskolák államosításának fontosságáról. Ez akár napjainkban is forradalmi gondolatnak számíthat. Táncsicsot éles szemű meglátásaiért folyamatosan támadták, több oldalról. A kormányzati képviselők „sültparasztnak” tartották, mire a felesége így reagált: „csak az a baj, hogy neki van igaza” (121). Táncsics rendíthetetlenül munkálkodott, még háromszori bebörtönzése alatt, vakon is körmölte felvilágosító üzeneteit. (*Adós fizess!, A nép szava Isten szava, Javaslat egy alkotmányra*).

A szövevényes átmeneti kor őt is rákényszerítette ideológiai fordulatokra. Ezek a regényben kissé szétszórtan, de nyomon követhetőek: először a királyi jogok helyett a népfeltség elvét hirdeti, majd a bécsi forradalom hírére a *Munkások Újságában* magyar kormányzót akar és vallja, hogy „Respublika kell!” „Kossuth nem mer Köztársaságot akarni, hát ki kell verni belőle!” (128). A választások utáni csalódáskor állítja, hogy a néphatalom a felvilágosulatlan néppel lehetetlen, hát legyen mindaddig királyság, amíg a népet ő és társai fel nem világosítják! De jobb időlegesen a diktatúra: Kossuth alkalmas diktátornak. Bizonyos kérdésekben végletekig túlzó és makacs: „a császári cím eltöröltessék, magyar birodalom címen működjön a kettős ország”; hivatalos nyelv legyen a magyar; a papi nőtlenséget töröljék el, a szerzetesrendeket szüntessék meg, a római pápának ne legyen befolyása vallási életünkre! Egyébként pedig a királyság csak eszköz, ő köztársaságpárti. A szabadságharc vége felé őt is beválasztották a Honvédelmi Bizottmányba, de mikor Aradon a kormány lemond, Kossuth elhagyja az országot, ő a káosz kellős közepén megőrzi józanságát, néptanítói célokat dédelget. A bujdosásban új eszméi

támadnak: minden nemzetiség használhatja a nyelvét az oktatásban és a közigazgatásban. Ugyan a ’48-as áprilisi alkotmány talaján áll, de köztársaságot nem követel, keserű humorral beletörődik az alkotmányos királyságba, mindegy, hogy hívják a királyt: Ferenc Józsefnek vagy Kossuth Lajosnak. Végül Kossuthtól már nem várt semmit, a koronás királytól mindent. Ceglédre költözésük idején fogalmazta meg új 20 pontját (468).

A függetlenséget akaró ceglédiek szemében így nemkívánatos személlyé vált. A családjával a komáromi rokonsághoz költöznek, majd újra a fővárosba. A padmalynak köszönhetően megmenekült a kivégzés elől. Miután amnesztiát kapott, belebonyolódott az induló munkásmozgalmi villongásokba. Nyughatatlan természetével (idős kora ellenére egy veszélyes szemműtét után visszakapott látásával) egyetemistákat oktat, valójában lázít. A hét évi börtönből – újabb amnesztiával – szabadul, s mivel kárpótlást is nyer, hitelt is felvesz és házat épített. Vágyálma, hogy Népművészeti Otthonként is funkcionáljon az épület. De a hitelt nincs miből törleszteni, már megszűnt képviselői állása, csak a Táncsics Bizottság támogatásából tengődnek, végül az adósság miatt elvesztik mindenüket. Hírneve süllyedni kezd, kiadványait már senki sem vásárolja, szármalmas körülmények között, gutaütötten halt meg 1884-ben, 85 évesen. Lánya, Eszter a férjével közös 1873–1876-os *Naplójában* (részleteket közölt belőle a Széphalom Könyvműhely 1994-ben) egy vádiratnak beillő bejegyzést tett apjáról. A veszteségekért őt teszi felelőssé. „Ő, aki Kossuth-tal, Petőfivel, Batthyányval egy rendben állt, most legutolsó ember az országban! Mindennek ő az oka, s így sajnálni nem lehet...” (342). Eszter talán kissé elragadtatta magát, nem gondolt bele apja embert próbáló életébe. Spiró is egy önfejű, nyakas, a céljait önzően kergető különc forradalmár karakterét állítja elénk, de ha elolvassuk mellé az *Életpályámat* is, akkor teljeseedik ki a személyisége. A látszólag

érzelemmentes ember gyermekei halálát férfias sírással, mély gyásszal éli meg. Családjáról pedig (lehetőségeihez mérten) igyekezett gondoskodni, más kérdés, hogy akikben megbízott, hogy felesége segítségére lesznek, sok esetben nem váltották valóra.

Felesége (Táncsics Seidel Teréznek nevezte) alakját Spiró Táncsics önéletírásán kívül a helytörténészek kutatásai alapján tudta életre kelteni. Talán ő a leghitelesebb személy a könyvben, sokoldalúan ábrázolt, s minden élethelyzetben autentikus. Különös, de párhuzamba állítható az egy évszázaddal későbbi Laczkó Józsefné Sós Ernával, Darvasi László *Neanderölgyliekjének* hősnőjével. Ugyanolyan munkabíró, szívós, erős, kitartó, jellemes, okos, talpraesett, jó helyzetfelismerő, megértő, bölcs asszonymnak látjuk. Ötletgazdag, a zsandárokkal szemben bátor, majdnem vakmerő. A férjét védelmezi a gyerekek előtt: „apa jó ember, ezt irigylik tőle, mert ők gonoszak” (336). Spiró néha az ő töprengéseiben mutatja meg józan gondolkodását. Teréz elment Deák Ferenchez tanácsot kérni, vagy Jókaihoz segítségért folyamodott. Felháborítja a társadalmi igazságtalanság: „mitől van az, hogy a hatalom soha nem elmékedik, hanem magától értetődően gyakorolja az elnyomást?” (380). Magatúrtóztető, csak egyszer fakad ki férje ellen, amikor a tíz év körüli Esztert is belehajszolná a könyvkiadás munkálataiba. Teréz elsősorban a láthatatlan, privát családi térbe szorul, ugyanakkor ott-honosan mozog a képviselők társaságában is, mint egy nagy családban, ahol szeretik és gyűlölik egymást az emberek. Az országgyűlésben is megfordulva felsóhajt: „ennyi hiú kakaskukorékolást!” (113). Ez a mondatja felér egy mikszáthi országgyűlési karcolattal. Teréz érdeme még, hogy férje halála után unokáját a német nyelvre szoktatta, mert tudta, hogy csak akkor veszik fel a győri Tanítónő Képezdebe, ha perfekt beszéli a nyelvet. Ezzel pályára állította Idát (az ő Mariskájukat), és a titokban megírt végrendeletével bebiztosít

totta, hogy a lány majd (ugyan pereskedés nyomán) megörökölte az ő kis hagyatékát. Teréz 94 évet élt, 1907-ben a főváros díszsír helybe temettette.

Spiró könyvében több nagyszerű nő-alaknak is emléket állít, kiemelendő Meszlényiné Kossuth Zsuzsanna, az első hazai főápoló, aki munkatársaival számos kórházat hozott létre a harcok idején.

A szerző alkotói attribútuma a történelmi hitelességhez való ragaszkodás, ennek érdekében napra pontos dokumentumokkal kápráztatja el az olvasót, azonban vannak a cselekményszövegben olyan szakaszok, főképp a munkásmozgalmi események leírásakor, amelyek túlterheltek (420–424), és ez árt az esztétikai élvezetnek. Mindamellet a könyv megőrzi regényességét, köszönhető ez az adekvát stílusnak, az atmoszféra-teremtésnek, a nyelvi színességnek, melyben keveredik a többféle nemzetiségi, tájnyelvi idióma. Realista életképekben idézi meg a forradalmi eseményeket; drámaírói gyakorlatának köszönhetően kiválóak a párbeszédek, a szaggatott, rövid, pattogó mondatok, a felkiáltások, kérdések, melyek jól érzékeltetik a feszült helyzetet (80–88). Nézzünk néhány példát az ízes nyelvi hangulatteremtésre: „dürückölték a szőlőt” (7), „mácsikot ettek” (53), „gyorsparaszttal közlekedtek” (78), „ordonáncok hozták-vitték a híreket” (240), „sicherheits-tű” (208), „puvoárja van Görgeynek”.

Az „álladalom gépezetéről” (307) lerántja a leplet: a család ügyintézésétől kezdve a besúgóhálózaton át a kenőpénzekig minden terítékre kerül. Közben az ország lassú fejlődésnek indul, épülnek vasútvonalak, a nyomor ellenére a fővárosban paloták, ellenben az orvoslás elmaradott, az utak esőben járhatatlanok. De képet kapunk az ostromlott Budáról, Szegedről, a rommá lőtt Aradról. A városok asszociációs terepként sugározzák a korjellemzőket. A regény stílusváltásai jót tesznek a szövegnek, különösképpen Deák Ferenc temetése után (1876) gyorsul a tempó, a szerző sűrít, felsorol, összefoglal. Spiró ezt a bonyolult

történelmi-társadalmi állapotrajzot helyenként humorral próbálta oldani. Például Teréz nem tartja férjét izgágának: „egész nap ül a seggén és körmöl”. Vagy a hatodik gyermek születése előtt Tánacsics közölte a feleségével, hogy március 15-én fog szülni és punktum! Mire Teréz: „igyekezni fogok”; a szűkös padmalyba vonuláskor mondja a főhős: „termetes ember ne legyen forradalmár”, szerencsére ő „nyivásztá” (285). Végül: Tánacsics lebénelása után „a látogatóknak jobban tetszett, mert nem beszélt vissza” (562).

A humor azonban nem képes feledtetni a regény végkicsengését: számos múltbeli társadalmi problémát napjainkig sem sikerült rendezni. Spiró éles szemű megfigyelőként ábrázolja a 19. sz. szövevényes viszonyait, de a magyar nemzet sorsfordító szereplőinek alulnézetből való megformálása – komplexitásuk folytán – még neki

is kihívást jelentett. Tánacsics elsősorban eszmei síkon radikális forradalmár, gyakorlatiasnak inkább a munkásmozgalmi tevékenysége során mutatkozik, egyébként szíve szerint néptanító. A nimbuszfosztás mint írói szándék helyénvaló, ha nem válik kárára a személyiségábrázolásnak. Nyilván nem könnyű történelmi távlatból a berögzült eszményképeket deheroizálni, már az is elég, ha a mindennapokban látjuk őket.

Tánacsics egyszerre volt kirekesztett és kiválasztott, mint Uriel a *Fogságban* vagy Ram a *Messiásokban*. Egyike lett Spiró nagy formátumú, különc hőseinek, aki feleségével együtt képes volt áttörni a szerző alkotói módszerénél a filológia és az irodalmi szöveg kapcsolatában érzékelhető problematikát. Spiró a Tánacsics család élet-történetével végül is egy izgalmas miliőjú regényvilággal ajándékozta meg olvasóit.

Mosonyi Kata

MOSONYI KATA (1949) irodalmár, költő. Hét digitális kötete olvasható a MEK-ben: *Szakadt színpalak között* (recenziók, kritikák, 2020), *Búzamező varjakkal* (versek, 2020), *Tükörszilánkok* (versek, 2022), *A behódolásmentes irodalomtörténet* (recenziók, kritikák, 2022), *A vég küszöbén* (versek, 2023), *A Hertzek bővületében* (versek, 2023), *Kaleidoszkóp* (versek, 2024), valamint 2025-ben jelent meg NKA-pályázatra a Vár Ucca Műhely Könyvek, Veszprém, 82. köteteként *A valóság nyelvi inkarnációi* címmel eddigi recenzióinak és kritikáinak gyűjteménye.

A habcsók, avagy jutalomajándék

Lezsák Sándor: *Habcsók – majdnem – brutális komédia*

Kairosz Kiadó, 2025

Nem ok nélkül említjük Lezsák Sándor *Nyolcvan vödör levegő* című abszurdoidja évekkel előbbi előadásainak közönségsikerét. A költő-író-politikust komolyan foglalkoztatják korunk létkérdései, az emberiség egzisztenciális aggályai. Okkal. Gondoljunk a cunamiként pusztító fegyveres erőszaktól való, globálissá terebélyesedő félelemre. Amire nagyon sokan keresik a megoldást, ki-ki a maga módján. Ezt tette a nyolcvan vödör levegőt bespájló idősödő főhős is, aki bunkert épített magának a kút oldalába. A pusztító erőszaktól való aggodalma indokolt volt ugyan és időszerű, de élete megmentésére tett tyúkeszű kísérlete merő képtelenség, komikum.

Legújabb színművében (*Habcsók – majdnem – brutális komédia*) az író szintén drámai és komikus elemekből építkezik. Itt viszont nem a gyilkos hatalmi erők elleni küzdelem lehetséges módozataira összpontosít, hanem az ember szubjektív univerzumát veszi górcső alá, jelesül a házastársi normák felrúgásának módjait és lehetséges következményeit tárja az olvasók elé. A másik felet semmibe vevő önzések, erkölcstelenségek sokféleségét, fokozatait sejteti, a megoldást keresve pedig azok határait feszegeti. A hol aggodalmakra okot adó, hol meg a muris jelenetek során minduntalan felmerül a kérdés: meddig mehetnek el a házastársak – gyanús vagy tényleges – hűtlenkedéseikkel, tiszteletlenségeikkel anélkül, hogy felrúgnák a házasság szentségét és szépségét. Ami nem zárólag magánügy, mert az egyének tettei a közösség megítélése alá (is) esnek.

A társadalmi együttélés törvényeinek, normáinak legfőbb ítése, koordinátora

a színmű történelmi időszakában köztudottan az egyház volt. A házasság szabályai, követelményei felett az Esperes örökdió és ítélkezik. Ő adja ki a parancsokat, az Esperesné pedig végrehajtja alárendeltjeivel oly módon, hogy „a lélekben visszhangozzon minden szó”.

Ebben a társadalmi milióban játszódóknak az eleinte haragosabb színeket mutató, „majdnem brutális” komikus jelenetek, írónak meg, válnak szuggesztívvé és izgalmassá a megrajzolt jellemképek. Lezsák Sándor itt, a különböző karakterek megkomponálásában érzi igazán otthon magát. Ahol a korrektnek színlelt lódítások, a kölcsönös leckéztetések, a rekeszizmot rezegető nagyotmondások, mind-mind az indulatok lecsillapításának, a tisztesség és becsület keresésének, végtére is az igazság kimondásának a szolgálatában állnak. A kitalációk brutalitásig felfújtt ballonja fokozatosan lohad az elszólások, melléfogások, önleplezés felől („kitaláltam, hogy én is megbántsam magát”) haladva az őszinteség, a megbékélés, a lelki nyugalom felé.

Ahhoz, hogy ennek a családtípusnak a jelenségvilága élénk táruljon, Lezsák „háromszáz évre álmódja vissza magát, Berethalomra, a történelmi Királyföld valaha szászok lakta településére”. (Szokolczay Lajos) A díszített „csiprokat”, virágos tányérokat készítő kétgyermekes keramikus házaspár inkább indulatból, semmint a hibátlanságukba vetett meggyőződéssel ócsárolják, becsmérlik, gyalázzák egymást, ami akár váláshoz is vezethet. Ámde a vidék egyházi vezetője, az Esperes résen van, és idejében közbelép. Berethalom vártemplomába csukhatja őket két hétre.

Ahol „régén a válófélben lévő, megromlott kapcsolatban élő házasságokat zárták össze hat hétre szigorú körülmények között”. Hogy a karanténban megbeszélhessék sérelmeiket, beismerhessék ballépéseiket, kijózanodjanak, és visszatérjenek a tisztesség útjára, hogy maradjon „minden úgy, mint régen volt.” Vagy ha mégse, fogalmat alkothassanak a válást követő nem éppen rózsás jövőjükéről.

Az élet nem győzelmi menet. A menet közben jelentkező gondokat, bajokat, nehézségeket idejében fel kell tudni dolgozni, a hibákat korrigálni, és – ha lehet vagy kell – megbocsátani egymásnak.

Ezt igazolandó, hadd idézzünk itt egy Árpád-kori település (Magyarkakucs) 18. századi egyházközségének parókiakönyvéből egy nyilatkozatot, amelyben a hitvesi esküt megszegők fogadalmat tesznek, hogy a cselekedetüket megbánták és többé nem vétkeznek: „Mi alább is megírtak prezentitus agyuk tudtokra akiknek illik, hogy mi minnek utána a házasságbeli egyenetlenség, békétlenség miatt, össze háborodunk volna, különben össze nem békélhettünk hanem a Szent Eccla. Becsületes előjárói által még pedig ilyen pretextus alatt, hogy én Pusztai István magamat teljességgel megoltalmazom attól, hogy a Szilágyi János Uram feleségivel magánosan sem nem társalkodom, nem beszélek vele barátságot nem tartok. Én is pedig Egri Rebeka ettől magamat teljességgel megoltalmazom, hogy az én becsületes Férjemet mint jó és becsületes embert megbecsülöm, utána nem leselkedem, felőlle akárhol járni fog nem tudakozodom, szívemet, lelkemet abba megcsendesítem és mától fogva engedelmes és jó szó halló hitestársa leszek, melyről adom ezen kezem x vonásával és a rosszat elkerülöm.

„Pusztai János keze x vonása
Egri Rebeka keze x vonása.”

A berethalmi várbörtön válószobájában Martin durván a feleségéhez vágja: „elegem van belőled”. Berta sem marad adósa: „Nekem is elegem van belőled, Martin.”

Az Esperesné tisztázza a helyzetüket: „Ezért vagytok itt. Ez a válószoba, de az is lehet, hogy szerelembörtön...”

A bekasztlizott házasságok, célzottan, mindennek erősen szűkében vannak. Egy ágyban alusznak, egy lapos valamit közükbük gyömöszölve, egymásnak háttal fekszenek. És civődva, gúnyolódva bolhászkodnak. Eközben Martin egy fogat talál: „Valaki itt hagyta a fogát...” Mi tagadás, a válószobában vagy szerelembörtönben – ha szükségesnek látták – az „ítészek” erőszakot is alkalmaztak. Hogyha másképp nem ment, kiverték a börtönt viselő fogát, remélve, hogy így könnyebben s hamarabb eredményt érnek.

Sírjunk-e vagy nevéssünk ezen?...

Miközben a házasságok közti kisstílusú történések összevisszaságát követjük, a szerző felvillant egy nagyon fontos történelmi eseményt. Arról értesülünk, hogy „Egy Tiszamenti lelkész jött az imént, azt mondja, fogdossák össze a reformátorokat, megint Pozsonyba viszik őket, sanyargatják őket, bírói ítélet lesz.” Nem kétséges, hogy az ellenreformáció, a rekatolizáció (Pázmány Péter) évtizedeiben járunk.

Amint nyílik a börtön ajtaja, beszűrődik a templomi énekpróba hangja: „Erős vár a mi istenünk”. A Luther Márton szerzte zoltár félreérthetetlenül jelzi, hogy protestáns világban vagyunk. A becsukott házaspár két gyermeke a kórusban énekel: kiderül a család felekezeti hovatartozása, evangélikus hitű.

Az események mozgalmasak: a civakodások nem csitulnak, a felek gúnyolódnak, ócsárolják, csepiülnek egymást. Mint jeleztük, az asszony egyenesen képébe vágja az urának: el akar válni, mert „nem bírsz velem élni”. „Új asszonyt akarsz.” A férj tagad: „Ezt soha nem mondtam!” Berta: „De gondoltad...”; „Te mostanában soha nem veszed észre. Amikor kitömöktem a mellyemet, hogy lássad, nekem is van, nem csak a Málcsinak...”

Furábbnál furább komikus jelenetek követik egymást: a bolhakeresést kutya-vonyítás követi, a férj horkol, az asszony

holland fapapucsban lépkedve kopog – zavarják egymást. Ezek a froclizások valószínűleg ártalmatlan kötekedések: a békülési hajlandóság első jelei. Férj és feleség kezdenek jobban odafigyelni egymásra: „Nekem még maradt két almám – mondja az asszony. – Ha annyira éhes vagy, az egyiket neked adom.”

A házaspár lelkeiben kezd felértékelődni a család erőnye, jelentősége, becse, értékei. Dicsérik gyermekeik kezűgyességét, már-már művészi képességeket érznek bennük.

A vártemplom csendjében váratlanul megkondul a harang. Majd elnémul. Kicsit később újra megkondul. Amiből Martin arra következtet: „Akkor egy asszony halt meg a faluban”. Ha a harang harmadszor is megkondul – folytatja a férj –, azt jelenti: „Öregember halt meg. Akkor csendítenek harmadszor.”

A kórusban éneklő gyerekek, Jolánka és Janó bemennek a szüleikhez. A fiú közli az apjával: meghalt Öregapa. A halálhír lesújtó. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy be vannak zárva: „láthatatlan rabláncban vannak”.

Az ország feldarabolva, a nemzet saját létezésének határára jutva küszködik. Szattyán, a szárazkáplán kétségbeesve kérdezi felettesét: „Keleten a török, nyugaton a Habsburg császáriak. Esperes úr, van még Magyarország?” Az Esperes válasza reménykeltő: „Úgy hírlik, Tokaj környékén, Hegyalján a magyarok megint mozgolódnak, a keresztes kurucok toboroznak.” Rákóczi serege gyarapszik, az

igaz-magyarok készülnek a szabadságharcra.

A rabláncban nyűglődő házaspár helyzete még rosszabbra fordul: Berta megbetegszik, erősen köhög. Martin jószívűen gondozza beteg feleségét, takargatja, vigyáz rá. Megbocsátva egymásnak, immár szinte megmosolyogva emlékeznek volt kihágásaikra; a másik félben (házastársban) emberi jóságot tapasztalnak. Berta: „Olyan gyöngéd vagy, mint legénykorodban.” „Hoztad a habcsókot, diómorzsával. Azzal búvöltél el.”

Az ünneplőbe öltöztetett vétkesek imaszámolyon térdelve, miatyánkot mormolva várják az Esperest. Aki tatár, török harácsot, dézsmát, császári nyomorgatást emlegetve feddi őket: hibáikat, kölcsönös gyanúsítgatásaikat, egymás korholását sorolja.

Berta hirtelen dönt: „Együtt maradunk!”

A válószobából szerelemszoba lett.

Az Esperesné habcsókot készít a raboskodásból szabaduló házastársaknak, amolyan jutalomajándékot.

Az Esperes szüntelen fáradozik, sokat utazik, amiért a felesége érthetően aggódik. „Ez a dolgom – válaszolja az Esperes. – Rendet kell tartanom minden gyülekezésben.”

Az Esperesné férjének is habcsókot készít vacsorára, hisz annyira megkívánta.

Elvégre egy életet élünk, egy világban élünk, viseljük terheit, örömeit.

A jóságért és tisztességért pedig jön a jutalom: a diómorzsával megszórt finom falatok, a habcsók.

ANISZI KÁLMÁN

ANISZI KÁLMÁN (1939) József Attila-díjas író, publicista, ny. egyetemi oktató. Bihar megyében, Magyarkakucson született. 1985–90 között a *Korunk* folyóirat felelős szerkesztője. 1990 óta él Magyarországon, 2000-től a folyóirat megszűnéséig a *Kapu* külső főmunkatársa volt. Legutóbbi kötete: *Hívó hangok* (válogatott elbeszélések, esszénovellák, 2025).

Gótfalvai Krisztina

Így készült a Hunyadi

Bán Mór előszavával

Hitel Kiadó, 2025. november

A *Hunyadi – A holló felemelkedése* tízrészes televíziós sorozat méltán aratott óriási sikert hazánkban és külföldön egyaránt. E szemet gyönyörködtető albumban életre kelnek a helyszínek, bepillantathatunk a kulisszák mögé, megmártózhatunk a forgatás olykor drámai, máskor humoros pillanataiban, és munka közben ismerhetjük meg a színészek eddig sosem látott arcát. A produkció színpompás fotóiból, vázlataiból, grafikáiból, a stáb tagjaival és a legfontosabb szereplőkkel készített interjúkból összeálló, művészi gondossággal elkészített album egyaránt izgalmas lehet azoknak, akiknek tetszett a sorozat és azoknak is, akik a filmkészítés kulisszatitkai iránt érdeklődnek.

Részlet a könyvből

Előszó

Az ötlet megszületésétől a *Hunyadi* című televíziós sorozat premierjéig csaknem tizennégy esztendő telt el. Küzdelmes, magasságokat és mélységeket egyaránt bőséggel megjelenítő időszak volt ez a csaknem másfél évtized mindannyiunk életében, akik valahogyan végigküzdöttük ezeket az éveket. (A regények megírásának ötlete és megvalósítása plusz tizenöt-húsz év dimenzióját jelenti – ezek bizony nem csekély időbeli távlatok).

Minden nehézség ellenére sem adtuk fel soha abbéli álmunkat, hogy a regénysorozatból egy napon méltó, emlékezetes mozgókép szülessen. Ehhez persze kimeríthetetlen elszántságra volt szükség. Sokszor úgy tűnt, a Hunyadi-regényekből soha nem lesz film, sem sorozat. Több játékfilmes vázlattal bombáztuk az akkori Nemzeti Filmalapot, újabb és újabb szinopszisokat írtunk, gondolkodtunk egy játékfilmben, aztán kettőben, háromban, de még ebben a terjedelemben sem tudtuk volna jól elmesélni a Hunyadi-regények alapján eme páratlan életutat. Éveken át küldözgettük elképzeléseinket az akkori döntéshozóknak, akik többnyire fanyalogva fogadták jobbnál jobb ötleteinket, és még határozottabb ellenérzésekkel a kevésbé jókat.

Többször hivatalosan is lefűjták az előkészületeket. Lassan nyilvánvalóvá vált, hogy a Filmalap nem szeretne filmet támogatni az elképzeléseink alapján. Viszont egy tőlünk teljesen független, nagy költségvetésű Hunyadi-mozifilmet nagyon is szívesen láttak volna; bejelentették hát, mi több, elő is készítették annak megvalósítását. Aztán úgy alakult, hogy az a filmes elképzelés kudarcot vallott, miután heves viták összützébe került. Mi pedig később ismét rajtvonalra állhattunk, hiszen a magyar közönség mind szélesebb rétege fogalmazta meg abbéli igényét, mi több, vágyát, hogy igenis szülessen meg a Hunyadi János életét bemutató sorozat a regényeim alapján.

Mert akkor már biztosan tudtuk, hogy csak egy tv-sorozat formájában tudjuk elmesélni azt, amit szeretnénk. Persze a 14 kötetesre tervezett (akkoriban épp a 10. kötetnél tartó) regényfolyam sok ezer oldala így is legfeljebb egy öt-hat évados tv-adaptációban működött volna maradéktalanul, minden részletében élvezetes módon, de nekünk egyetlen, tíz epizódos sorozatra nyílt lehetőségünk. Ez is jócskán meghaladta az addigi kereteket.

A Hunyadi – A holló felemelkedése – s ez az első pillanattól nyilvánvaló volt – messze meghaladta az addig ismeretes, megszokott magyar televíziós sorozatok dimenzióit, úgy költségekben, mint minőségben. Pontosan tudtuk, hogy ebből a történetből nem érdemes szerény látványvilágú, olcsó filmet készíteni. Magyarok nemzedékei úgy élnek e hazában félezer éve, hogy képzeletükben Hunyadi János és a nándorfehérvári hősök cselekedetei, harcai a lehető legszínesebben, drámai erővel jelennek meg. Mindezt nem lehet, nem szabad silány, kizárólag szobabelsőkben játszódó megoldásokkal lecsupasztatni.

A hatalmas kihívás persze lelkesítő volt, de talán így sem mertünk volna belevágni, ha nem világszínvonalra képes alkotók erősítik a mind népesebb csapatot. Kezdve a produkció lelkével, Lantos Róbert producerrel, aki minden szegmensében olyan sorozatot álmodott meg, amely a világ minden részén felveheti a versenyt a legnépszerűbb, leglátványosabb, aktuális sorozatokkal. Kiváló írók, jelmeztervezők, díszletesek, kaszkadőrök, látványtervezők, speciális effektus-szakemberek hada állt munkába, hogy százhusz év adósságát törlesztve elkészítsék a hazai mozgóképgyártás kétségkívül legambiciózusabb, leglátványosabb sorozatát, a Hunyadiat.

E szemet gyönyörködtető kötet ennek a folyamatnak a titkait, izgalmas állomásait idézi meg, beszámolva a sok száz fős stáb munkájának kiemelkedő pillanatairól. Akik részesei lehettünk, életre szóló kalandként éltük meg a produkció minden fázisát. Kétségekkel küszködve, de a forgatás előrehaladtával mind vérmesebb reményeket megfogalmazva mindenki tudása legjavát adta, s talán még annál is többet. Eltérő életfilozófiával, tapasztalattal, gondolkodásmóddal érkező alkotók tettek bele apait, anyait ebbe a produkcióba, mely könnyen válhatott volna rosszízú, napi politikai viták céltáblájává.

De nem vált.

Azért nem, mert ez a sok-sok, különböző hátterű, számos országból érkező szakember ugyanazzal a szándékkal dolgozott reggeltől estig, s gyakorta estétől

reggelig, hogy méltó módon, világszínvonalon keltsük életre Hunyadi János élettörténetét, és állítsunk emléket a XV. századi magyar hősöknek, akik a velünk együtt élő népekkel közösen végbevitték az elképzelhetlent: megtorpanásra készítették az erőszakosan terjeszkedő iszlámot, és megálljt parancsoltak az Oszmán Birodalom hódító seregeinek Magyarország kapujában, Nándorfehérvár rommá lőtt falainál.

Az *Így készült a Hunyadi* című kötet ezt a folyamatot idézi meg, életre

keltve a sorozat előkészítésének kihívást jelentő éveit, a forgatás mozgalmas hónapjait, és az utómunka néha nyomasztóan rövidnek tűnő időszakát. A produkció színpompás fotóiból, vázlataiból, grafikáiból is bőséggel válogattunk abban a reményben, hogy akinek tetszett a sorozat, és érdeklődik a filmkészítés kulisszatitkai iránt, örömet leli majd ebben a művészi gondossággal elkészített könyvben.

Mindenkinek jó olvasást kívánok azzal a reménnyel, hogy mi, alkotók egy napon talán újra összegyűlhetünk, hogy folytassuk a munkát. Én mindenképpen folytatom, hiszen ígéretet tettem olvasóimnak, hogy Hunyadi János élettörténete után belevágok a Mátyás király életét feldolgozó, szintúgy terjedelmesnek ígérkező regényfolyam megírásába.

Eposzi történetek ezek, hazánk, nemzetünk gyönyörű eposzai, melyek végre élményteli, szórakoztató módon kelnek életre a televíziók képernyőjén.

Fogadják jószívvel eme gigászi produkció kulisszatitkait megjelenítő kötetet!

Bán Mór

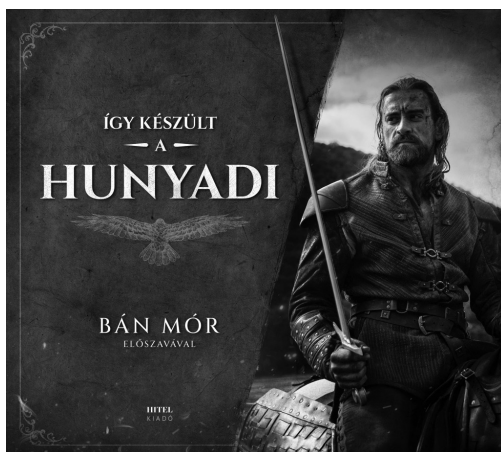
1. fejezet

Könyvből forgatókönyv

Hunyadi a Riviérán

Könyved nyári olvasmányának gondoltam – így emlékezett vissza Hazai Cecília a sorozat egyik producere arra a pillanatra, amikor 2011 augusztusában a francia Riviérán elkezdte olvasni a *Hunyadi* könyvsorozat első részét, *A Hajnalcsillag fénye* című kötetet. Az első fejezettel hamar végzett; a másodiknál, Galambóc ostrománál arra gondolt, ez a történet filmvászonra kívánkozik, annyira képszerűen van megírva. Rögtön odaadta a könyvet testvérének, Hazai Kingának, aki szintén producere lett később a sorozatnak.

Cecília felkelt a napágyból, kezembe nyomta a könyvet, és ezt mondta: ebből bizony filmet kell forgatni.

A nyaralás után szerződés

– Nagyon izgultam, mielőtt először felhívtam Bán Mórt, a szerzőt – meséli Hazai Cecília –, mint egy kisgyerek a felelés előtt. Meghívtam egy vacsorára, amelyen részt vett Hazai Kinga is, aki a szerződés jogi részéért felelt. A könyvekről beszélgettünk, a folytatásokról, az egész sorozat koncepciójáról. Elmondtuk, hogy szeretnénk egy nagyon szép kiállítású filmet összehozni a regényekből. János örült a lehetőségnek, novemberben már meg is kötöttük a szerződést a könyvek adaptációjára.

Így kezdődött el az a csaknem tizennégy évig tartó folyamat, amelynek eredményeként a sorozat megszülethetett.

Az utolsó kereszteshadjárattól a Hunyadiig

A Hunyadi regények megírásának ötlete csaknem negyven évvel ezelőttre datálható. Bán János, a későbbi Bán Mór, akkoriban még csak álmodott írói karrieréről, de már szívesen foglalatосkodott izgalmas történetek kitalálásával. 1985-ben, a *Fülesben* meghirdetett képregénypályázatra küldte be *Az utolsó kereszteshadjarat* című történetét, amelynek főszereplői Hunyadi János és Vlad Dracul voltak, és a cselekmény a várnai hadjárat idején játszódott.

– Igazi kalandos sztori volt – emlékezett vissza Bán Mór. – Rengeteg könyvem volt már akkor a Hunyadi-korról, szinte gyermekkorom óta érdekelt ez a szakasza a magyar történelemnek. Mindig lenyűgözött ez a hatalmas csata, és voltaképpen Hunyadi valamennyi hadjárata, a győztesek éppúgy, mint a kevésbé sikeresek. Később, sci-fi és fantasy kötetek megírása után a történelmi regény műfaja felé fordult a figyelmem, és nekiláthattam az anyaggyűjtésnek. A Hunyadiak három nemzedékének történetét akartam megírni. Tíz év forráskutatás, olvasás és anyagrendezés után láttam neki az első kötet megírásának. *A Hajnalcsillag fénye* 2008 decemberében jelent meg, és nagyon hamar hatalmas sikert aratott. Azóta már a 18. kiadásnál tart, a sorozat kötetei pedig összességében már csaknem félmillió példányban láttak napvilágot.

Fontos vacsorák és szerencsés pillanatok

Visszatérve a sorozat fogantatására: a Hazai testvérpár szintén egy vacsora alkalmával mondta el Robert Lantos magyar származású kanadai producernek, hogy találtak egy könyvsorozatot, amelyből feltétlenül filmet kell forgatni. Lantos először tiltakozott, azt mondta, nem ér rá, és egyébként sem tud már olyan jól magyarul olvasni, gyerekkora óra nem olvasott magyar regényeket. A Hazai testvérek azonban addig győzködték, ameddig bele nem egyezett, hogy beleolvasson az első kötetbe.